

BOSNA

BROJ 6 4/2025 CIJENA/10 €

NACIONALNA KOORDINACIJA BOŠNJAKA
U REPUBLICI HRVATSKOJ

dodjeljuje

POVELJU O PRISTUPANJU

Ovim sve-

stav Nac-

ivnog

otvrđuje se pristupanje navedene udruge u
Bošnjaka u Republici Hrvatskoj, čime postaje
čeluje na promicanju i njegovanju kulturnih
nosti Bošnjaka u Republici Hrvatskoj.

dnje i međusobnog poštovanja, Nacionalna
djeluju u cilju jačanja položaja bošnjačke
afirmacije i identiteta u
nog sumijeva

Predsjednik Nacio
Berm

Nacionalna konvencija Bošnjaka
BOŠNJIACI U HRVATSKOJ
NIKADA JAČI

UVODNA RIJEČ

- 3** **Filip Mursel Begović:** *Spašavali bismo islam od Zapada, možemo li ga spasiti od sebe*

NACIONALNA KONVENCIJA BOŠNJAKA

- 4** *Bošnjaci u Hrvatskoj nikada jači*
7 *Nacionalna koordinacija pokreće kampanju za ispravak imena*

INTERVJUI

- 10** **Prof. dr. Alen Kalajdžija:** *Nema nikakve sumnje da bi se katedra bosnistike trebala otvoriti u Hrvatskoj* (Razgovarao: Filip Mursel Begović)
15 **Ermina Ramadanović:** *Kalajdžijin iznimno važan prinos jezikoslovnoj bosnistici i slavistici*
16 **Bajruzin Hajro Planjac:** *Čitaju me i u Indiji, a od svojih komšija i školskih drugara napravio sam književne junake* (Razgovarao: Filip Mursel Begović)
20 **Safija Malkić:** *Ako ženu zatvorimo u kuću, mi kao zajednica nećemo biti uspješni u budućnosti* (Razgovarao: Jakub Salkić)
26 **Tatjana Paić-Vukić:** *Arabistika u začaranom krugu: nema studija, jer nema arabista – nema arabista, jer nema studija* (Razgovarala: Vesna Ivezić)
30 **Kenan Šurković:** *Hrvatska trenutno ima najljepše džamije u Evropi* (Razgovarao: Filip Mursel Begović)

TEME

- 33** **Nedim Hasić:** *Ko će nam sada biti Halid...* (In memoriam)
36 **Jakub Salkić:** *Ima i s Drine vedrine - Kako je u gradu s dvadesetak katolika izgrađena nova crkva*
40 **Nedim Hasić:** *Zeleni kadar i san o autonomnoj Bosni*
44 **Stipe Majić:** *Izbor koji vraća Kikića u opticaj i u Zagreb*
46 **Nedim Hasić:** *Austro-Ugarska vizija Sarajeva: Kako je nastao „bosanski orijentalizam“*
50 **Mesud Šadinlija:** *Šta nam otkriva Draškovićev „Monah Hokaj“*
54 **Tarik Ikanović:** *Razbijanje predrasuda o „folkloru“ iz turističke brošure* (O „Tekiji na Buni“ Hasana Eminovića)
58 *Rječnik Dževada Jahića kao lingvističko, kulturno, identitetsko i civilizacijsko blago*
61 **Ahmed Imamović:** *Mračne stranice Nobelovca ili Andrić bez aureole*

PRIKAZI I KRITIKE

- 64** **Ivo Pranjković:** *Autobiografija Ibrahima Kajana*
66 **Ermina Ramadanović:** *Prerastanje granica gramatičke tradicije i zadobivanje obilježja znanstveno-prosvjetiteljske misije* (O „Gramatici bosanskog jezika“ Ismaila Palića)

NOVI GLASOVI

- 69** **Mirsada Šerifović:** *Una*

MONOGRAFIJA KLASIKA

- 72** **Filip Mursel Begović:** *Crtež kao sudbina Džeke Hodžića, materija kao pamćenje*

KULTURNI HORIZONTI

- 78** **Amir Telibećirović:** *Knjiga koja je pomogla shvaćanju da Europa ima autohtonu muslimansku prisutnost, kulturu i povijest*

BOSNAINFO

- 81** *Zašto „Dan bošnjačkog jedinstva“?*
82 *Kako se normalizira ksenofobija i što to znači za nacionalne manjine u Hrvatskoj*
84 *Dan kad je Zrinjevac progovorio na šesnaest jezika*
87 *Čuvari mostova*
88 *Armin Hodžić u Ankari, turski parlamentarci u Zagrebu: Susret s muftijom, sastanci u Saboru i MVEP-u te svečana večera*
90 *Bošnjaci Istre – nova energija lokalne politike* (Emira Mahmutović, Fajdo Begović, Elma Karić)
92 *Zagrebačka džamija ostaje centar širenja dobra*
95 *Manjinska zajednica raste kada se ples, drama i knjiga nađu zajedno*
96 *Premijera angažirane predstave Dine Halvadžića*
97 *Žanrovski zavežljaj s praga zavičaja*
Ajke Tiro Srebreniković
98 *Digitalna bošnjačka biblioteka*
100 *Josip Sever: Svježeta dama Damask trese*

Filip Mursel
Begović,
glavni urednik

Samoironična ispovijest o suočavanju vlastite kičme, vjere i testosterona s paradoksima modernog muslimanskog života između hutbe i shoppinga, Istoka i Zapada, dekadencije i ljekovitog meda. Dok pokušavamo spasiti islam od Zapada, a sebe od išijasa, otkrivamo da se duh sve teže uspravlja, da nam je vjera u fazi istegnuća, a moral na fizikalnoj terapiji.

U kriznoj staklenki srednjih godina **SPAŠAVALI BISMO ISLAM** **od Zapada, možemo** **li ga spasiti od sebe**

U Zagrebačkoj džamiji nadahnuti subjekt islamskog vjerzakona i hrvatske postojbine objašnjava mi „da islamski svijet propada“ i da ga „mi moramo spasiti“. Zgledam se u čilime, poklon-sadaku Kraljevine Saudijske Arabije, a on zijeva i klima glavom kao da raspoređuje polumjesece i zvijezde po mapi neba.

„Propada, jaštaradi“, uzdiše.

Lumbalni disk me probode između dva ajeta. Propadam i ja. Ako islamski svijet propada sporo i stoljećima, možda će i moja diskus hernija pronaći novu mladost. Ne mogu spasiti ni svoju kičmu od starenja, a oni bi da spašavaju islamski svijet.

„Moramo spasiti islam od Zapada“, dodaje, kao da je Znameniti Hrvat islamske vjeroispovijesti s bleiburškim evakuacijskim planom u džepu.

„Kako ćeš ga spasiti kad smo i mi na Zapadu?“, upitam ga.

Nastaje misaona pauza proizašla iz tupog pogleda koji je shvatio da se Zagrebačka džamija nalazi u predjelu Zapada.

A da ga spasimo od nas samih?

U džamiji genijalci govore o propasti Zapada, a ispred džamije im parkirani automobili s njemačkim motorima. U Zagrebu džuma počinje u podne, završava u obližnjem kafiću. Nakon hutbe idemo na čevape, pručavamo reklame za ljetovanje u Španiji, pa pričamo o moralnom padu islamske civilizacije. U isto vrijeme u Abu Dhabiju sve gori od dunjalučkih reflektora i zapadnih modnih brendova. Ako je dekadencija bolest, mi smo njen simptom.

Možda islam nije u opasnosti od Zapada, nego od načina na koji ga zagovarano dok se selfiramo s baklavama i „halal“ logom na boci skupog parfema. Nismo mi u sukobu civilizacija, nego u sukobu s vlastitom savjesti. Zapad je itekako svjestan da je zapad, mi još mislimo da smo nadolazeći nur s Istoka, a ustvari smo bijedna kopija zapadnih shopping-neona. Možda treba spasiti islam od nas, od našeg marketinga vjere, od našeg ukusa koji zaudara na kič i neživljenost.

To što se često naziva „spašavanjem islama“ uopće nije poziv na očuvanje vjere, nego manifestacija ega pod izgovorom vjere. Svaka

krajnost, svaka pompa tog tipa postaje bestijalna uzurpacija svetog, jer čovjek sebi daje Božiju funkciju i misli da čuva ono što je Allah, dž.š., već učinio vječnim. U tom trenutku, nesvjesno, čini se najteži oblik širka - staje se na mjesto Onoga koji je *El-Hafiz*, Onaj koji čuva. Ispod paravana fatalističke pobožnosti skriva se oholost, pa oni najgorljiviji „branitelji“ vjere, bez da to znaju, paradoksalno, postaju najveći bogohulnici.

Poslije sedmičnog farza odem na sajam zdrave prehrane. Dočekuje me natpis „Prirodno rješenje za sve bolesti“. Nečija tetka u pčelarskoj kecelji nudi med za imunitet, med za srce, med za prostatu. Uzimam onaj za prostatu, s polenom i matičnom mliječi, kaže, djeluje već nakon prve tegobe. Odgovorim da mi se svijet ruši, ali prostatu bih još da zadržim. Nasmije se kao da je ugledala rijedak oblik iznenadnog ozdravljenja.

Gotovo je, bliži mi se kraj, tetke mi potom nude med za muškarce s krizom srednjih godina. „Probajte med za andropauzu“, nutkaju me. „Za šta, za koga?“, upitam. „Gospon, to vam je muška menopauza, pad testosterona...“ A ne, ne, meni to ne treba. Ja sam sin svoga babe i unuk svoga dede, ja sam Begović, nama to ne treba! Ovo je čak vrlo bezobrazno, tetka me haman optužila za impotenciju.

Gotov sam, ovo je moj kraj, propadam.

Imam i ja sina, počeo je ozbiljno ašikovati. Još jučer sam mu učio „Ja-sin, ve-l-Kur’ani-l-hakim...“, a sada je postao mladi pohotni ždrebac. Gotov sam, gubim testostosterone, moj sin ih dobiva. Ljubav se razmnožila. To mi je jedini rast koji imam u posjedu.

Kupujem teglicu meda i gledam kako pčele u reklamnom videu nadlijeću livadu kao muhadžiri iz prirode. Svi spašavaju nešto – planet, svijest, srce, dušu, probavu. Mi spašavamo islamski svijet i gubimo testostosterone.

Kod kuće otvorim teglu i uzmem kašičicu. Med se lijepi za jezik, kao što se nada lijepi za odraslu mušku osobu s krizom srednjih godina. Još je slatko, ali ne topi se više.

Sin šalje poruku: „Babo, upoznao sam jednu ozbiljnu.“ Kćerka lajka neku tursku pjesmu o ljubavi. Na televiziji analitičar objašnjava: „Islamski svijet je u krizi.“

U ogledalu bez perde – i ja.

Ja-sin!

Hotel Westin, 12. oktobra 2025.

HISTORIJSKA KONVENCIJA BOŠNJAČKOG ZAJEDNIŠTVA U ZAGREBU

“Sve dok postoji i jedan Bošnjak koji nema asfaltiranu cestu i pitku vodu, a ima ih u Hrvatskoj, naš posao nije gotov”, poručio je Hodžić, naglasivši da Bošnjaci u Hrvatskoj više nisu “tihi narod”, već pokret koji zna ko je i kamo ide, što je potvrđeno i samom Konvecijom, koja je Hodžiću dala punu podršku u radu i pokazala do sada neviđeni iskorak bošnjačkog manjinskog organiziranja u Hrvatskoj.

12 udruga pristupilo je Nacionalnoj koordinaciji

U organizaciji Nacionalne koordinacije Bošnjaka u Republici Hrvatskoj – „Bošnjaci zajedno“, 12. listopada 2025. u zagrebačkom hotelu Westin održana je Nacionalna konvencija Bošnjaka, najveće okupljanje predstavnika bošnjačkih udruga, vijeća i institucija u novijoj historiji. Na Konvenciji je 12 novih udruga pristupilo Nacionalnoj koordinaciji, čime je ona postala mreža koja koordinira i povezuje bošnjačke organizacije u Hrvatskoj.

Među pristupnicama su: Dobrotvorno društvo „Merhamet“ Sisak, BKUD „Nur“ Sisak, BKUD „Sevdah“ Zagreb, KUD „Đulistan“, BKUD Vodnjan, Udruga Bošnjaka Vukovarsko-srijemske županije, UBBDHR Grada Pule i Istarske županije, UBBDHR Grada Rijeke, BNZ Buzet, Udruga „Bulbuli“, KUD „Kršanski ljljani“, Udruga Bošnjaka veterana DRRH.

U uvodnom obraćanju predsjednik Koordinacije Bermin Meškić istaknuo je da Konvencija nije formalnost, nego proces sazrijevanja zajednice: „Zajedništvo nije jednoličnost, razlike su naše bogatstvo.“ Ovime se željelo apostrofirati da

Koordinacija ne želi ukidati dosegnutu razinu kulturne autonomije bošnjačkih udruga, već pomoći da se ona unaprijedi i poveže u jednu funkcionalnu cjelinu.

Saborski zastupnik Armin Hodžić, politički pokrovitelj Konvencije, nakon Konvencije održao je govor u prepunom svečanom salonu hotela Westin te istaknuo četiri stuba djelovanja: povjerenje, rad za narod, djela umjesto riječi i snagu zajedništva.

„Sve dok postoji i jedan Bošnjak koji nema asfaltiranu cestu i pitku vodu, a ima ih u Hrvatskoj, naš posao nije gotov“, poručio je Hodžić, naglasivši da Bošnjaci u Hrvatskoj više nisu „tihi narod“, već pokret koji zna ko je i kamo ide, što je potvrđeno i samom Konvencijom, koja je Hodžiću dala punu podršku u radu i pokazala do sada neviđeni iskorak bošnjačkog manjinskog organiziranja u Hrvatskoj.

Konvencija je zaključena porukom da Bošnjaci u Hrvatskoj više nisu manjina koja traži milostinju, nego ravnopravan i ponosan dio hrvatskog društva koji doprinosi njegovom kulturnom i moralnom tkivu. ●

ZAKLJUČCI KONVENCIJE NACIONALNE KOORDINACIJE BOŠNJAKA U REPUBLICI HRVATSKOJ

1. Nacionalna koordinacija Bošnjaka u Republici Hrvatskoj obvezuje se pružati kontinuiranu podršku i pomoć udrugama članicama Nacionalne koordinacije. Podrška s ciljem jačanja njihovog kapaciteta, učinkovitosti i vidljivosti u radu. Koordinacija će poticati međusobnu suradnju među udrugama te osigurati jedinstveno djelovanje u promicanju interesa bošnjačke zajednice u Republici Hrvatskoj.
2. Potrebno je usuglasiti zajednički program rada bošnjačkih udruga i vijeća u Republici Hrvatskoj. Program rada će obuhvaćati prioritete djelovanja u području kulture, obrazovanja, identiteta, javnog i političkog djelovanja. Program rada treba osigurati usklađenost aktivnosti i ciljeva svih subjekata bošnjačke zajednice, kako bi se postigla veća učinkovitost i prepoznatljivost u radu na nacionalnoj razini.
3. Potrebno je usuglašavanje zajedničkog kalendara događanja Bošnjaka u Republici Hrvatskoj. Izrada kalendara s ciljem boljeg planiranja i koordinacije kulturnih, vjerskih i društvenih aktivnosti. Zajednički kalendar omogućit će pravovremeno informiranje svih članica i izbjegavanje preklapanja manifestacija te pridonijeti većem sudjelovanju i povezanosti unutar zajednice.
4. Nacionalna koordinacija Bošnjaka u Republici Hrvatskoj stavlja na raspolaganje svu tehničku, administrativnu i stručnu podršku udrugama članicama. Navedena podrška uključuje pomoć u pripremi i provedbi projekata, izradu i vođenje dokumentacije, apliciranje na javne natječeaje te savjetodavnu pomoć u organizacijskom i pravnom djelovanju u skladu sa zakonskim propisima Republike Hrvatske.
5. Nacionalna koordinacija nastojat će ostvariti sve zadane ciljeve Povjerenstva za provedbu Operativnog programa bošnjačke nacionalne manjine. Posebno na ciljeve koji se odnosi na provedbu procesa preimenovanja iz „Musliman“ u „Bošnjak“. U tom smislu, Koordinacija će pružiti svu potrebnu podršku vijećima i udrugama te surađivati s relevantnim institucijama radi pravilne i dosljedne primjene službenog nazivlja u svim službenim i javnim evidencijama.
6. Nacionalna konvencija daje punu potporu radu saborskog zastupnika Armina Hodžića. Potpora u djelovanju saborskog zastupnika u Hrvatskom saboru, s ciljem zaštite i promicanja prava, interesa i identiteta bošnjačke nacionalne manjine. Bošnjačke udruge i vijeća pozivaju se na aktivnu suradnju sa saborskim zastupnikom, kako bi zajednički doprinijeli učinkovitijem zastupanju bošnjačke zajednice i provedbi njezinih programskih ciljeva.

Zabrinjavajući podaci na Nacionalnoj konvenciji u Zagrebu

NACIONALNA KOORDINACIJA POKREĆE KAMPANJU za ispravak nacionalne pripadnosti

Nacionalnu konvenciju Bošnjaka u Republici Hrvatskoj, održanu 12. listopada 2025. u zagrebačkom hotelu Westin u organizaciji Nacionalne koordinacije Bošnjaka i pod političkim pokroviteljstvom saborskog zastupnika Armina Hodžića, obilježilo je izlaganje državne tajnice Fadile Bahović koja je iznijela šokantne podatke. U Registru birača Republike Hrvatske evidentirano je 23.396 “Muslimana” i tek 13.147 Bošnjaka. Konvencija je otvorila važno pitanje očuvanja identiteta i najavila kampanju za ispravak nacionalne pripadnosti u službenim evidencijama Republike Hrvatske. Jedan od glavnih zadataka nove bošnjačke politike u Hrvatskoj nema za cilj da proziva i progoni krivce za ovakvo stanje, već želi sanirati pukotine i pokreće novi val organiziranog manjinskog života koji će poboljšati i unaprijediti razinu znanja i samosvijeti.

Na Nacionalnoj konvenciji Bošnjaka u Republici Hrvatskoj, održanoj u zagrebačkom hotelu Westin, državna tajnica u Ministarstvu pravosuđa, uprave i digitalne transformacije Fadila Bahović iznijela je možda najdramatičniji podatak u modernoj historiji bošnjačke manjine u Hrvatskoj: u Registru birača Republike Hrvatske evidentirano je 23.396 “Muslimana” i samo 13.147 Bošnjaka.

Razlika od više od deset hiljada svjedoči šokantan identitetski rez koji određuje političku, kulturnu i institucionalnu težinu cijele zajednice. Nevjerojatno je da takav nesrazmjer postoji 32 godine nakon što je vraćeno historijsko ime Bošnjak, nakon što su Bošnjaci prošli genocid, egzodus, rušenje svojih gradova i džamija, spaljivanje arhiva, zatim obnovu i izgradnju društva.

BOŠNJACI IZMEĐU ZABORAVA I ZAPUŠTENE BRIGE O VLASTITOM IDENTITETU

To što se danas, više od tri desetljeća poslije, na tlu Evropske unije, u registrima Republike Hrvatske, zemlje u kojoj Bošnjaci imaju svog saborskog zastupnika, državnu tajnicu i mrežu udruga, još uvijek vode kao “Muslimani” pokazuje zapanjujući kontinuitet zapuštanja identitetske politike u prošlosti.

Državna tajnica Fadila Bahović

Predsjednik Nacionalne koordinacije Bošnjaka Bermin Meškić

Ovaj raskorak nije nastao slučajno. On ima korijen u nebrizi i slaboj povezanosti naših udruga, u amaterskom i površnom pristupu nacionalnom radu, ali i u odustajanju Bošnjaka iz matice da se ozbiljno bave nacijom koja je puno šira od granica Bosne i Hercegovine.

Bošnjačka nacionalna manjina u Hrvatskoj, koja je bila prva organizirana i jaka dijaspora u savremenom smislu i prva stanica prema zapadnoj Evropi, danas svjedoči posljedice višedecenijske pasivnosti i odsustva sistemske brige o identitetu u prošlosti. Kad se narod, koji je preživio pokušaj potpunog brisanja, ponovo sam počne brisati, to je upozorenje o institucionalnoj zapuštenosti koja prijete da Bošnjake, izvan domovine, pretvori u narod koji postoji bez imena. Upravo je ovo i jedan od glavnih zadataka nove bošnjačke politike u Hrvatskoj, ne sa ciljom da proziva i progoni krivce, već da sanira pukotine i pokreće novi val organiziranog manjinskog života koji će poboljšati i unaprijediti razinu znanja i samosvijesti.

Pitanje imena nije novo i ono se vuče još od 1968. godine, kada je u tadašnjoj Jugoslaviji prvi put dozvoljeno izjašnjavanje "Musliman u smislu nacije". Bio je to kompromis socijalističkog režima koji nije imao snage priznati povijesno ime Bošnjak, i time je stvorio nacionalnu polusjenu, narod s vjerom, ali bez punog imena. U narednim desetljećima nacionalnost Bošnjaka se razvijala kao "duhovno-idejni i kulturni kontinuitet Bosne", ali ga je politički diskurs često vraćao pod ime koje je pripadalo vjeri, a ne naciji. Zapravo Bošnjaci su od Austro-Ugarske do današnjih dana uvijek morali "dva puta dokazivati da postoje - prvo kao vjerska, a onda kao nacionalna činjenica"

OKIDAČ ZA DJELOVANJE

Za ovakvo stanje ne možemo kriviti ni Hrvate, ni Srbe, ni vanjske okolnosti, krivnja je na nama samima. Godinama smo, iz neznanja ili komoditeta, prepustili vlastiti identitet stihiji, čekajući da ga netko drugi prepozna, zaštititi ili definira. Hrvatska nam sada pruža priliku da to ispravimo kroz rad Povjerenstva za provedbu Operativnog programa za bošnjačku nacionalnu

manjinu na čelu sa Fadilom Bahović i pod političkim pokroviteljstvom saborskog zastupnika Armina Hodžića, da pokažemo zrelost i organiziranost, da postanemo zajednica koja zna što hoće i kako to može ostvariti.

Upravo zato je Nacionalna konvencija Bošnjaka imala smisao, ne kao još jedan skup lijepih riječi o zajedništvu i jedinstvu, ne kao protokolarna fotografija za arhivu, nego kao okidač za djelovanje.

Sada je pred nama izbor. Ili ćemo zajednički, ozbiljno i planski ispraviti stanje, ili ćemo, ako nastavimo s međusobnim trzavicama, sujetama i malim rivalstvima, gledati kako nam se zajednica pretvara u krug udruga koje služe same sebi, zadovoljne vlastitim postojanjem, ali bez stvarnog učinka. Nacionalna koordinacija Bošnjaka u Republici Hrvatskoj i nova generacija bošnjačkog liderstva danas imaju priliku da to promijene, da dokažu da zajedništvo nije parola, nego organizirani rad za opće dobro.

„Izmjenama Ustava Republike Hrvatske 2010. godine Muslimani su – kao nacionalna manjina - brisani iz Ustava, a umjesto njih su uvedeni Bošnjaci. Kada se i dalje vodimo kao Muslimani, mi zapravo sami smanjujemo broj evidentiranih Bošnjaka u službenim evidencijama Republike Hrvatske (Popisu stanovništva i Registru birača), a time direktno smanjujemo i ostvarivanje svojih prava kao nacionalne manjine svoja prava“, rekla je Bahović, podsjetivši da Ustav RH danas izričito nabraja 22 manjine, među kojima su Bošnjaci, dok je naziv "Musliman" nestao iz pravnog sistema. Republika Hrvatska je Ustavom i zakonima propisala brojna prava nacionalnih manjina, a u kojoj mjeri će ih pojedina nacionalna manjina ostvariti ovisi u većini slučajeva o broju pripadnika određene nacionalne manjine tj. o njenom udjelu u ukupnom stanovništvu. I upravo zato je važan broj Bošnjaka evidentiranih u Popisu stanovništva i Registru birača.

Ova tema traje još od 1968. godine, od osnivanja Komisije za nacionalna pitanja pri AVNOJ-u, koja je tada prvi put otvorila dilemu između vjerskog i nacionalnog imena. Danas,

pola stoljeća kasnije, rješenje je jednostavno, ali zahtijeva razvijenu samosvijest, a procedura je zatim obična formalnost. Kako je istaknula državna tajnica Fadila Bahović, „promjena je jednostavna i ne zahtijeva više od 10 minuta vremena za svakog pojedinca“.

Dovoljno je ispuniti zahtjev za promjenu podatka o nacionalnosti i predati ga osobno u matičnom uredu prema mjestu prebivališta ili poslati ga poštom matičnom uredu, ili to učiniti putem platforme e-Građani, gdje se postupak može pokrenuti elektronički. Na obrascu građanin jednostavno upiše svoju nacionalnu pripadnost – Bošnjak ili Bošnjakinja – i time usklađuje podatak o svojoj nacionalnosti s Ustavom Republike Hrvatske, koji Bošnjake prepoznaje kao jednu od 22 nacionalne manjine.

ŠOKANTNE BROJKE

Prema analizi Nacionalne koordinacije, razlike su najveće u trima urbanim i obalnim sredinama.

U Primorsko-goranskoj županiji “Muslimana” je gotovo 4.600, a “Bošnjaka” tek 1.300, što je trostruki jaz. U Istarskoj županiji je oko 2.500 “Muslimana”, naspram 1.100 Bošnjaka. U Gradu Zagrebu 4.661 “Musliman” i 4.380 Bošnjaka, najmanji jaz, ali najvažniji birački korpus.

Zbirno, to znači da gotovo dvostruko više ljudi nosi oznaku “Musliman” nego “Bošnjak”, iako se radi o istom narodu. Ta neusklađenost smanjuje broj Bošnjaka u Popisu stanovništva i Registru birača, a time i mogućnost ostvarivanja zakonom zajamčenih prava.

Naime, u Hrvatskoj manjinska prava ovise o brojnosti jer vijeće nacionalne manjine se osniva ako manjina čini 1,5 % stanovništva ili ima više od 200 pripadnika. Nadalje, predstavnik se bira ako ih je najmanje 100, a ravnopravna službena uporaba jezika i pisma moguća je kad manjina čini 1/3 stanovnika jedinice lokalne samouprave.

Kad se u registrima “izgubi” deset hiljada ljudi, gubi se i pravo na vijeća, predstavnike i službenu uporabu jezika, a time i politička vidljivost.

Trenutno se nastava na bosanskom jeziku (Model C) provodi u 7 osnovnih i 2 srednje škole, s ukupno 108 učenika, dok bi realni broj, prema stvarnom udjelu Bošnjaka, trebao biti više-struko veći. Ako se uzme u obzir činjenica da u Hrvatskoj trenutno postoji više od 1.300 osnovnih i srednjih škola, podatak o tome da se bosanski jezik uči u svega 9 škola je nešto što nas sve skupa treba zabrinuti.

ZAJEDNIČKA AKCIJA NACIONALNE KOORDINACIJE I POVJERENSTVA

Nacionalna koordinacija Bošnjaka u Republici Hrvatskoj, uz Povjerenstvo za provedbu Operativnog programa bošnjačke nacionalne manjine, preuzima vodeću ulogu u kampanji preimenovanja i usklađivanja registra birača.

Iz Nacionalne koordinacije najavljuju kampanju „Upiši se kao Bošnjak/Bošnjakinja“, terenske punktove u PGŽ, Istri i Zagrebu, partnerstvo s matičnim uredima i upravnim odjelima županija, pravni help-desk za građane i udruge, i mjesečni brojač promjena koji će javno pratiti napredak do kraja 2026.

Da pitanje imena nije samo stvar administracije, već kulturne i povijesne samosvijesti, podsjeća i citat fra Antuna Kneževića iz 19. stoljeća: “Blizu četrnaest je vijekah kako se ova zemlja zvala Bosna, njezini stanovnici Bošnjaci, a njihov jezik bosanski.”

Sličnim tonom i utemeljenjem svoj teret imena nosi i Nacionalna koordinacija, što bi Alija Isaković definirao kao “najteže i najskuplje naslijeđe naroda, ono koje se mora ponovno zaraditi svakom generacijom”. Bošnjački identitet, time, nije samo pravna oznaka, nego proces samopotvrđivanja koji traje stoljećima.

Dakle, pitanje preimenovanja “Musliman” u “Bošnjak” nije više jezična ili simbolička dilema, već temeljni uslov za ravnopravnost u pravnom poretku Hrvatske. Konvencija u Zagrebu pokazala je da je zajednica napokon sazrela da taj proces dovede do kraja, institucionalno, administrativno i duhovno. ●

Prof. dr. Alen Kalajdžija, lingvist i publicist

NEMA NIKAKVE SUMNJE da bi se katedra bosnistike trebala otvoriti u Hrvatskoj

„Kada bih se ja pitao, prvo što bih uradio bio bi digitalni rječnik bosanskog jezika, i taj plan postoji u Institutu za jezik, iako nije znano kad bi se to moglo dogoditi zbog objektivnih okolnosti. Valjalo bi uraditi i neke digitalne alate za učenje jezika, naročito za iseljništvo, ali i za regiju. Kad je riječ o elektronskom korpusu bosanskog jezika, napomenut ću da je Institut prije nekoliko godina pokušao pokrenuti elektronsku platformu BEK tj. Bosanski elektronski korpus, ali on nije uspio zaživjeti zbog nepostojanja adekvatne informatičke podrške.“

PIŠE: Filip Mursel Begović

S prof. dr. Alenom Kalajdžijom razgovaramo povodom izlaska knjige *Na lahkom i mehkome jeziku bosanskom. Suglasnik h u bosanskom jeziku* (Edicija „Ljiljan“, Zagreb, 2025) u izdanju Nacionalne koordinacije Bošnjaka u Republici Hrvatskoj. Umjesto kabinetske lingvistike, Kalajdžija nudi popularno-naučni, praktični priručnik: 130 jasno obrađenih slučajeva koji pomažu nastavnicima, lektorima, novinarima i svima koji žele sigurno i dostojanstveno koristiti bosanski jezik. U pozadini je i veće pitanje. Koliko je jezik gradivna greda identiteta Bošnjaka.

BOSNA: Iz Predgovora zaključujemo da je istodobno fonem i kulturni znak. Šta se, zapravo, "lomi" na tom slovu: norma, navika, simbolički status – ili sve troje? Možete li navesti primjer gdje je presudno za razlikovnost bosanskog u odnosu na susjedne standarde?

KALAJDŽIJA: Moguće je da nisam baš tako kazao, ali ovo što ste zaključili ide u prilog tezi kako se fonemom *h* označava svojevrsni

kulturni znak utisnut u jeziku. I kako je kazano u predgovoru, upotreba i simbolička vrijednost suglasnika *h* lakše se uočava u kontrastivnom posmatranju jezičkih identiteta s kojima bosanski jezik stoji rame uz rame. Ali, i ne samo to. Ovaj suglasnik nedvosmisleno ukazuje na trag bosanskog jezičkog identiteta koji je svoje mjesto našao u razgovornom jeziku, dijalektu, žargonu, normi i standardu, književnojezičkoj tradiciji specijalizirane bosanske jezičke matrice...

BOSNA: U knjizi radite s korpusom iz književnosti, medija, zakona, natpisa... prema kriterijima (etimologija, analogija, norma, potvrđenost u praksi). Gdje se, po vašem sudu, etimologija mora povući pred analogijom i živom upotrebom, a gdje je obrnuto?

KALAJDŽIJA: Lingvistički pristupi u sferi normativnog propisivanja mogu imati različite kriterije na kojima se uspostavlja jezički standard, odnoseći se u ovom konkretnom slučaju u samo jednoj fonetskoj jedinici, kakav je suglasnik *h*. Upravo zato, namjena ove knjige jeste u tome da bude

normativni izvor, odnosno u namjeri da bude mogući izvor norme bosanskog jezika deskriptivnog tipa. Poštujući neka od uspostavljenih pravila i kriterija za opisanje jezičke pojavnosti u formi metodologije izrade, kakvi su npr. pravilnost jezičkog iskaza, etimologija, analogija, ili potom jezičke pojavnosti u razgovornom stilu, dijalektima, žargonu, književnojezičkoj tradiciji, ispostavilo se da navedeni kriteriji igraju ključnu ulogu u interpretaciji pojedinačnih jezičkih tema i dilema iz sfere učenja maternjeg jezika uopće, zbog čega se u knjizi pokušavaju naći svojevrsne tačke „pomirenja“ između standarda i nestandarda, ali ne su smislu pomjeranja granica prema standardu, već u u smislu shvatanja jezika kao univerzalnog sredstva spoznajno-kulturne identifikacije.

BOSNA: Ističemo bolju da lingvisti često ne umiju "prevesti" znanje na jezik koji razumije narod. Koji ste trik (ili princip) koristili da izbjegnute aparaturu koja ne komunicira, a da ne izgubite naučnu tačnost?

Prof. dr. Alen Kalajdžija diplomirao je 2002. godine na Odsjeku za bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnost naroda Bosne i Hercegovine Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu, gdje je magistrirao 2007, a doktorirao 2012. godine. Predavao je kratko u osnovnoj i srednjoj školi, a imao je više angažmana u nastavi bosanskog jezika na univerzitetima u Sarajevu, Mostaru, Tuzli, Zenici, Travniku, Novom Pazaru i Jedrenama (Edirne) u Turskoj. Imao je nekoliko stručnih usavršavanja u inostranstvu (Würzburg i Erlangen). Objavio je četiri naučne knjige, od kojih je jedna u koautorstvu, te jednu zbirku proze. Autor je više od osamdeset naučnih i stručnih radova te je učestvovao na sedamdesetak naučnih konferencija, simpozija i okruglih stolova. Koautor je u izradi naučno-stručne izložbe pod naslovom *Slovom o slovu. Tragovima bosanske pismenosti*. Bio je rukovodilac više naučnih i stručnih, domaćih i međunarodnih, projekata u Institutu za jezik Univerziteta u Sarajevu. Predsjednik Organizacionog odbora bio je u trima naučnim konferencijama o bosanskom jeziku. Sudjelovao je na više desetaka stručnih tribina, te promocija izdanja, kao i stručnih seminara za nastavnike bosanskog jezika u zemlji, regiji i inostranstvu. Uredio je tridesetak izdanja naučnih knjiga, časopisa i zbornika radova, a bio je više puta recenzent za naučne monografije i naučno-stručne članke za časopise u zemlji i inostranstvu. Odgovorni urednik lingvističkog časopisa *Književni jezik* bio je od 2013. do 2021. godine. Također je recenzirao dvadesetak udžbenika za predmet Bosanski jezik i književnost za osnovne i srednje škole u Bosni i Hercegovini. Bio je rukovodilac projekta snimanja kratkih emisija o bosanskom jeziku u saradnji s TVSA: *O bosanskom na bosanskom*. Objavio je više od 300 pojedinačnih jezičkih savjeta o bosanskom jeziku u printanim i elektronskim medijima. Na mjestu direktora Instituta za jezik Univerziteta u Sarajevu proveo je dva mandata (2013–2021). Trenutno u Institutu ima izbor u zvanje naučnog savjetnika.

KALAJDŽIJA: Sve mi se čini da vrijeme čini svoje, odnosno iskustva, koja se vremenom talože u čovjeku, omogućujući širi ugao gledanja, dovode do saznanja da se o nekim naučnim pitanjima može govoriti i raspravljati iz perspektive naučnopopularnih interpretacija koje čine sukus živog i donekle emotivno obojenog narativa koji će biti prijemčiviji za širu čitalačku publiku i ne samo za ljude iz struke. Inače, jedno od važnih pitanja moderne nauke jeste upravo u tome da se „suhe“ naučne činjenice oplemene popularnim i živim, nekada figurativnim jezikom, što je bio jedan od ciljeva ove knjige. Pri tome, aparatura i metodologija zadovoljavaju elementarne aspekte naučnosti teksta, jer se pozivaju na izvore i građu, kao i zbog uspostavljenе metodologije ovakve vrste lingvističkog istraživanja.

BOSNA: Koliko je, prema vašem iskustvu i uvidu, jezik gradivna odrednica bošnjačkog identiteta? Kako pomiriti ono što navodi prof. dr. Enes Duraković kao osjećaj „duga jeziku i kulturi“ s uvidom da je bošnjačka kultura multicentrična i multilingvalna? Šta to praktično znači za Bošnjake u Hrvatskoj?

KALAJDŽIJA: Jezik zasigurno jeste jedan od najelementarnijih odrednica svake kulturne zajednice, i nema sumnje da kulturno slojevit bosanski jezik čini okosnicu specifičnog bošnjačkog identiteta, koji se javlja kao spoj istočnih i zapadnih vrijednosti, tradicije i mentaliteta, kulturnog nasljeđa i kulture života. Svi ti spojevi tako se neposredno reflektiraju u životu jezika, koji je u stanju na neposredan način odražavati kompletan vanjezički svijet saobraćavajući ga u jezičkom svijetu, imanentno definirajući vlastitu sliku stvarnosti. Otuda, dakako, postoji opravdana potreba, pa i sloboda, odabira u očuvanju vlastitog jezičkog identiteta, što je ne samo potreba bošnjačke zajednice u Hrvatskoj, već i u domovinskim zemljama, kako se to tako naziva kod nas, ali i dalje, gdje god obitavaju pojedinci i zajednice čiji je maternji jezik bosanski. Dug jeziku i kulturi ogleda se tako u nezaboravu vlastitosti, potom u očuvanju maternjeg jezika, izgradnji kulturne samobitnosti, koja će se, naročito u iseljeničkim zajednicama, čelicitati pod pritiskom drugih kultura, ali i to može biti pozitivan trend ukoliko postoji sačuvana baza vlastitog identiteta, na koji se mogu nadograđivati ostali elementi kulturnih i jezičkih utjecaja.

BOSNA: Uočavate li razlike u motivima, mehanizmima i posljedicama nijekanja bosanskog jezika u hrvatskoj i srpskoj politici? Molim vas da razdvojite pravni okvir vs. praksa (obrazovanje, javna uprava, mediji). Šta su tipični obrasci delegitimacije (npr. „BHS“ kao eufemizam, preimenovanja, prešućivanje naziva standarda, urednička

„prilagodba“). Kakve to efekte ima na nastavu i javnu upotrebu?

KALAJDŽIJA: Kad je riječ o nijekanju bosanskog jezika, moramo priznati da sama bh. i šira bošnjačka zajednica, a pod time mislim i na medije na bosanskom jeziku, kao i na ukupan javni prostor na bosanskom jeziku uopće, često glasno kukaju o negaciji bosanskog jezičkog identiteta, otvarajući na taj način još jedna vrata zlonamjernim politikama čiji je cilj poricanje ne samo bosanskog jezika, već i Bosne, pa i Bošnjaka. Pri tome, potpuno se zaboravlja šta je tzv. bošnjačka politika uradila na planu zaštite bosanskog jezika i sprečavanja diskriminacije nad Bošnjacima, ali i drugima, kojima je nametnuta politika negiranja i zabrane bosanskog jezika. Još veći paradoks ogleda se u tome da se bosanski jezik kao odraz slobode kulturne zajednice prihvata u susjednim zemljama i državama regije u kojima su Bošnjaci prepoznati kao element društvenog pluralizma, službeno i praktično priznajući se kao jedan od jezika, i gdje postoje mediji na ovome jeziku, nastava u školama, djelovanja kroz nevladin sektor u sferi upotrebe jezika i sl. Sve su to svojevrsni vanjski elementi utjecaja, a unutrašnji bi se mogli prepoznati kao oblik vlastitog autošovinizma, mada tako ne mora nužno biti, kad je posrijedi upotreba kovanice BHS, koja se javlja u nekim kantonima u Bosni i Hercegovini s tzv. bošnjačkom većinom. Dakako da prostora za negiranje tuđih identiteta nema, ali to ne smije biti u korist štete u razumijevanju bosanske jezičke vlastitosti, ili pak u površnom razumijevanju „sličnosti“ spomenutih jezičkih sistema.

BOSNA: Zašto bošnjačka politika zapušta bosanski jezik? Koji su, po vašem uvidu, strukturni razlozi zapuštanja, npr. izostanak strategije, budžetskih linija, kadrovske politike, mjerne arhitekture, digitalne infrastrukture? Nema bošnjačkog političara da neće reći „da mu je čuvanje bosanskog jezika jedan od prioriteta zadatka“, ali u praksi vidmo da širi spektar bošnjačke kulture i identiteta tretiraju kao jetimče.

KALAJDŽIJA: Ako želite do kraja iskren stav o ovome pitanju, ja ću reći da je posrijedi neznanje. Ali ne neznanje koje podrazumijeva nesposobnost reagiranja na potrebe, već neznanje o tome šta bosanski jezik zaista predstavlja za državu Bosnu i Hercegovinu, za same Bošnjake, pa i za druge kojima je bosanski jezik maternji jezik. Da je svijest o važnosti bosanskog jezika u kontekstu jačanja kapaciteta same države snažnija, danas ne bismo bili na mapi slabije istraženih jezika koji se ne izučava izvan matične domovine, već bi katedre i lektorati bosanskog jezika imali ne samo političku podršku, već bi se ta ista politika borila da u zemljama gdje

Međutim, ništa od toga neće biti uspješno ukoliko ne postoji usađen sistem vrijednosti u ljudima, kojima je stalo do očuvanja vlastitog jezičkog identiteta. Zato ključnu ulogu u očuvanju jezika, ali i drugih elemenata identiteta: nacionalne, kulturne i vjerske vrijednosti, ima porodica. Koja porodica bude držala do očuvanja jezičke, kulturne i nacionalne samobitnosti, takva može očekivati konkretan uspjeh, s već spomenutom institucionalnom nadogradnjom. U protivnom, sami nastavnici neće sami moći iznijeti ovaj emanet do kraja. Slično je i u drugim okolnostima u kojima se nastoji očuvati bosanski jezik.

BOSNA: Šta su, iz vašeg iskustva, tri najtvrdokornije zablude u školama, medijima i svakodnevici (npr. u toponimima, imenima, izvedenicama)? Možete li ih razbiti kratkim, "prenosivim" objašnjenjima?

KALAJDŽIJA: Jedna od zabluda, s kojom se susrećem gotovo redovno u komunikaciji s ljudima, prvenstveno zbog infiltriranih nedobronamjernih nanosa, jeste pitanje odnosa bosanskog jezika i bošnjačkog naroda, zbog čega se često može čuti pitanje: „Ako je neko Bošnjak, zašto mu je onda jezik bosanski?“ Naravno da je odgovor jednostavan, ali ljudima treba dati objašnjenje. Korijenska leksema Bosn- poslužila je kao osnova za izvođenje etnomima: Bosn-jak > Bošnjak, a ista ta osnova upotrebljava se i za izvođenje lingvonima: Bosn-ski > bosanski (jezik). Dakle, korijenska osnova riječi Bosna determinirala je druge izvedenice. I to nije ništa neuobičajeno, kao što je to slučaj s brojnim drugim primjerima takvih odnosa, npr. Ukrajina: Ukrajinac, ali jezik je ukrajinski, a ne *ukrajinački, te se u sličnim odnosima nalazi čitav niz primjera, da ih sada ne nabrajamo. Isto tako, na drugoj strani, često se u svakodnevnoj komunikaciji može čuti predominantna upotreba pridjeva srpski, npr. iako se on treba odnositi na kategoriju državnog karaktera, pa tako npr. Bošnjaci iz srbijanskog dijela Sandžaka nose srpski pasoš, umjesto, naravno srbijanski, ili se negdje obrati srpski ambasador, umjesto srbijanski jer srpski može imati neko drugo značenje, i sl. U školskom sistemu, naprimjer, gotovo da je nemoguće razbiti stereotip o tome kako je Benjamin Kallay, austrougarski činovnik, tobože uveo u službenu upotrebu bosanski jezik, zaboravljajući i ne znajući pri tome da se još za vrijeme osmanske uprave i Bosanskog vilajeta bosanski jezik i njegovo ime od 1867. koristi na području tog Vilajeta u zvaničnoj komunikaciji, pa se bilesi i u školama iz toga vakt učiti bosanski, bez obzira na konfesionalno opredjeljenje učenika i nastavnika. Jedna od zabluda jeste i kovanica BHS, ali rasprava o njoj oduzelo bi mnogo prostora.

žive govornici bosanskog jezika ima još više bosnistike. Eklatantan primjer toga jeste npr. Katedra bosanskog jezika na Jendrenskom univerzitetu u Turskoj, koja je godinama tavorila bez bilo kakve podrške države ili kojeg drugog dijela državne strukture. Ovih dana pričalo se o Katedri bosanskog na Istanbulsom univerzitetu, pa je to prilika da vidimo koliko će političke instance iz Bosne i Hercegovine uraditi na jačanju rada i kapaciteta ove institucije, mada postoje išareti da bi se na tome planu zaista moglo nešto više učiniti. Nema nikakve sumnje da bi se katedre bosnistike trebale otvoriti u Hrvatskoj, Sjevernoj Makedoniji, Crnoj Gori, Kosovu, Sloveniji, Austriji, Njemačkoj i drugim zemljama. Da je bilo strategije, mi smo dosada trebali imati makar pet takvih katedri, ali ih nemamo. Sve to treba raditi na platformi zacrtanih dugoročnih ciljeva djelovanja, makar se to ne radilo na nivou države, jer postoje mehanizmi da tu ulogu posrednika imaju univerziteti u Bosni i Hercegovini koji već imaju studije bosnistike na svojim fakultetima.

BOSNA: Ako vam nastavnik u Zagrebu, Rijeci ili Sisku sutra kaže: "Dajte mi tri brze, primjenjive aktivnosti iz knjige za čas od 45 minuta" – šta biste mu dali? (Molimo vrlo konkretno: korak-po-korak, s očekivanim ishodom učenja.)

KALAJDŽIJA: Iako neobično i neočekivano postavljeno, pitanje traži brz odgovor, shodno „brzim primjenjivim aktivnostima“. Otvorite bilo koju stranicu koja tretira neki fenomen u vezi s upotrebom suglasnika *h* u bosanskom, i obradite sadržaj. Taj sadržaj može biti interpretiran uz pomoć nastavnika, pa čak i u slučaju da se on možda lično ili pak jezički intimno ne slaže sa stavovima. Ali, i to može polučiti neke pozitivne ishode, makar se oni odnosili i na ono što se u moderno koncipiranoj nastavi upravo odnosi na ishode učenja.

BOSNA: Koje razlike uočavate u bosanskom jeziku "u Bosni" i u dijaspori (npr. među Bošnjacima u Hrvatskoj)? Kako spriječiti da dvojezičnost postane izgovor za odustajanje od standarda, a istovremeno ne gušiti prirodnu varijantnost?

KALAJDŽIJA: Očuvanje jezika dugotrajan je proces, i stanje se ne može promijeniti brzo. No, zato postoje strategije kojima se definira utvrđeni sistem očuvanja jezika u iseljeništvu. Jasno je da je govornicima bosanskog jezika teže očuvati jezik u neposrednim i bosanskom jeziku bliskim jezičkim sistemima, ali to ne znači da je takav posao jalova rabota. Naprotiv, valja tu posebno istaći institucionalno učenje koje podrazumijeva adekvatnu opremljenost kadrovima, opremom, pomagalima, digitalnim alatima, adekvatnim udžbenicima.

BOSNA: Šta nam nedostaje u digitalnoj infrastrukturi bosanskog (otvoreni korpusi, rječnici, provjeritelji pravopisa)? Ako biste sutra imali dobru grant-liniju za Bošnjake bilo gdje na svijetu, koji biste digitalni alat razvili prvi, i zašto?

KALAJDŽIJA: Kada bih se ja pitao, prvo što bih uradio bio bi digitalni rječnik bosanskog jezika, i taj plan postoji u Institutu za jezik, iako nije znano kad bi se to moglo dogoditi zbog objektivnih okolnosti. Valjalo bi uraditi i neke digitalne alate za učenje jezika, naročito za iseljeništvo, ali i za regiju. Kad je riječ o elektronskom korpusu bosanskog jezika, napomenut ću da je Institut prije nekoliko godina pokušao pokrenuti elektronsku platformu BEK tj. Bosanski elektronski korpus, ali on nije uspio zaživjeti zbog nepostojanja adekvatne informatičke podrške. Prošle godine Institut je u saradnji s prof. dr. Vedadom Smilagićem s Filozofskog fakulteta ponovo pokrenuo aktivnost izrade elektronskog korpusa, te se može reći kako je ova nova baza krenula s radom i dodavanjem digitalne građe s anotiranim opisom leksema koje će se moći pretraživati.

BOSNA: Šta je stvarno potrebno da se formira živa mreža nastavnika, lektora i novinara (web-seminari, radne grupe, "jezički savjet sedmice", otvoreni repozitorij primjera...)? Kako to institucionalno uvezati preko Sarajeva, Zagreba, Novog Pazara, Skopja... šire dijaspore?

KALAJDŽIJA: Odgovor na pitanje teško je dati, posebno stoga što bi bilo potrebno institucionalno povezati govornike bosanskog jezika izvan Bosne i Hercegovine kroz matične mreže različitih vrsta društava. Mi u Bosni i Hercegovini čak imamo problem prohodnosti kroz kantone, koji kroje vlastite politike obrazovanja od kojih nastaju brojne administrativne prepreke i činovničke barijere. No, to nije neizvodivo, mada je za takvu vrstu posla potreban ogroman entuzijazam i volja svih relevantnih faktora koji mogu na to utjecati.

BOSNA: Kako razgovarati o razlikama među standardima (bosanski-hrvatski-srpski), a da razgovor ostane stručan i koristan, bez "jezičkih ratova"? Možete li ponuditi retorički okvir koji pomaže objasniti razlike bez konflikta?

KALAJDŽIJA: Zapravo, nije nužno pričati samo na nivou standarda, potrebno je govoriti o tim jezicima na nivou ukupnosti jezičkih si-

.....

Ključnu ulogu u očuvanju jezika, ali i drugih elemenata identiteta: nacionalne, kulturne i vjerske vrijednosti, ima porodica. Koja porodica bude držala do očuvanja jezičke, kulturne i nacionalne samobitnosti, takva može očekivati konkretan uspjeh, s već spomenutom institucionalnom nadogradnjom. U protivnom, sami nastavnici neće sami moći iznijeti ovaj emanet do kraja. Slično je i u drugim okolnostima u kojima se nastoji očuvati bosanski jezik.

stema jer svaki pojedinačni jezik ima svoju vlastitu razvojnu putanju, svoju historiju, svoju kulturu, svoje organske idiome, svoje žargone, na kraju svoje govornike... Ti svojevrsni „ratovi“ prestat će onoga trenutka kada politički i društveni konteksti i jezičke politike prestanu objesno i rigidno nasrtati na druge jezičke sisteme; dakle, potrebno je „malo“ volje do koje se ne može doći bez velikih i strukturnih promjena na nivou općih stratejskih politika društvenih sistema, jer je jezik kolateralna šteta političko-ideoloških belaja koja se prelamaju preko koljena, tačnije preko jezika. Put za izlazak iz ovakve situacije bio bi normalan kad bi se uvažavao princip nauke, princip slobode, princip prava, bez ustalasalih hegemonijskih tlačenja. Osim toga, govornici bosanskog jezika, u konkretnom slučaju odnosa prema govornicima susjedno neposrednih jezika, moraju imati malo više samopoštovanja i znanja o vlastitosti jezičkog identiteta. Mislim da se na tome planu nešto i uradilo, ali nije dovoljno. Zasada, dobro bi bilo iskorijeniti vlastite zablude o vlastitom jeziku, pri čemu se uklanjanje tih nevolja počinje ispred svoga praga, i na način institucionalnog rada, ponajprije u obrazovanju, a potom i u zakonu, slobodi jezičkog izbora, medijima i drugim vrstama mogućih poluga djelovanja.

BOSNA: Je li suglasnik uvod u širu seriju (npr. leksik bosanskih posebnosti, onomastika, standard u javnoj upotrebi)? Koji bi bio vaš naredni naslov i koji problem biste voljeli „očistiti“ na isti, praktičan način?

KALAJDŽIJA: Dosada je kroz različite medije objavljeno preko 300 pojedinačnih jezičkih pitanja namijenjenih široj čitalačkoj i zainteresiranoj publici. Plan je nastaviti raditi na tome planu i dalje, pa i u smjeru ponovne revalorizacije dosadašnjih tekstova koji mogu biti barem još nekolike knjige. Možda se moglo primijetiti: u mojim tekstovima jeziku se prilazi integralno, a ne samo kao standardu, tako da pitanja do kojih se dolazi iz rudnika jezičke svakodnevnice traže svoje adekvatne odgovore, bez obzira iz koje sfere upotrebe jezika dolaze. Mislim da bi se u dogledno vrijeme mogle sačiniti još nekolike publikacije konceptualno sličnih knjizi *Na lahom i mehom jeziku bosanskom*. A koji će naslov imati, to mi nije poznato. Kako bi se to kazalo u našem narodnom govoru i razgovoru: „Bože, zdravlja!“ ●

Dr. sc. Ermina Ramadanović, viša znanstvena suradnica, Institut za hrvatski jezik

KALAJDŽIJIN IZNIMNO VAŽAN PRINOS JEZIKOSLOVNOJ BOSNISTICI I SLAVISTICI

Iznimna je vrijednost ove knjige u činjenici da se autor, tek nakon što se temeljito znanstveno uputio u istraživanu problematiku, što je vidljivo iz bibliografskoga popisa i izvora, tj. na temelju bogate znanstvene jezikoslovne, ali ponajprije etimološke literature i priručnika, odlučio na znanstveno-popularan oblik, blizak općem čitateljstvu.

PIŠE: Ermina Ramadanović

Prof. dr. sc. Alen Kalajdžija u svojoj monografiji *Na lahkome i mehkom jeziku bosanskom – povratak otpisanog suglasnika h na velika vrata* na 161 stranici donosi etimološki priručnik, odnosno etimološki jezični savjetnik s osobitim obzirom na lekseme u kojima je ili sadržan suglasnik *h* ili bi trebao biti njihovim sastavnim dijelom napisan znanstveno-popularnim stilom kao skup raznolikih, ali metodološki jasno strukturiranih jezikoslovnih eseja čija duljina najčešće ovisi o etimologiji i povijesti pojedine proučavane riječi.

U svojoj knjizi prof. dr. sc. Alen Kalajdžija nakon predgovora donosi poglavlje pod naslovom *Status, upotreba i simbolička vrijednost suglasnika h u bosanskom jeziku* koje joj je ujedno i teorijski okvir. U njemu se objašnjavaju znanstvene činjenice na temelju domaće i inozemne relevantne literature te se iznose mišljenja, okolnosti i stavovi različitih jezikoslovaca o razlozima gubljenja ili mijenjanja suglasnika *h*. Međutim, kako god bilo i bez obzira na sve moguće okolnosti koje su diktirale očuvanje suglasnika *h*, ono je, napominje autor, postalo nezaobilaznom činjenicom „u definiranju specifičnosti bosanske jezičke tradicije“ jer je osigurao bosanskom jeziku „ono što je njegova prepoznatljiva osobina“ (str. 11).

Monografija prof. dr. sc. Alena Kalajdžije sadržava četiri velika poglavlja koja se odnose na jezično podrijetlo promatranih leksema (leksemi slavenskoga podrijetla, leksemi podrijetlom iz europskih jezika, leksemi podrijetlom iz arapskoga, perzijskoga i turskoga jezika te leksemi nejasnoga postanja) te je njima obuhvaćeno 130 pojedinačnih leksičkih pojava i formi koje su raščlanjivane i propitivane u skladu s pomno promišljenim i uspostavljenim načelima znanstvenorelevantnima za njihovo tumačenje. Načela koje je autor uspostavio u svojoj knjizi pridonijela su raščlambi odabranih leksema na svim proučavanim područjima s osobitim obzirom na njihovu rasprostranjenost i uporabu te su polučila veoma zanimljive podatke o etimološkom, povijesnom i standardnojezičnom kontekstu i statusu suglasnika *h* u bosanskom jeziku suvremenoga doba. Problemi u vezi s uporabom suglasnika *h* u odabranoj korpusu leksema u bosanskom jeziku analizirani su i obrađivani kao pojedinačna pitanja o njihovoj uporabnoj praksi i uzusu, kulturno-identitetskoj prepoznatljivosti, njihovoj normativnom, odnosno standardnojezičnom statusu u bosanskom jeziku, etimološkom podrijetlu te pravilnosti njihove uporabe sa zaključnim uputstvima o izboru standardnojezično bolje riječi.

Posebno vrijednima smatram one dijelove knjige u kojima autor veoma precizno i posvećeno predstavlja rezultate analize prikupljene građe nastale iščitavanjem, proučavanjem i sistematizacijom suvremenih

i dijakronijski relevantnih jezikoslovnih djela, monografija, priručnika i znanstvenih članaka. Baviti se etimologijom iznimno je naporan i zahtjevan posao te razumijeva temeljito poznavanje povijesti pojedinih jezika i njihovih kontakata s drugim jezicima. Dakle, iznimna je vrijednost ove knjige u činjenici da se autor, tek nakon što se temeljito znanstveno uputio u istraživanu problematiku, što je vidljivo iz bibliografskoga popisa i izvora, tj. na temelju bogate znanstvene jezikoslovne, ali ponajprije etimološke literature i priručnika, odlučio na znanstveno-popularan oblik, blizak općem čitateljstvu. Naime, taj oblik prikaza znanstvenih istraživanja nije nimalo lak jer osim što od autora

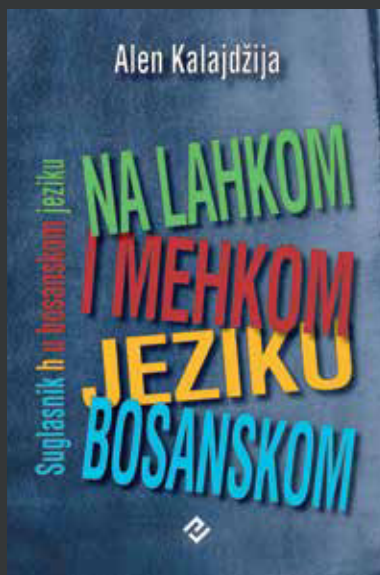
zahtijeva veliko pozadinsko znanje o temi o kojoj se referira, on nužno mora imati i određeni dar pisanja karakterističan za znanstveno-popularne radove kako bi osnove i rezultate opsežnih znanstvenih, odnosno etimoloških istraživanja približio i učinio razumljivim i, u konačnici, prihvatljivim širem čitateljstvu. Prof. dr. sc. Alen Kalajdžija u svojoj je knjizi tako od jednoga veoma kompleksnoga područja koje se bavi podrijetlom riječi načinio zanimljivost koja katkad, primjerice u naslovima i zaključnim rečenicama, prelazi u anegdotu, kako bi „običnom“ korisniku približio ne samo podrijetlo, identitet i povijest riječi bosanskoga jezika nego i identitet vlastita naroda i kulture.

Monografija prof. dr. sc. Alena Kalajdžije iznimno je važna jer predstavlja vrijedan prinos ne samo etimologiji, povijesti jezika, standardologiji, morfologiji i tvorbi riječi nego i jezikoslovnoj bosnistici te slavistici općenito, a namijenjena je jezikoslovcima, studentima, učiteljima, profesorima te svima onima koji žele otkriti motivaciju, podrijetlo, značenje, rasprostranjenost te način uporabe tematski i autor-ski odabranih riječi te svim entuzijastima i zaljubljenicima u bosanski jezik i Bosnu i Hercegovinu.

Zaključno, u čitavoj monografiji autor veoma vješto isprepliće sva znanja stečena pomnim iščitavanjem opsežne konzultirane literature, raščlambu i propitivanje obilja relevantnih podataka te istodobno donosi i iznosi vlastite zaključke proizišle iz teorije i uporabe. Knjiga *Na lahkome i mehkom jeziku bosanskom – povratak otpisanog suglasnika h na velika vrata* prof. dr. sc. Alena Kalajdžije nesumnjivo je važan prinos etimološkim, ali i standardnojezičnim proučavanjima bosanskoga jezika te je ujedno poticajem i temeljem svim sličnim budućim istraživanjima.

Naposljetku, monografiji možemo poželjeti opravdane pohvale, a autoru još inspirativnih naslova.

Recenzija rukopisa *Na lahkome i mehkom jeziku bosanskom – Povratak otpisanog suglasnika h na velika vrata* prof. dr. sc. Alena Kalajdžije

A portrait of an older man with glasses, wearing a dark suit jacket over a light blue shirt. He is standing outdoors with a stone wall and greenery in the background. The text is overlaid on the right side of the image.

Bajruzin Hajro Planjac,
pisac i izdavač

ČITAJU ME I U INDIJI,
A OD SVOJIH KOMŠIJA
I ŠKOLSKIH DRUGARA
NAPRAVIO SAM
KNJIŽEVNE JUNAKE

„Djeca koja čitaju, kad porastu postat će misleći ljudi, a djeca koja ne čitaju, kada porastu bit će tuđi poslušnici. Dakle, sve bih uložio na kartu popularizacije i afirmacije knjige među djecom, da joj vratimo mjesto koje joj pripada. Afirmirao autore, ilustratore, dizajnere, lektore, učinio da knjiga postane dostupnija, omiljenija, i mislim da bi taj način, nakon izvjesnog vremena, djeca kad porastu, postali misleći ljudi, koji bi to postavili na zdravije temelje.“

Usvijetu dječije književnosti Bajruzin Hajro Planjac („Čarobni djed“) spaja pripovjedački žar i izdavačko iskustvo. Ističe se kao jedan od najplodnijih autora posvećenih djeci i omladini, autor koji piše od slikovnica do romana te čija je primarna publika osnovnoškolska. Njegovi su tekstovi u nastavnim programima, prevedeni na strane jezike, a bio je i nominiran za međunarodnu nagradu Astrid Lindgren, kao izdavač, konkursima i radom Instituta za dječiju književnost stalno otvara prostor novim autorima. Planjčev prozni svijet ukorijenjen je u Pousorju i čita se kao realistično, toplo i jezički bistro svjedočanstvo odrastanja, bez vila i prinčeva, s punim registrom životnih radosti i tuga. Povod razgovora je izdanje zbirke izabranih priča „Čarobna knjiga“, koje su izašle ove godine u Zagrebu u izdanju Nacionalne koordinacije Bošnjaka u Republici Hrvatskoj, a priredio ih je prof. dr. Muris Bajramović. Bajruzin Hajro Planjac objavio je pedesetak knjiga i slikovnica, nagrađivan je i danas je jedan od najprevođenijih bh. autora za djecu (naslovi izlaze u više od dvadeset zemalja). Zato s autorom razgovaramo o položaju djeteta danas, o komunikaciji odraslih i škole s djecom, o odgovornosti sistema, te o tome ko brine o dječjoj književnosti i kulturi u BiH i u bošnjačkoj zajednici.

BOSNA: Vaš realizam je bez „vila i vještica“. Kritika primjećuje da izbjegavate bajkovito i birate životne, realne situacije odrastanja. Zašto taj izbor i šta današnje dijete dobije kad književnost ne bježi u fantastično?

PLANJAC: Više od četrdeset godina pišem za djecu i omladinu i uglavnom sam sve prepisao iz djetinjstva, svoga, ali i djetinjstva mojih vršnjakinja i vršnjaka. Čak mi i unuci prepričavaju zgode iz škole ili s izleta i to se već nađe za dan-dva napisano na papiru.

BOSNA: „Čarobna knjiga“ je izbor priča iz različitih proznih djela. U predgovoru se kaže da vaše priče mogu da stoje samostalno, ali i kao dio cjeline. Kako ste izrađivali ovu antologiju i šta ste željeli da djeca prvo „pročitaju“ u vama iz ovog izbora?

PLANJAC: Da. „Čarobna knjiga“ je izbor priča iz dosadašnjih knjiga, koja se nedavno pojavila u izdanju Nacionalne koordinacije Bošnjaka u Hrvatskoj, pod pokroviteljstvom zastupnika bošnjačke

nacionalne manjine u Hrvatskom saboru, Armina Hodžića. U njoj je zastupljeno 45 priča po izboru prof. dr. Murisa Bajramovića. Kako ste primijetili, priče mogu da stoje samostalno, kao cjelina, ali s ostalim pričama – poglavljima, čine cjelinu – roman, jer su junaci moji školski drugari, koji provijavaju kroz cjelokupni moj književni opus. Dodao bih zapažanja književnika Šime Ešića, koji je u jednom eseju zapisao: „Planjčevim djelima je otrkriven novi senzibilitet mladog glavnog junaka, s kojim se današnjem djetetu veoma lahko poistovijetiti. Ta lahkoća poistovjećivanja čitaoca sa sudbinama glavnih junaka, uživanje u njihove situacije, preuzimanje njihovih briga i radosti, najveći je kompliment koji se može uputiti proznom piscu.“

BOSNA: O vašem se pisanju govori kao o „stilu pousorskog Tvena“, odnosno prostorno je vezano za Pousorje, ali iskustveno je široko. Kako zavičaj učinite univerzalnim da vas razumije dijete iz Zenice, Zagreba ili, recimo, Kopra?

PLANJAC: Čini mi se da je neko zapisao da se čovjek cijelog života ne može odužiti zavičaju. Tako je najveći dio mog književnog opusa posvećen prostoru u slivu rijeke Usore, ljudima, toponimima i životinjama. U početku su neki klimali glavom, sada kažu „Bravo“, da sam Pousorje uzdigao na pijedestal, da sam od svojih komšija i školskih drugara napravio književne junake o kojima se danas brane diplomski i magistarski radovi na desetak univerziteta u Srbiji, Crnoj Gori i Bosni i Hercegovini. Šehid Gumeni, Refko Bagara, Niho Trblo, Meho Guzlo, Selim Cicko, su postali opštepoznati i popularni književni junaci, a to su zapravo ljudi koje svakodnevno viđam u Pousorju. Njihove pustolovine i doživljaji nisu samo zanimljivi čitaocima u Zenici, Zagrebu i Kopru, nego moje knjige izdaju i distribuiraju u tridesetak država – Njemačka, Rusija, Francuska, Kanada, Mađarska, Španija, Grčka, Italija, Turska, Indija, Bugarska, a uskoro i Kina i Japan. Ovih dana sam dobio email izdavača iz Indije da će mi sredinom februara iduće godine dodijeliti Dikensovu zlatnu medalju za književnu izvrsnost na IV. Međunarodnom književnom festivalu u Kalkuti. Uručit će mi Povelju za „Braci-kinu družinu“, najbolje nefikcijsko djelo u Indiji. U Indiji mi je objavljeno desetak knjiga, s po nekoliko izdanja kod „Tulika Publishing“ iz Mumbaija i „Iseka Labst“ LPP iz Hajderabada.

BOSNA: U pričama se sjećate „čuda“ kad struja i radio dođu u selo. Danas su čuda drugačija. Kako doprijeti do djeteta uronjenog u ekran, a da ono otkrije radost „malih stvari“?

PLANJAC: Ako hoćeš pametno dijete, kupi mu knjigu, a ako hoćeš dobro dijete, nauči ga je voli, rekao je Ajnštajn. Dakle, ako dijete ponese ljubav prema knjizi, nosit će je cijelog života. Kada sam počeo pisati prozu, radio sam to stidljivo. Nisam mogao da shvatim da će te knjige uspjeti kod male raje da pobude neki interes. Međutim, bilo je obratno. Meni u PLANJAX tokom aprila i maja dođe i do osamdeset autobusa učenika osnovnih škola. Poslije posjete Aleji pisaca, Pjesničkog parka, štamparije, održim im književni čas. Na kraju časa ih pitam šta ih zanima. Kada djeca podignu ručice i zaspu me pitanjima o mojim junacima, toponimima, događajima,... ja se izgubim. Tada shvatim da neka djeca s ajfonima čitaju moje knjige, čije se radnje dešavaju prije pedesetak godina.

BOSNA: U „Kredencu“ i sličnim pričama sitna krađa i laž dobiju moralni epilog, ali bez prsta koji prijeti. Kako postižete mjeru da poruka djeluje, a da priča ostane priča?

PLANJAC: Jedan književni kritičar davno je rekao: „Ja ne umijem snijeti jaje, ali znam ocijeniti je li mućak“. Ja vam ne umijem reći kako postizem mjeru da poruka djeluje, ali jednostavno se to tako desi. Priređivač „Čarobne knjige“ prof. dr. Bajramović je u jednoj studiji zapisao: „Planjčeve priče, prije svega, su iskrene. U njima se ogleda jedan nepatvoreni svijet u kojem život donosi i radost i tugu, u kojima djeca iskorištavaju koliko god mogu od života i pri tome upadaju u probleme, kojih se nastoje riješiti. To je svijet koji i danas živimo, jer i danas imamo osjećanja, ljubavi, stida, ponosa, o kojima Planjac piše.“

BOSNA: Vi niste samo pisac nego i izdavač (PLANJAX), pokretač konkursa za priče za djecu i suosnivač Instituta za dječiju književnost. Kako izgleda zdrav lanac od rukopisa do djeteta i šta tu trenutno najviše „šteka“?

PLANJAC: Da. Četrdeset godina sam izdavač, štampar, ali i pisac, urednik i još svašta. Čini mi se da u ovoj oblasti i praktično i teoretski znam mnogo. PLANJAX godišnje izda i odštampa oko 250.000 primjeraka knjiga iz svih oblasti ljudskog interesovanja, stotine hiljada školskih udžbenika i pola miliona enigmatskog „Derdana“. Zahvalan sam Allahu dž. š. što sam opstao i što radim posao koji zaista volim i nalazim se u vrhu ljestvice najboljih. Već dugo je vidljivo da pisca i knjigu u našoj državi niko ne drži za ozbiljno. Pokušao sam utemeljiti PLANJAXOVO PERO, konkurs za najbolju priču za djecu i mlade. Svake godine radimo knjigu s četrdesetak najboljih priča. To

radimo petnaestak godina. Utemeljio sam DJEČIJI OSMIJEH, nagradu za najbolju knjigu u BiH, vrijednu 5.000 KM, štampanje knjige i uklesivanje imena laureata na Spomen knjizi. Uradili smo Pjesnički park, Spomen knjizi, Muzej knjige, Aleju pisaca i cijelo vrijeme nastojimo afirmirati i popularizirati knjigu i autora. S nekoliko pisaca i univerzitetskih profesora osnovali samo Institut za dječiju književnost u Bosni i Hercegovini i za protekle tri godine uradili smo mnogo posla. Nažalost, knjiga je u Bosni i Hercegovini pastorka. Svi je gledaju poprijeko, a mnogi umni ljudi tvrde dok knjizi ne vratimo mjesto koje joj pripada, nećemo moći naprijed. Naizad, po istraživanjima ANU BiH, Bosna i Hercegovina je najnepismenija država u Evropi, a Bošnjaci najnepismeniji narod. U takvom ambijentu ne možeš očekivati neku podršku.

BOSNA: Puno nastupate, vaša primarna čitateljska publika su osnovci. Šta danas djecu stvarno zanima na tim susretima, čega se stide, čemu se smiju, o čemu vam šapuću poslije promocije?

PLANJAC: Nastupao sam u svim školama u Federaciji, radeći na popularizaciji i afirmaciji knjige. Djecu zanima dobra pjesma ili priča, bez obzira koja je tema. Djeca su iskrena i neće se nasmiјati ako nije smiješno, niti će dati aplauz ako nisu oduševljeni. Oni su mi često bili korektor. Ako ne dobijem buran aplauz, prepravljaj, križaj, bacaj. Ako budem nagrađen, onda je široki osmijeh. Čini mi se da je naburniji aplauz na zaljubljene pjesme ili priče, ali opet kažem, mora autor biti na istoj frekvenciji na kojoj treperi dječija duša. Ta se frekvencija teško pronalazi, ali onaj ko je pronađe, bit će sretan.

BOSNA: Da vas sutra posluša neki ministar i načelnik, koje biste tri konkretne mjere uveli da se podigne kultura čitanja i popravi položaj djeteta u BiH (školske biblioteke, budžeti, nastavni programi, status bibliotekara/nastavnika)? Vaša djela već su prisutna u nastavnim programima, ali kako tu prisutnost pretvoriti u naviku čitanja?

PLANJAC: Djeca koja čitaju, kad porastu postat će misleći ljudi, a djeca koja ne čitaju, kada porastu bit će tuđi poslušnici. Dakle, sve bih uložio na kartu popularizacije i afirmacije knjige među djecom, da joj vratimo mjesto koje joj pripada. Afirmirao autore, ilustratore, dizajnere, lektore, učinio da knjiga postane dostupnija, omiljenija, i mislim da bi taj način, nakon izvjesnog vremena, djeca kad porastu, postali misleći ljudi, koji bi to postavili na zdravije temelje. Samo ti misleći ljudi, koje moramo odgojiti, mogu načiniti blagostanje u državi. Naše neznanje je dovelo državu gdje se sada nalazi. Nažalost. I svakim danom je svojim neznanjem urušavamo.

Ako dijete ponese ljubav prema knjizi, nosit će je cijelog života. Kada sam počeo pisati prozu, radio sam to stidljivo. Nisam mogao da shvatim da će te knjige uspjeti kod male raje da pobude neki interes. Međutim, bilo je obratno. Meni u PLANJAX tokom aprila i maja dođe i do osamdeset autobusa učenika osnovnih škola. Poslije posjete Aleji pisaca, Pjesničkog parka, štamparije, održim im književni čas. Na kraju časa ih pitam šta ih zanima. Kada djeca podignu ručice i zaspu me pitanjima o mojim junacima, toponimima, događajima,... ja se izgubim.

BOSNA: Ko brine o dječijoj književnosti, a ko bi morao? Izbor priča lijepo pokazuje kako se bošnjačka kultura gradila kroz teme djetinjstva, odrastanja, majke... Gdje danas "puca" institucionalna briga i šta bismo kao zajednica morali promijeniti da kultura (posebno dječija) prestane biti zapostavljena?

PLANJAC: Niko. Prepuštena je sama sebi. Nekoliko pojedinaca u državi radi stvari koje joj idu u prilog, ali to je nedovoljno. Mi nemamo književni časopis, književnu kritiku, državnu književnu nagradu za dječiju književnost, za ilustratora dječijih knjiga. Niko nema poticaj za dječiju književnost. Niko od institucija ne želi da otkupi stotinjak knjiga i pokloni bibliotekama ili školama. Pisac mora dići kredit, da bi svoju knjigu objavio. Onda štedi na ilustratorima, uredniku, lekturi, štampi i dobije nekurentan proizvod. Nemamo ni mladih pisaca za djecu. Dječijim piscima je bukvalno zabranjeno doći u škole. Nemamo u državi ni desetak knjižara u kojima se može naći literatura za djecu. U trgovačkim centrima se mogu pronaći slikovnice iz susjednih zemalja, na ekavici, bajke o Ivici i Marici, „Tri prašćića“ i slično. Nemamo ni jedan list za djecu u kojem bi pisac mogao objaviti svoju novu priču ili pjesmu. Mnogo šta nam fali. No, ja sam optimist. Radim šta mogu, a iniciram i druge. Mnogo je to bolje riješeno sistemski u Hrvatskoj, Srbiji i Crnoj Gori.

BOSNA: Najprevođeniji ste savremeni bh. pisac za djecu i omladinu (20+ zemalja), a bili ste i pretendent za Astrid Lindgren Award. Šta strani čitaoci prepoznaju kao vašu "ključnu riječ" i kako taj kapital vratiti u naš obrazovni i kulturni sistem?

PLANJAC: To je teško. Zanimljivo je da svaki čitalac prepozna je drugu „ključnu“ riječ. Za jedne je to dramska napetost pripovijedanja, za druge svježina proznog izraza, za treće otvorenost, smisao za realnost i sposobnost da pogodim frekvenciju na kojoj treperi dječija duša, za četvrte osobni recept jednostavnosti i uvjerljivosti, za pete koji su prepoznali da ja prepisujem život, odnosno djetinjstvo kažu da sa istim žarom moje knjige čitaju djeca i roditelji, jer sam sačuvao izvornost i originalnost pripovijedanja za djecu, koje je razumljivo i pristupačno.

BOSNA: U završnoj priči sjetno i duhovito pišete o ceduljicama, o peticama i o tome kako je od ljubavnih bilješki nikla kuća knjige.

Koja je vaša najjednostavnija lekcija za djecu koja žele pisati?

PLANJAC: Kažu da sam to krasno objasnio u priči „Kako sam postao pjesnik“ koja je objavljena u „Čarobnoj knjizi“ koja je izašla u Zagrebu. Naime, ja sam primijetio da djevojčice najviše vole fudbalere. Radi toga sam preko raspusta trenirao nogomet u FK Borac Jelah, gdje su mi rekli da imam obje desne noge i da nikada neću postati fudbaler. Onda je krenula škola i ispred mene je sjedila divna djevojčica. Nije je bilo ljepše. Rekli su mi da voli poeziju, pa sam i ja zavolio poeziju i pisao joj pjesme pune ljubavne čežnje cijelo prvo polugodište. Stavljao sam ih u ruksak, pernicu, torbu, a ona meni nikad nijednu. Međutim, kada sam u drugom polugodištu počeo redati petice, počeo i Medina meni slati ceduljice. Što sam dobivao više petica, dobivao sam i više ceduljica. Od tih ceduljica su kasnije nastale moje knjige, a onda i želja da Medina, kojom sam se oženio, i ja u našoj avliji osnujemo izdavačku i štamparsku kuću, kako bismo naše ceduljice pretvarali u knjige i u njima uživali. Dakle, ljubav sve pokreće.

BOSNA: U prologu vas prate kao "čarobnjaka s trešnjevim perom". Gdje je danas granica između čarolije i stvarnosti u dječijoj knjizi i koju odgovornost nosi pisac kad ga djeca čitaju "kao da je stvarno"?

PLANJAC: Granice između čarolije i stvarnosti su promjenjive. Nastojim da u književnosti za djecu nema tabu tema. Treba na adekvatan pedagoški način obraditi sve segmente života i ponuditi maloj raji. Ništa ne smijemo skriti, da li će to biti bajkovito, realistično, u drugom licu kazano, svejedno. Pisac ima veliku odgovornost pred malim čitaocem, ali i autoritet, koji ne smije izgubiti. ●

Dr. Safija Malkić, šefica Odjela za brak i porodicu
Uprave za vjerske poslove Rijasetu Islamske
zajednice u Bosni i Hercegovini

AKO ŽENU ZATVORIMO U KUĆU, MI KAO ZAJEDNICA NEĆEMO BITI **USPJEŠNI U BUDUĆNOSTI**

„Napravili smo strukturu koja broji oko 900 koordinatorica i ogromna većina njih su koordinatorice džemata. To su žene koje rade s imamima, one najveći teret nose, isto kao što imami nose najveći teret obaveza u džematu. Dakle, koordinatorica Odjela za brak i porodicu u džematu i džematski imam su na istom nivou. Koordinatorica na nivou medžlisa saradnica je glavnog imama, a koordinatorica muftijstva sarađuje s muftijom. I oni ustvari svakodnevno sarađuju i konsultiraju se jedni s drugima, a iz Rijasetu ide ova vertikala, preko koje dobivaju instrukcije i preporuke Odjela za brak i porodicu koji se opet drži programa rada Rijasetu, odnosno reisul-uleme.“

Safiju Malkić za Zagreb vežu lijepe uspomene, iako je to bilo teško vrijeme, 1993. godina, vrijeme Agresije na RBiH. Safija je kao članica hora išla u posjetu prijateljskim zemljama i našim zajednicama u dijaspori, koje su tada bile znatno lošije organizirane, ali, svedeno su mnogo pomogle Bosni i Hercegovini. "Taj Zagreb desio se u toku agresije i ostao mi je u lijepom sjećanju. Nekako su emocije bile podijeljene: u Bosni je bio rat, agresija, ali smo mi uradili jedan važan posao. Išli smo na programe gdje su bili koncerti za pomoć Bosni i Hercegovini i preko tih koncerata se skupilo dosta sredstava za Bosnu. Zagreb je zaista jedna metropola, dobra sredina za strance jer nudi lijepu dobrodošlicu barem iz mog iskustva. Suštinski je evropski orijentiran i to se osjeti. U Zagrebu se toliko ne primijete te razlike bez obzira odakle si došao. Mene vežu lijepe uspomene na Zagreb, na prijatelje i drage osobe zbog kojih sam se osjećala kao dio tog grada", govori za zagrebačko izdanje „Bosne“ dr. Safija Malkić, šefica Odjela za brak i porodicu Uprave za vjerske poslove Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini. Ovaj Odjel nedavno je obilježio 10 godina rada. U tom smislu sa dr. Malkić razgovarali smo o temama kojima se bavi Odjel za brak i porodicu.

BOSNA: U svijetu je aktuelan pokret povratka porodičnim vrijednostima. Čini mi se da je to prepoznala i Islamska zajednica. Gdje je to društvo skrenulo s puta pa sad mora da se vrati pravim vrijednostima?

MALKIĆ: Naše bosanskohercegovačko društvo, a i globalna kretanja, su pod jakim utjecajem ovih modernističkih pokreta, tendencija i ideja. Stječe se utisak da se u

tim ukupnim gibanjima i promjenama porodica izgubila. Možda će zvučati previše pesimistično ali, vrlo vjerovatno da će biti još teža situacija nego što se očekuje. Sva ova moderna kretanja idu u smjeru slobode pojedinca, a sloboda pojedinca podrazumijeva oslobađanje od svih stega i dodatnih opterećenja. A opterećujuće jeste da imate brak, da imate porodicu u kontekstu te neograničene slobode, jer to znači gubitak određenog dijela slobode za račun vašeg partnera, odnosno svjesno odustajanje od dijela lične slobode i prilagođavanje novom stilu života. A to dalje znači manje vremena za neki svoj lični razvoj, profesionalno napredovanje i što se posebno istaklo i nametnulo u posljednje vrijeme, kao neko moranje da se postigne određeni uspjeh u vrlo kratkom roku. U tom svemu i brak je opterećenje, a posebno porodica i djeca. U čitavoj situaciji žena je u najtežoj poziciji, jer ona je ustvari neko ko „drži“ brak. U ovom smjeru, u smjeru osmišljene podrške ženi, braku i porodici, počelo se razmišljati u Islamskoj zajednici, jer su brak i porodica sastavni dio islamskog koncepta življenja i sunneta Muhammeda, a.s. Kroz program reisul-uleme Huseina ef. Kavazovića ovim pitanjima posvećena je posebna pažnja osnivanjem Odjela za brak i porodicu, naravno uz Odjel za džemat i imamet i Odjel za hatabet i vaz koji se bave pitanjem braka i porodice kroz predavanja, hutbe i rad u džematu. Ali preko Odjela za brak i porodicu, koji ima tri referata: brak, porodicu i rad sa ženama (pitanja žene), pružila se prilika da i muallime, kojih zahvaljujući našim medresama sada imamo zavidan broj, a koje nisu bile uključene na takav način u rad džemata, daju svoj doprinos.

BOSNA: Je li u rukama žene primarno taj mehanizam koji može napraviti promjenu, donijeti neki novi kvalitet društvu i džematu, da džemat postane mjesto za sve: i muškarce i žene i djecu?

MALKIĆ: Upravo to smo i htjeli s ovim programom, dati ženi mjesto, mjesto koje joj pripada, jer džemat nije džemat bez žene. Do sada je žena bila tu samo kao slušatelj određenih sadržaja koje su osmislili muškarci, jer su po našem mezhebu muškarci i reisul-ulema, muftije, glavni imami i imami. U našoj strukturi žena nije imala nijedno rukovodeće mjesto. Da bi se na neki način to kompenziralo, pošto žena ne može biti voditeljica džemata, uspostavili smo strukturu u kojoj je žena voditeljica ženskog džemata, koordinira rad žena i ženskih aktivnosti, s ciljem da se ženama ponude edukativni programi i različiti sadržaji, kako bi bile bolje i supruge i majke i općenito individue, jer se to sve od njih očekuje da budu. Taj rast i napredovanje žene vidjet će se u svakom aspektu bez obzira čime se bavila, bilo u okviru neke profesije ili da je domaćica. Dakle, cilj je bio pomoći ženi da osvijesti svoje uloge, da bude dostojna uloge majke odgajateljice koja joj pripada po Božijem zakonu, da je ona osoba koja rađa i odgaja dijete.

BOSNA: Imate razgranatu strukturu žena aktivista koordinatora, možda i najveću takvu mrežu u državi. Ne mogu se sjetiti da ima neka organizacija s takvom strukturom. Kakve rezultate očekujete s terena?

MALKIĆ: Mislim da u Bosni i Hercegovini ne postoji takva organizacija, jer Odjel za brak i porodicu i rad sa ženama je čitav pokret. Imamo našu strukturu i hijerarhiju od Rijaseta do džemata. Okupili smo žene koje su kvalificirane za rad sa ženama, koje su se angažirale da daju svoj doprinos u džematu u smislu da podijele svoje znanje sa ženama u džematu u zavisnosti od profesije: da li su muallime, nastavnice, doktorice, profesorice nekog društvenog smjera... One su tu da svoje znanje podijele sa džematlijkama, da podijele znanje o temama koje životno interesuju džematlijeke. To je jedno bogatstvo koje se dobilo pokretanjem Odjela za brak i porodicu i ovih aktivnosti za žene, tako da se spojilo sve ono čega nije bilo prethodnih godina. Žene su se u socijalizmu okupljale kroz neke klubove. Mi danas imamo možda neke klubove i udruženja koji nisu na nivou onoga što se očekuje od žene muslimanke, jer velika većina nudi nekakvu zabavu, druženja bez nekog kvalitetnog sadržaja važnog za život. To je po nekima trošenje vremena. Mi ovdje želimo kvalitetno iskoristiti vrijeme kroz bogate i raznovrsne sadržaje koji

.....

U čitavoj situaciji žena je u najtežoj poziciji, jer ona je ustvari neko ko „drži“ brak. U ovom smjeru, u smjeru osmišljene podrške ženi, braku i porodici, počelo se razmišljati u Islamskoj zajednici, jer su brak i porodica sastavni dio islamskog koncepta življenja i sunneta Muhammeda, a.s. Kroz program reisul-uleme Huseina ef. Kavazovića ovim pitanjima posvećena je posebna pažnja osnivanjem Odjela za brak i porodicu, naravno uz Odjel za džemat i imamet i Odjel za hatabet i vaz koji se bave pitanjem braka i porodice kroz predavanja, hutbe i rad u džematu.

će kasnije donijeti korist ženi, samim tim i porodici. Naravno, nećemo kazati da nema druženja u džematu, ali su ta druženja kvalitetno osmišljena. Žene kada već dođu u džemat, odvoje svoje vrijeme, znaju da će dobiti nešto vrijedno i kvalitetno što će ponijeti kući, savjete i preporuke koje će im koristiti u odgoju djece ili u očuvanju fizičkog i mentalnog zdravlja. Sve te žene koje su ranije bile samo formalno članice Islamske zajednice sada su se uključile da budu aktivne članice i da daju svoj doprinos džematu. Bilo je ranije takvog rada u džematima gdje smo imali muallimu, ali broj takvih džemata je bio jako mali. I napravili smo takvu strukturu koja broji oko 900 koordinatorica i ogromna većina njih su koordinatorice džemata. To su žene koje rade s imamima, one najveći teret nose, isto kao što imami nose najveći teret obaveza u džematu. Dakle, koordinatorica Odjela za brak i porodicu u džematu i džematski imam su na istom nivou. Koordinatorica na nivou medžlisa saradnica je glavnog imama, a koordinatorica muftijstva sarađuje s muftijom. I oni ustvari svakodnevno sarađuju i konsultiraju se jedni s drugima, a iz Rijaseta ide ova vertikala, preko koje dobivaju instrukcije i preporuke Odjela za brak i porodicu koji se opet drži programa rada Rijaseta, odnosno reisl-uleme. Imamo dobru koordinaciju,

dobru saradnju na terenu. Naravno, nije bilo tako na početku. Postigli smo sad da su koordinatorice kolegice imamima. U početku su im bile nešto novo, bilo je tu malo otpora, otklona pa i nekakvih predrasuda. Neki su čak govorili: "Pa, one imamima sad za/uzimaju prostor", međutim, tamo gdje imam prestaje s direktnim radom sa ženama, tu preuzima koordinatorica. Tako da nema preklapanja. Oni zajedno rade za dobrobit cijelog džemata, a koordinatorica je posebno zadužena za direktni rad sa ženskim džematom. S druge strane zajedno organiziraju programe gdje je uključen mješoviti džemat.

BOSNA: Kada bih banalizovao, rekao bih da ste napravili žensku Islamsku zajednicu.

MALKIĆ: Može se kazati da ima ta paralelna naša struktura u kontekstu imam - glavni imam, muftija - Rijaset. Ovamo imamo: koordinatorica džemata - koordinatorica medžlisa - koordinatorica muftijstva - Odjel za brak i porodicu Rijaseta. Međutim, svi radimo zajedno i angažmanom stručnog ženskog kadra Islamska zajednica je puno dobila, obogatila je i ojačala svoju strukturu. I naravno, veće prisustvo i učešće žena u džematskim aktivnostima doprinijelo je dinamici džemata i boljoj, ljepšoj, ugodnijoj atmosferi u džematu.

BOSNA: To mi se čini kao kreativno rješenje za ove modernističke ideje da žene budu imami, taj „zapadno-feministički“ pristup. Ovdje su žene uvedene u strukturu IZ od džemata do Rijaseta.

MALKIĆ: Pa jeste, na taj način se pomirilo ovo pravilo. Mi se pridržavamo Kur'ana, Sunneta i hanefijskog mezheba i ne možemo mijenjati pravilo. I angažmanom muallima i profesorica koordinatorica otvorio se prostor da žene budu kvalitetno zastupljene u svim strukturama, da imaju svoje mjesto. Dakle, imali smo muallime u mektebima koje uče djecu i već su bile u dodiru s roditeljima. Sada se dodatno ta saradnja proširuje, odnosno muallima koordinatorica organizira posebne sadržaje za žene, a zajedno sa svojim kolegom imamom organizira sadržaje značajne za cijeli džemat.

BOSNA: Je li na ovaj način džemat dobio neku zaokruženost, upotpunjenost? Ranije je bilo vrlo malo žena u džamiji, klanja ju i kući. Je li sada džemat zaista cjelina?

MALKIĆ: Upravo tako. Mi smo sada doživjeli jednu puninu džemata, ne da su žene prisutne, nego da su aktivne i ravnopravne s muškarcima. Žene su počele participirati i biti članice izvršnih odbora džemata i medžlisa. Do skora toga nije bilo, svi članovi

su bili muškarci, što znači da se uopće nije čuo glas žene. Žene su u džematu bile samo prisutne, ili su bile samo zadužene za enterijer i eksterijer džamije, da čiste, da “hizmete” na programima, svečanostima. Sada, nakon deset godina, imamo situaciju da kada je neki program zajedno služe i muškarci i žene - kahva, sok... Prije se to nije moglo zamisliti da muškarac donese neku tablu na tim nekim sohbetima. Sad se to malo opustilo, postalo normalno. Hoćemo da živimo kao što živimo u javnosti. U javnosti se miješamo, idemo zajedno u autobusu, zajedno radimo na poslu, u firmama, jedino kada se dođe u džemat pravi se totalna perda, pregrada između muškog i ženskog džemata, baš kao da nismo dio istog džemata. To je bilo posebno izraženo u dijaspori. Suština i poenta džemata jeste da se upoznamo, pa ako pravimo posebne prostorije za žene i posebne za muškarce, za naše djevojke i mladiće, oni nemaju priliku da se upoznaju. I upravo, promjeni tog pogleda i pristupa doprinijelo je i osnivanje Mreže mladih u okviru džemata. Na taj način otvorio se prostor da se mladi unutar džemata druže, što je najvažnije. Jer ako se oni unutar džemata druže, upoznaju se, mi to jednostavno podržavamo i promoviramo da se druže, ne bi li se upoznali, počeli zabavljati, ne bi li od toga dobili brak. Taj brak je nama garant da će ovo sve opstati. Zato je bilo potrebno da se Islamska zajednica na pravi način otvori prema ženi, jer joj je Poslanik, a.s., dao mjesto u džematu, džamiji, dao joj pravo glasa. Ali, tokom proteklih stoljeća, i u arapsko-islamskom svijetu a i kod nas, glas žene se izgubio, žena ne postoji u džematu. U tolikim arapskim zemljama i najvećim mesdžidima nema žene u džematu ili su u nekim ćoškovima. Evo ja sam obilazila razne države, i šta vidite, mali dio prostora džamije od nekoliko hiljada kvadrata ostavi se za žene. A sve počinje sa ženama. Ako mi ženu ne odgojimo na pravi način, da ona ispravno odgoji muškarce, tu silu, onda smo mi izgubili, kao zajednica, kao muslimani, kao muslimansko društvo. Zato ovi drugi napreduju, između ostalog, koriste ženski potencijal. U nas je ženski potencijal bio maknut u stranu. Sada hoćemo da ga iskoristimo, posebno dobru volju žena. Važno je napomenuti da je Mreža žena kroz Odjel za brak i porodicu zasnovana na volonterizmu. Žene daju nešto od sebe zato što je to njihov unutrašnji vjerski osjećaj i žele dati doprinos Islamskoj zajednici koja je baza nama Bošnjacima. Vidjeli smo tokom agresije koliko nam je ta baza životno važna. Ostaje tako i danas, i ubuduće, s obzirom da nikako ne izlazimo na zelenu granu, da bar imamo sigurnu bazu u Islamskoj zajednici.

BOSNA: Dok ste obilazili razne države, gdje ste primijetili da su žene najzastupljenije u muslimanskim društvima, u džematu?

MALKIĆ: Od onoga što sam ja vidjela, mislim da su u Maleziji žene najzastupljenije, ali je možda to malo nerealno. Kada odem u zvaničnu posjetu, to je sve isprogramirano i ne može se steći prava, realna slika. U džamiji u Maleziji se vidi ta sloboda, demokratija. To je recimo u nekim segmentima Turska, iako mi se čini da su oni većinski muško društvo u džamiji, ali, vidi se sloboda tih žena koje dođu, mada i oni trebaju mijenjati svoju praksu i tradiciju u korist žene, da budu prisutnije u većem broju u džematu. Iran, ne mogu dati pravu sliku, bila sam dva puta, ali nisam bila na takav način u džematu. U džamijama u kojima sam bila u Egiptu gotovo da nema žena, u Tunisu jako malo. Ali ono što mi je ostalo upečatljivo i što me se dojmilo jeste Malezija, kao nekakva fina slika “modernog islama”. A što se tiče naših zajednica, mislim da je Islamska zajednica Bošnjaka u Sjevernoj Americi napravila nevjerovatan iskorak. Oni su bolji od svih zajednica u Zapadnoj Evropi. Od njih se može učiti kako se pristupa radu u džematu, kako se daje prostor ženama, mladima, jer su vidjeli da im je to

zadnji spas za opstanak. Njihovi islamski centri su nešto što i mi u Bosni i Hercegovini možemo prekopirati, jer nemamo takve islamske centre bez obzira što smo ovdje svoji na svome. Nemamo tako reprezentativne centre gdje zaista mogu svi doći i provesti vikend, da se druže, budu tu na namazima i da se taj prostor između namaza može lijepo popuniti, iskoristiti učešćem u kvalitetnim sadržajima. Ja sam zaista oduševljena koliko su oni privrženi džematu. Oni dođu i ostanu čitavo poslijepodne ili ujutro dovedu djecu i onda se oni druže cijeli dan. Jedan porodični život se dešava vikendom, porodični bosanskohercegovački život se dešava vikendom u tim centrima usred Amerike. To mi je nešto fascinantno. Ali, vjerovatno se ta promjena desila u njihovoj svijesti kada su shvatili da im je taj vjerski i nacionalni identitet vezan za džamiju, za islamski centar. Mi ovdje još nismo to osvijestili, valjda zato što mislimo da smo ovdje svoji na svojoj rodnoj grudi i da to mi eto čuvamo na takav način kako čuvamo. A slabo čuvamo, jer se vide loši rezultati da padamo u tom očuvanju i bračnih

.....

Dakle, nije se modernizirao bračni i porodični život, žena je samo dobila više obaveza i što moje kolegice kažu: "To je nama naša borba dala." Mi sad više ne znamo prioritete, odnosno prioritete su nam i brak i porodica i posao, a kada su tri prioriteta, nešto mora da trpi. U tome svemu naša žena se poprilično „pogubila“. Dakako, teško je svim tim zadacima i obavezama odgovoriti na kvalitetan način i mi onda imamo ženu koja pokušava sve to da balansira.

i porodičnih i nacionalnih i vjerskih vrijednosti. Zato mislim da je ovo bio važan pokušaj da se tu svijest podignemo na veći nivo, pokušaj da osvijestimo ženu, jer kada se osvijesti žena, mi smo osvijestili i muškarca i porodicu.

BOSNA: Tokom ovih godina rada vjerujem da ste detektovali ključne probleme s kojima se suočavaju porodice. Koji su to problemi? **MALKIĆ:** Upravo je ovaj problem talasa modernizma, što se tradicionalnu bošnjačku porodicu htjelo, i prilično se postiglo, modernizirati. Kada se dešava takav proces, nastaju rezovi. Dakle, mi ženu „izvlačimo“ iz porodice, stavljamo je u ravnopravan odnos i položaj s muškarcima u borbi za njena prava, za napredovanje u profesiji. I to puno troši ženu, oduzima joj puno vremena. Dakle, imamo sada ženu koja je posvećena karijeri i imamo disbalans u odnosu na bračne i porodične obaveze. Kada se žena vrati s posla u svoju porodicu ponovo je supruga i majka, čekaju je te obaveze, dok u isto vrijeme muškarac ima ležernije porodične i bračne

obaveze. Ostalo je ono tradicionalno shvaćanje da je sav teret porodice, vođenja kućanstva, odgoja djece na ženi, nije se još promijenilo to nepisano pravilo, odnosno, nisu se podijelile obaveze u porodici. Mi vidimo da je žena ravnopravna u društvu, u borbi za prava na poslu, u profesiji, profesionalnom napredovanju, a ipak u porodici, sav teret je ostao ženi. Dakle, nije se modernizirao bračni i porodični život, žena je samo dobila više obaveza i što moje kolegice kažu: "To je nama naša borba dala." Mi sad više ne znamo prioritete, odnosno prioritete su nam i brak i porodica i posao, a kada su tri prioriteta, nešto mora da trpi. U tome svemu naša žena se poprilično „pogubila“. Dakako, teško je svim tim zadacima i obavezama odgovoriti na kvalitetan način i mi onda imamo ženu koja pokušava sve to da balansira. Mi bismo zapravo trebali, kada zajedno dođemo s posla, zajedno participirati i odgoju djece i u kućanskim poslovima. Ali, ta se svijest nije promijenila. Nekako se daje pravo ženi da napreduje na poslu. Može ona biti profesorica ekonomije, doktorica, inženjer, vrhunska stručnjakinja, ali kada dođe kući ona je domaćica, mora uraditi i spremati sve što se od nje očekuje. Tako žena ima i radi dvije, tri smjene i nema dovoljno vremena za odmor, za razliku od muškarca koji kada dođe kući umoran ima svoj period mira i odmora, a ona, isto tako umorna, bolje reći premorena, samo nastavi intenzivno raditi kućanske poslove. A takođe treba naći vremena za dijete i odgoj, da se kao majka odgajateljice posveti djetetu, ponudi mu neke odgovore, da savjete, u spletu čudnih okolnosti u kojima funkcionira i kada treba sve da stigne. A to znači kaos. To je zbunjujuće, frustrirajuće, došla je s jednog posla, a svi drugi poslovi je opet čekaju. Jasno je da tu treba sistemski nešto mijenjati. Stoga mi, preko ovih programskih sadržaja, pokušavamo, između ostalih, prenijeti važnu poruku ženi odgajateljici da odgoji takvog sina koji će biti podrška svojoj supruzi. Evo, naprimjer, nama i našim muževima, mislim na žene 40-ih, 50-ih, 60-ih godina, tek poslije agresije desila se promjena u pristupu, otvorio se prostor da se ne razmišlja na ovakav tradicionalan način, nego da se kroz islamsku prizmu posmatraju uloge i obaveze žene, obrazovanje i profesionalno napredovanje žene, participacija u bračnim i porodičnim obavezama i da se, na temelju realnog stanja i prilika podrži društveno-aktivna žena, da joj se pomogne kako bi uspostavila nekakav balans između porodičnog života i poslovnih obaveza.

BOSNA: Zašto ženi nije mjesto samo u kući? **MALKIĆ:** Zato što nećemo imati uspjeha u budućnosti, kao zajednica nećemo biti uspješni u budućnosti. Ako je žena samo u kući, ona neće znati šta se dešava u vanjskom svijetu. U nekoj sigurnoj, zaštićenoj zoni, ona ne može

biti kvalitetna odgajateljica svome djetetu koje je od polaska u vrtić, školu u javnosti. Ona ne zna šta se dešava vani, nije uključena u sve životne okolnosti koje nosi izlazak iz zatvorenog, zaštićenog prostora. Ako zatvorimo ženu, zatvorili smo kvalitetan odgoj, zatvorili smo majku odgajateljicu, a nama je odgoj najvažniji u ovome svemu. Žena je u prošlim vremenima bila zatvorena, jer je bio ukupan koncept života takav. Zatvarati jednu ženu danas, što neki rade, stavljaju joj nikab kad ponekad izađe u javnost, možda je pregrub izraz sakate je, u situaciji kada joj je dragi Allah dao sve, ona je osakaćena time što nije uključena na kvalitetan i dostojan način u život zajednice u kojoj živi. Ona mora biti u javnosti, jednostavno je takav koncept novog vremena. Ne postoje više takve prilike osim u nekim zatvorenim zajednicama. Mi smo ovdje dio Evrope i mi ne možemo živjeti taj život zatvorenih zajednica. Ovdje gdje jesmo trebamo, uz svu težinu i kompleksnost života, otvoriti prostor ženi da se izrazi. Neke će možda nakon završenog fakulteta, nakon što postanu majke reći da im nije potrebno da rade, da žele biti majke odgajateljice jer im je to omogućio suprug, jer im to porodične prilike omogućavaju, ali, u ovom slučaju ne vidimo problem jer mi već imamo obrazovanu, izgrađenu ženu. A danas se jednostavno podrazumijeva da žena treba ili mora imati visoku stručnu spremu da bi, i zbog tog znanja i iskustva, mogla biti kvalitetna majka. Mada, kako se stvari brzo dešavaju, ni kada imamo magistrat, doktorat, nije nam to, pored truda i želje, neka predispozicija i garancija da ćemo biti dobri „savremeni roditelji“, jer naša djeca žive drugačiji život s obzirom na tehnologije i društvene mreže, što mi ne možemo, ne stizemo pratiti. Nismo jednostavno tako ni odgojeni ni naučeni. Ja se sada u 50. godini, a vjerovatno i drugi moje generacije, ne mogu mijenjati da bi živjela životom moga sina koji ima 20 godina, intenzivno je na društvenim mrežama, dostupne su mu sve informacije, može istražiti i dobiti odgovor na bilo koje pitanje. I to je naša realnost. Da, velike su se promjene desile u ovih posljednjih 20-30 godina, ili posljednjih nekoliko godina! Zbog toga, moramo ženi otvoriti prostor, dati priliku i mogućnost da uči, napreduje, bude uspješna kako bi na kvalitetan način mogla odgovoriti svojim ulogama u budućnosti. Za ženu danas, najbolja sredina je ovo što mi živimo, standardni bh. život, da su žene uključene u društveni život onoliko koliko žele da budu uključene, da rade poslove koje vole i za koje su se školovale, ali da su sve, ili većina, prošle osnovni, srednji i visoki nivo obrazovanja, da su imale i priliku i mogućnost steći znanje iz različitih oblasti. Zato nam ostaje obaveza da i dalje radimo na unapređenju statusa žene u društvu, posebno majke, da ne bismo izgubili odgoj, da ne bismo izgubili našu djecu – Božiji dar koji nam je dat u amanet kao naše najveće bogatstvo. ●

A portrait of Dr. sc. Tatjana Paić-Vukić, a woman with vibrant red, wavy hair, smiling at the camera. She is wearing a bright orange jacket over a black top and a colorful, patterned scarf with red, green, and pink tones. The background is softly blurred, showing what appears to be an indoor setting with bookshelves and a window.

Dr. sc. Tatjana
Paić-Vukić,
znanstvenica i
književna
prevoditeljica,
voditeljica
Orijentalne
zbirke HAZU

**ARABISTIKA U
ZAČARANOM KRUGU:**
NEMA STUDIJA,
JER NEMA ARABISTA –
NEMA ARABISTA,
JER NEMA STUDIJA

„Pokretanje studija arabistike na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu već godinama je u planu, ali zasad nema dovoljno kvalificiranih nastavnika da bi se zadovoljili kriteriji za osnutak katedre. To je začarani krug: nema studija arapskoga i zato nema diplomiranih arabista, a budući da ih nema, ne može se pokrenuti studij.“

RAZGOVARAO: Vesna Ivezić
FOTOGRAFIJE: Stipe Majić

Sveučilišna profesorica arapskog jezika i voditeljica Orijentalne zbirke HAZU dr. sc. Tatjana Pačić-Vukić za časopis „Bosna“ govori o važnosti poznavanja orijentalnih jezika, prijenosu kulturne memorije i nedovoljno istraženoj vezi Bosne i Hrvatske kroz osmansku pismenost. Poznavanje arapskog i turskog jezika, kaže, nije samo filološko umijeće, nego alat za razumijevanje vrijednih izvora povijesti Jugoistočne Europe. Ova iznimna znanstvenica i prevoditeljica otkriva zašto se u Zagrebu još ne pokreće studij arabistike, kako se danas uči arapski, zbog čega su rukopisi iz osmanske Bosne dragocjeni svjedoci vremena te što suvremene predrasude i strahovi govore o našem odnosu prema „drugom i drukčijem“.

BOSNA: Diplomirali ste orijentalnu filologiju, arapski i turski jezik. Kada ste se prvi put susreli s tim jezicima? Što Vas je privuklo?

PAIĆ-VUKIĆ: Moram priznati da sam na fakultet došla bez ikakva predznanja. Željela sam studirati jezike, a arapski se činio dobrim izborom jer Jugoslavija je u ono vrijeme, osamdesetih godina, imala razvijene odnose s arapskim zemljama. Tada su studenti arapskog na Filološkom fakultetu u Beogradu u prve dvije godine imali i turski kao obavezan predmet. Taj mi se jezik toliko svidio da sam se prebacila na smjer orijentalne filologije, na kome su se četiri godine studirali arapski jezik i književnost i turski jezik i književnost, što mi je omogućilo da se u znanstvenom radu okušam u različitim istraživačkim poljima za koja je potrebno poznavanje jednog ili obaju tih jezika. Poslije magistarskog rada o proznim djelima palestinskog književnika, novinara i političkog aktivista Gassana Kanafanija, posvetila sam se istraživanju osmanskih rukopisnih knjiga čime se i danas bavim.

BOSNA: Predajete arapski jezik na Katedri za turkologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Arapski je, ako se ne varam, izborni kolegij. Koliko semestara traje učenje

arapskog i je li to dovoljno za ozbiljnije bavljenje tim jezikom?

PAIĆ-VUKIĆ: Arapski je od osnutka Katedre za turkologiju 1994. godine bio obavezan predmet za studente turkologije, a u bolonjskom im je sustavu postao tzv. obavezni izborni predmet, što znači da su ga morali slušati oni koji su željeli upisati diplomski studij. Učenje arapskog pisma i gramatike i usvajanje određenog fonda riječi trebali su ih pripremiti za učenje osmanskog turskog jezika. Od ove akademske godine, u okviru reformiranog programa studija, arapski za njih više nije obavezan. Ponuđen je kao izborni kolegij za sve studente Filozofskog fakulteta, a nalazi se i u ponudi programa cjeloživotnog obrazovanja, što znači da ga uz plaćanje mogu pohađati i oni koji nisu studenti Ff-a. Učenje traje četiri semestra, a studenti tjedno imaju jedan sat predavanja i dva sata vježbi. U naslovu svih četiriju kolegija stoji „osnove arapskog jezika“ i to bi mogao biti jezgrovit odgovor na Vaše pitanje.

BOSNA: Koje su teškoće studenata kad se prvi put susretnu s arapskim? Je li to pismo, gramatika, nepoznat jezik koji se ne čuje svaki dan?

PAIĆ-VUKIĆ: Pri učenju arapskoga mnogo je vremena potrebno za stjecanje onakvih kompetencija u govoru, čitanju i pisanju kakve se u mnogim drugim jezicima brže postižu. Studenti razmjerno brzo nauče arapsko pismo, ali ono im ipak ostaje strano što znatno otežava vizualno pamćenje riječi. Druge poteškoće proizlaze iz načina tvorbe riječi u arapskome. Recimo, iz korijena koji čine suglasnici *d, r i s* izveden je niz značenjski bliskih riječi: *darasa*: učiti, *darrasa*: predavati, *podučavati*; *dars*: lekcija; *dirasa*: učenje, proučavanje, studiranje, studij itd., što zna biti zbunjujuće jer te riječi zbog ponavljanja istih suglasnika slično zvuče. Što se tiče čitanja, kako bi se s razumijevanjem pročitao nepoznat arapski tekst, potrebno je imati bogat vokabular i dobro poznavati sintaksu i morfologiju. Naime, arapsko je pismo suglasničko, a u knjigama i novinskim

člancima samoglasnici nisu obilježeni. Kada u tekstu nađete na riječ čiji su korijenski suglasnici *k, t i b*, trebate znati očekujete li na tom mjestu glagol u aktivu, koji ćete u tom slučaju pročitati kao *kataba* (napisao je), ili u pasivu, *kutiba* (napisano je), ili pak očekujete imenicu, koja bi u tom slučaju bila *kutub* (knjige). Za usporedbu, kada učite turski, već prvoga dana naučite tursku latinicu i možete bez razumijevanja čitati bilo koji tekst. U arapskom se tako može čitati jedino tekst u koji su uneseni svi samoglasnici i druge pomoćne oznake, a takav je primjerice tekst Kur'ana. U usmenoj komunikaciji najveći je problem diglosija, supostojanje standardnog arapskog, koji se uči na fakultetu, i niza različitih razgovornih varijeteta. To je problem s kojim se suočavaju i svršeni studenti arabistike, a za naše studente, koji arapski uče svega četiri semestra i uz malu satnicu, što je nedovoljno da bi se dobro ovladalo standardnim jezikom, prepreke u komunikaciji mnogo su veće.

BOSNA: Je li kolegij arapskog jezika popularan među studentima?

PAIĆ-VUKIĆ: To ćemo moći procijeniti tek od ove godine, kada je arapski ponuđen kao izborni kolegij. Iz dosadašnjeg tridesetogodišnjeg rada sa studentima mogu reći da uvijek ima onih koji ga uče samo zato što moraju, pa to nekako „odrađuju“, ali i onih koji pokazuju živo zanimanje i za jezik i za kulturološke pojedinosti o kojima im katkada govorim. U svakoj grupi uvijek imam barem nekolicinu radoznalih mladih ljudi zbog kojih s radošću ulazim u predavaonicu. S ponosom bih spomenula neke iznimno marljive i motivirane studente, kojima su moji kolegiji bili osnova za dalje usavršavanje. Kolegica Antonia de Castro Burica nastavila je učiti arapski na Sveučilištu u Aleksandriji nakon čega je u Hrvatskoj predavala taj jezik na tečajevima za građanstvo, a afirmirala se i kao prevoditeljica suvremene arapske književnosti. Edin Muftić, koji je nakon odslušana četiri semestra nastavio samostalno učiti arapski,

sada završava doktorski rad u okviru velikog arabističkog projekta u Leipzigu. Bilo je i drugih studenata koji su izražavali žaljenje zbog ograničenog opsega nastave arapskoga i raspitivali se za mogućnost osnivanja Katedre za arabistiku.

BOSNA: Zbog čega na zagrebačkom Filozofskom fakultetu nema studija arapskog jezika?

PAIĆ-VUKIĆ: Današnja situacija rezultat je nekadašnjih međurepubličkih dogovora. Arapski se mogao studirati u Beogradu, Sarajevu i Prištini, a u Zagrebu je osnovan studij indologije. Pokretanje studija arabistike na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu već godinama je u planu, ali zasad nema dovoljno kvalificiranih nastavnika da bi se zadovoljili kriteriji za osnutak katedre. To je začarani krug: nema studija arapskoga i zato nema diplomiranih arabista, a budući da ih nema, ne može se pokrenuti studij. Moje sudjelovanje u tome ograničeno je statusom vanjske suradnice, a sada i činjenicom da se bližim mirovini. Srećom, od 2019. godine na Katedri za turkologiju radi asistentica Milica Sturz, diplomirana arabistica, tako da nastava arapskog jezika na Filozofskom fakultetu ostaje u dobrim rukama.

BOSNA: Koliko su u Hrvatskoj poznati i prihvaćeni arapska književnost, pjesništvo?

PAIĆ-VUKIĆ: Arapska književnost nije dovoljno poznata u Hrvatskoj, a razlog leži u onome o čemu smo dosad razgovarale: malo je književnih prevodilaca za arapski. Hrvatski nakladnici pokazuju zanimanje za arapsku književnost i mislim da će svatko tko napravi kvalitetan književni prijevod s arapskoga lako naći načina da ga objavi. Spomenula bih i hvalevrijedan pothvat *Bookse* koja je dosad objavila tri antologije arapskih proznih i pjesničkih tekstova u sklopu manifestacije *Revija malih književnosti*. Tim nazivom nije mišljeno da su doista posrijedi male književnosti, nego to da su u nas malo prisutne, da na njihova djela rijetko nailazimo u knjižarama.

Dr. sc. Tatjana Paić-Vukić (1963.) diplomirala je orijentalnu filologiju (arapski jezik i književnost i turski jezik i književnost) na Katedri za orijentalistiku Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, gdje je od 1988. do 1992. bila asistent pripravnik za arapsku književnost. Od 1993. zaposlena je u Orijentalnoj zbirici Arhiva HAZU u Zagrebu gdje je danas znanstvena savjetnica u trajnom izboru i voditeljica Zbirke. Godine 1996. magistrirala je na Odsjeku za komparativnu književnost Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, a 2005. doktorirala na Odsjeku za povijest istoga fakulteta. Doktorski rad objavljen je kao knjiga „Svijet Mustafe Muhibbija, sarajevskoga kadije“ (Srednja Europa, Zagreb, 2007.) koja je 2011. izašla i na engleskom jeziku. Od 1994. predaje arapski jezik na Katedri za turkologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, sada u naslovnom nastavnom zvanju izvanredne profesorice. Objavljuje znanstvene i stručne radove s područja kulturne historije Osmanskog Carstva. Prevodi suvremenu arapsku poeziju.

BOSNA: Koje su teškoće transkripcije arapskih imena i naziva? Tu vlada popriličan nered. Kod nas se najčešće koristi engleska transkripcija, a to bi trebalo urediti, standardizirati da bude u duhu i po pravilima naših jezika, hrvatskog, bosanskog, srpskog, oko čega ste se svojevremeno angažirali. Možete li malo više reći o tome?

PAIĆ-VUKIĆ: Da, za *Pravopis* Matice hrvatske pisala sam prijedlog transkripcije

Kolegica Antonia de Castro Burica nastavila je učiti arapski na Sveučilištu u Aleksandriji nakon čega je u Hrvatskoj predavala taj jezik na tečajevima za građanstvo, a afirmirala se i kao prevoditeljica suvremene arapske književnosti. Edin Muftić, koji je nakon odslušana četiri semestra nastavio samostalno učiti arapski, sada završava doktorski rad u okviru velikog arabističkog projekta u Leipzigu. Bilo je i drugih studenata koji su izražavali žaljenje zbog ograničenog opsega nastave arapskoga i raspitivali se za mogućnost osnivanja Katedre za arabistiku.

arapskih imena. Nema razloga da se služimo engleskom transkripcijom ako nam je cilj hrvatskim čitateljima približiti izgovor arapskih riječi. Cemu pisati *sh* kad imamo *š*, cemu *y* kad imamo *j*? No nažalost, nije sve tako jednostavno. Pitanje je što činiti s imenima Libanonaca, Marokanaca, Tunizana... koji imaju uvriježen način latiničnog pisanja svojih imena na francuski način, a tako im stoji i u osobnim ispravama. Dakle, ime koje bismo mi napisali u obliku Šerif oni sami latinicom pišu Cherif, Mahmud pišu kao Mahmoud, a Nuruddin kao Nouredine. Internet je dodatno zakomplicirao stvari. Predstavimo li, na primjer, hrvatskim čitateljima palestinsko-američkog povjesničara Rašida Halidija, na internetu će ga pod tim imenom naći samo na hrvatskim, srpskim i bosanskim stranicama, ali na stranici Sveučilišta Columbia na kojem predaje, kao i na desecima drugih internetskih stranica, njegovo je ime napisano u obliku Rashid Khalidi. Ovim opaskama samo sam zagrebala po površini problema transkripcije arapskih imena, a to su problemi s kojima se uvijek iznova suočavam kada

me zamole da „sredim“ arapska imena u prijevodu nekog književnog djela s francuskog ili engleskog.

BOSNA: Danas je dio javnosti u Hrvatskoj zagađen netrpeljivošću prema ljudima drugačije boje kože, vjere, nacionalnosti, ljudima koji dolaze u potrazi za poslom, boljim životom, opstankom. Javljaju se strahovi od gubitka vlastitog kulturnog obrasca, čak nestanka vlastitog naroda, a na meti takvih predrasuda često su doseljenici iz arapskih zemalja, muslimani, govornici arapskog.

PAIĆ-VUKIĆ: U Hrvatskoj nema mnogo doseljenika iz arapskih zemalja. Godine 2015. kroz našu je zemlju prošao veliki val izbjeglica, većinom Sirijaca, ali malo ih se ovdje zadržalo. Strani radnici koji nam dolaze posljednjih godina većinom su Nepalci, a ima i Filipinaca, Tajlandana. Oni koji izražavaju bojazan da će hrvatski narod i kultura nestati zbog doseljavanja stranih radnika, i nose transparente s natpisom „Ne želimo da naša djeca nose turbane“, trebali bi se obratiti hrvatskim vlastima čije su politike glavni razlog odlaska naših građana u inozemstvo.

BOSNA: Znanstvena ste savjetnica i voditeljica Orijentalne zbirke Arhiva HAZU u Zagrebu, koja je osnovana još davne 1927. godine. Što sadrži ta zbirka i koja je njena uloga u očuvanju kulturne baštine i poticanju znanstvenih istraživanja?

PAIĆ-VUKIĆ: U Zbirci se čuva 2 100 rukopisnih knjiga s tekstovima na arapskom, osmanskome turskom, perzijskom i bosanskom jeziku te 760 osmanskih dokumenata. Rukopisi su najvećim dijelom prikupljeni u Bosni i Hercegovini, a znatno manjim u Sandžaku, Kosovu, Makedoniji i Albaniji. Taj je bogati fond formiran na inicijativu članova Jugoslavenske (danas Hrvatske) akademije znanosti i umjetnosti, koji su pozivali na organizirano prikupljanje „starih muslimanskih knjiga“ kao vrijednih izvora za istraživanje povijesti Jugoistočne Europe. Rukopisi obuhvaćaju primjerke Kur'ana, tekstove iz vjerskih znanosti, dakle kuranske egzegeze, islamske dogmatike, obredoslovlja, znanosti hadisa i islamskog vjerskog prava, kao i brojna djela iz arapske gramatike, stilistike i retorike, jer arapski je bio jezik nastave u osmanskim medresama i jezik većine udžbenika. Ima i književnih, ponajprije pjesničkih djela, rječnika, sufijskih tekstova te djela iz oblasti medicine, matematike, astronomije i astrologije. Posebna je vrijednost Zbirke velik broj primjeraka djela Bošnjaka koji su pisali na arapskom, osmanskome turskom i perzijskom jeziku i zato nam se najčešće obraćaju istraživači toga segmenta osmanske i bosanske kulturne historije. Zbirka se čuva u propisanim uvjetima, a cijeli je njezin fond digitaliziran zahvaljujući turskom Institutu Yunus Emre, tako da uvijek možemo izaći ususret svima koji žele dobiti uvid u sadržaje rukopisa i dokumenta.

BOSNA: Čime se najviše bavite u svom istraživačkom i prevodilačkom radu i što najviše volite?

PAIĆ-VUKIĆ: Istražujem kulturnu historiju Osmanskog Carstva, posebno kulturu rukopisne knjige, čitanja i pisanja. Najviše me zaokupljaju osobne bilježnice raznovrsna sadržaja porijeklom iz osmanske Bosne, u kojima se nađu zanimljivi zapisi o lokalnim zbivanjima i događajima iz profesionalnog i obiteljskog života vlasnika bilježnice. Prevođenje, u kome jako uživam, ostaje na margini, kad se nađe slobodnog vremena. Nakon dviju zbirki pjesama sirijskog pjesnika Adonisa, objavljenih 2016. i 2021., u časopisima sam objavila i niz pjesama Palestinca Nedžvana Derviša. Nadam se da ću sljedeće godine zaokružiti i njegovu zbirku. Prevođenju ću se više moći posvetiti kad budem u mirovini i tome se već sada radujem. ●

Kenan Šurković, historičar umjetnosti i likovni kritičar

HRVATSKA TRENUTNO ima najljepše džamije u Evropi

„Najveća šteta je napravljena kod obnove islamske arhitekture, konkretno džamija, poslije zadnje agresije, a poseban problem su nove džamije koje se grade bez ikakvih estetskih i tehničkih kriterija. Tako imamo munare od 50 metara, jeftine oblike koja nema nikakvu vrijednost, veoma malo projekata kvalitetne savremene islamske arhitekture itd. Za razliku od Bosne, neke nama susjedne zemlje, poput Hrvatske, tome pristupaju puno ozbiljnije.“

PIŠE: Filip Mursel Begović

Knjiga „*Islamska umjetnost u Bosni i Hercegovini*“ Kenana Šurkovića predstavlja prvi cjeloviti pregled estetskih, duhovnih i kulturnih vrijednosti islamske umjetnosti na tlu Bosne i Hercegovine. Premda se temelji na izabranim studijama autora s već potvrđenim akademskim autoritetom (Mujezinović, Handžić, Kreševljaković, Imamović i dr.), djelo ne djeluje kao prosta kompilacija, već kao pažljivo komponiran, tematski zaokružen narativ. Šurković ovim izdanjem nudi novi uvid u specifičan umjetnički izraz Bošnjaka muslimana, stvarajući osjećaj sustavne i estetski utemeljene spoznaje. Značaj knjige, izašla u ediciji „Behar“ Nacionalne koordinacije Bošnjaka u Republici Hrvatskoj (Zagreb, 2025.) leži prvenstveno u njenoj edukativnoj i dokumentarnoj vrijednosti, ona objedinjuje ključne poglede na islamsku arhitekturu, kaligrafiju, ornamentiku, obrte i umjetnost knjige, ali i na filozofiju forme i ljepote u islamu. Zašto se islamska umjetnost u BiH prikazuje kao integralni dio univerzalnog muslimanskog likovnog izraza, razgovaramo sa autorom Kenanom Šurkovićem.

BOSNA: Napisali ste knjigu koja prvi put u cijelosti sintetizira islamsku umjetnost u Bosni i Hercegovini? U recenzijama se naglašava da do sada nije postojala ozbiljna studija koja bi obuhvatila islamsku umjetnost u svim njenim oblicima. Koliko Vam je ta „praznina“ bila izazov, a koliko poticaj? **ŠURKOVIĆ:** Godinama sam proučavao islamsku umjetnost u Bosni i nije mi bilo teško suočiti se sa tim problemima. Određen broj literature je postojao, ali je ona samo parcijalno obrađivala ovu tematiku. Naravno, i to mi je pomoglo, ali u glavnini sam se morao osloniti na svoja istraživanja. Najviše informacija sam dobio na samom terenu, odnosno, na lokacijama, pogotovo kad je arhitektura u pitanju. Sa druge strane, znao sam dobro šta posjeduju i naši muzeji pa sam i to uklopio u istraživanje.

BOSNA: Koje biste nalaze ili uvide iz knjige izdvojili kao najvažnije? Šta je novo u odnosu na dosadašnje istraživanje?

ŠURKOVIĆ: Istina, neke stvari sam otkrio, koje su bile totalna nepoznanica, kako široj publici tako i naučnicima, a do njih sam došao preko strane literature, i pogotovo kroz radove nekih turskih historičara koji su imali uvid u istanbulske arhive.

Oni su tu otkrili dosta interesantnih stvari o osmanskoj umjetnosti u Bosni i bošnjačkim umjetnicima. Tako da najviše novih informacija ima u poglavljima o kaligrafiji, minijaturi i prepisivačkoj djelatnosti. Opet, neke stvari sam dodatno afirmisao tako što sam ukazao na njihovu važnost, a koje su do sada bile neopravdano zanemarene ili, jednostavno, neka umjetnička djela nisu prepoznata kao važna, a ja sam svojim dodatnim analizama ukazao na njihov značaj.

BOSNA: Ističete da islamsku umjetnost u Bosni treba uvijek posmatrati u širem osmanskom okviru, ali i u interakciji s kršćanskim i jevrejskim tradicijama. Koliko je ta interkonfesionalna dimenzija presudna za razumijevanje naše baštine?

ŠURKOVIĆ: Osmanska umjetnost je prepoznatljiva po svojim motivima i stilizacijama i u suštini nije važno ko je izrađivao te predmete, da li je to bio musliman, kršćanin, ili jevrej. Važno je bilo da taj predmet ulazi u određenu umjetničku kategorizaciju i da je prepoznatljiv kao djelo islamske umjetnosti. U Sarajevu su, u Osmanskom periodu, radili majstori različitih konfesija. Naravno dominirali su muslimani, ali isto tako i pravoslavci su, na primjer, mogli

izrađivati ibrike, ili demirlije sa islamskim motivima, i sve bi to na kraju bilo dijelom opusa islamske umjetnosti.

BOSNA: U knjizi posebnu pažnju posvećujete fenomenu banjalučke serdžade, gotovo zaboravljenom kulturnom blagu. Zašto ste je stavili u središte priče i šta nam ona danas govori o našem odnosu prema tradiciji?

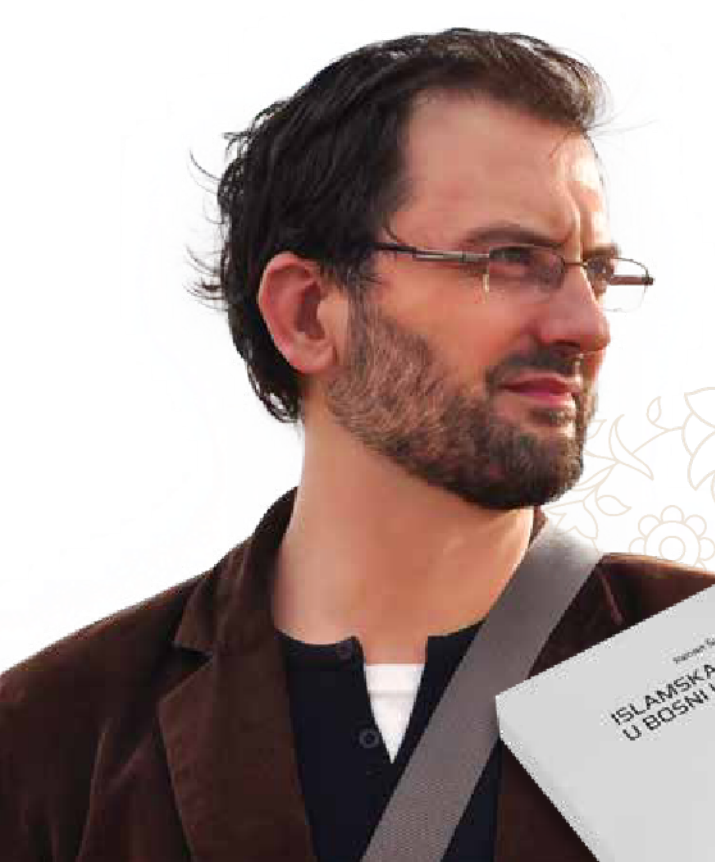
ŠURKOVIĆ: Banjalučka serdžada je umjetnički i kulturološki fenomen i dokaz genijalnosti naših umjetnika iz tog perioda. Ona je toliko kompleksna i savršena, ako mogu tako reći, da potpada među tri najluksuznija i najeskluzivnija umjetnička predmeta koji su izrađivani u čitavoj historiji islamske umjetnosti. Naravno, ovdje govorim o kategoriji molitvenih serdžada. Prema tome to je i jedini predmet iz naše historije umjetnosti koji nosi određen toponim u svom imenu. Do nedavno, nismo imali niti jedan primjerak u Bosni, zahvaljujući nekim poklonima i donacijama sada imamo pet primjeraka. Na svjetskim aukcijama godišnje se pojave dvije ili tri, što je veoma malo i govori da je mali broj sačuvan. Ja se Banjalučkim serdžadama bavim već nekih desetak godina i mislim da nisam vidio više o 50 primjeraka, što govori da su izuzetno rijetke, a samim tim i skupocene.

BOSNA: Zaštita i njegovanje islamske umjetnosti često se spominju samo u prigodnim govorima, dok u praksi svjedočimo zapostavljanju, pa čak i devastaciji baštine. Kako Vi vidite odnos naše države i društva prema zaštiti islamske umjetnosti, da li se ona doista njeguje ili, realnije rečeno, prepušta zaboravu?

ŠURKOVIĆ: Najbolje je reći da je islamska umjetnost zaboravljena, kako od strane političara, tako i kulturnih radnika. Neki mali pomaci su vidljivi tek u zadnje vrijeme. Osnivanje Muzeja islamske kulture i umjetnosti u Sarajevu će svakako doprinjeti tome da se shvati veličina i značaj islamske umjetnosti u Bosni. Kada sam rekao da je zaboravljena, vi imate slučajeve da neki veliki muzeji u Sarajevu, koji posjeduju ogromne zbirke islamske umjetnosti, tim zbirkama ne rukovode na adekvatan način, pogotovo ne u smislu promocije. Nažalost, mnogi važni predmetu „hvataju prašinu“ u muzejskim depoima, a da ljudi koji rade u istim uopšte nisu svjesni njihove vrijednosti.

BOSNA: Knjiga se temelji i na terenskom istraživanju i uvidu u privatne kolekcije. Možete li podijeliti neko iskustvo ili otkriće s tog puta koje Vas je posebno dojmilo?

ŠURKOVIĆ: Za mene su, na primjer, bile otkrovenje sarajevske mahalske džamije. To može zvučati čudno jer nam se one nalaze „ispred nosa“, međutim, malo ljudi zna uopšte kako one izgledaju iznutra te koji je značaj te

.....

U Sarajevu su, u Osmanskom periodu, radili majstori različitih konfesija. Naravno dominirali su muslimani, ali isto tako i pravoslavci su, na primjer, mogli izrađivati ibrike, ili demirlije sa islamskim motivima, i sve bi to na kraju bilo dijelom opusa islamske umjetnosti.

veoma intimne arhitekture. Sa druge strane, ljudi do dan danas ne mogu da shvate značenje i veličinu Begove džamije u Sarajevu i da je to najznačajniji objekat osmanske arhitekture ikad izgrađen izvan granica današnje Turske. Da je izgrađena u Istanbulu, na primjer, da danas bi bila jedna od najvećih osmanskih džamija tog grada, što samo govori koliki je njen značaj za Sarajevo i Bosnu. Što se tiče zbirke, bio sam oduševljen nekim privatnim kolekcijama i time koliko su bogate i koliko su njihovi osnivači uložili truda i vremena da te predmete sakupe i sačuvaju.

BOSNA: Gazi Husrev-begova džamija i tradicija bošnjačkih kaligrafa u Istanbulu i šire zauzimaju značajno mjesto u knjizi. Gdje vidite vrhunce islamske umjetnosti nastale na ovim prostorima?

ŠURKOVIĆ: Arhitektura monumentalnih džamija u Bosni ne zaostaje za onima u Turskoj, iz razloga što su produkt carskih arhitektonskim radionica, i oni su kao gotov produkt (projekat) realizirani ovdje u Bosni. Znači, ono što nazivamo arhitekturom centra, realizovano je i na području Bosne. Begova džamija, na primjer, je posljednje veliko djelo ranocarigradskog stila arhitekture i zbog toga je posebno istaknuta u historiji osmanske umjetnosti, a to ističu i sami turski historičari. Sa druge strane, imali smo vrhunsku kaligrafsku produkciju u svim stoljećima, a posebno u 16. i 19. jer o tim periodima znamo i najviše.

BOSNA: U knjizi pokazujete kako se islamska umjetnost u Bosni razvijala od 15. do kraja 19. stoljeća. Koliko danas imamo

snage i svijesti da tu tradiciju čuvamo, obnavljamo i reinterpretiramo u skladu s vremenom? Odnosno, kada govorimo o islamskoj umjetnosti danas, često prevladava kič, od arhitektonskih improvizacija do trivializiranih orijentalnih dekoracija. Je li riječ o nedostatku znanja i senzibiliteta ili o dubljem kulturološkom problemu odnosa prema estetici i duhovnosti?

ŠURKOVIĆ: Islamska umjetnost se u kontinuitetu u Bosni razvijala 450 godina. Naravno, zastoj se napravio u 20. stoljeću. U zadnje vrijeme postoji nekoliko kaligrafa koji pokušavaju oživjeti tu tradiciju, i mislim da im ide veoma dobro. Relativno često imamo izložbe kaligrafije, a i sve se više ljudi interesuje za tu vrstu umjetnosti. Međutim, najveća šteta je napravljena kod obnove islamske arhitekture, konkretno džamija, poslije zadnje agresije, a poseban problem su nove džamije koje se grade bez ikakvih estetskih i tehničkih kriterija. Tako imamo munare od 50 metara, jeftine oblike koja nema nikakvu vrijednost, veoma malo projekata kvalitetne savremene islamske arhitekture itd. Za razliku od Bosne, neke nama susjedne zemlje, poput Hrvatske, tome pristupaju puno ozbiljnije. Mogu slobodno

reći da Hrvatska trenutno ima najljepše džamije u Evropi, kada je je u pitanju savremena arhitektura, dok je stanje u Bosni po tom pitanju katastrofalno.

BOSNA: Koliko islamska umjetnost doprinosi ne samo kulturnom nego i duhovnom identitetu Bošnjaka i Bosne uopće?

ŠURKOVIĆ: Ona je dio identiteta bošnjačkog čovjeka i u tom smislu je neizdvojiv dio našeg kulturnog bića. Ona nas definiše kao ljude, mi i danas odrastamo uz nju, i ona nam može biti čak i moralna vodilja, da budemo bolje osobe, jer umjetnost oplemenjuje ljudsku dušu. Ako vi svaki dan prolazite pored Begove džamije, na primjer, ili u kući imate neki stari bosanski ćilim, ti oblici koje vizuelno upijate mogu samo pozitivno uticati na vas i na vaše promišljanje o okolini.

BOSNA: Knjigu završavate u vremenu koje je obilježeno konzumerizmom i zaboravom. Kako općenito vidite perspektivu islamske umjetnosti danas? Postoji li most između tradicije i savremenog izraza?

ŠURKOVIĆ: Naravno da ima, danas egzistira ono što nazivamo „savremenom islamskom umjetnošću“ i ona zaista jeste most između starog i novog, odnosno, starog koje će uvijek biti aktuelno i imati svoju vrijednost i novih ideja koje mogu dodatno oplemeniti islamsku umjetnost. Jer umjetnost je kao i nauka, uvijek se razvija i donosi nove oblike. Na nama je da te kvalitete i vrijednosti integriramo u svakodnevni život kako bi oplemenili našu okolinu. ●

Čovjek iz kafane koji je punio arene

KO ĆE NAM SADA BITI HALID...

Halid Bešlić je u 45 godina karijere prodao više od dva miliona ploča, kaseta i CD-ova. Njegove pjesme su prevedene, remiksovane, reinterpetirane, ali nijedna verzija nije mogla nadmašiti izvornu jednostavnost. „Miljacku“ i „Romaniju“ se i danas svira kao pjesme koja spajaju generacije, mladi je pjevaju uz gitaru, stariji pjevuše uz kahvu. Halid se nije mijenjao u skladu s trendovima, nije se ulizivao tržištu, nije folirao. I nije bio samo pjevač. Bio je neponovljivi glas i bolje lice jedne zemlje.

PIŠE: Nedim Hasić

Njegov glas, topao i prepoznatljiv, bio je mnogo više od muzičkog izraza. Nije tražio pozornicu da bi dokazao da vrijedi. Samo je pjevao i time bi sve rekao. Rođen 20. novembra 1953. godine u Vrapcima, selu kod Knežine u blizini Sokoca, Halid Bešlić je odrastao u porodici koja nije imala mnogo, ali je imala ono što se u tim krajevima najviše cijenilo, poštenje i rad. Odrastao je uz planinu Romaniju, uz radne dane, pjesmu uz sijelo, uz narod koji je znao podnositi i zimu i život. Kažu da je još kao dječak znao stati na sto u učionici i zapjevati pred cijelim razredom i da ni tada nije bilo treme.

Nakon osnovne škole priključio se kulturno-umjetničkim društvima, nastupao u KUD-u „Zija Dizdarević“, gdje su već primijetili da „ima nešto u tom glasu“. Nakon

vojske vratio se kući, ali ga je Sarajevo vuklo. Grad je tih sedamdesetih godina imao dušu i kafanu, a upravo su kafane bile poligon za pjevače. Bešlić je u njima proveo godine, pjevajući po noći, radeći na gradilištima danju.

Jer, dok nije postao pjevač, bio je tesar. U građevinskoj firmi „Vranica“ radio je zajedno s običnim ljudima i to iskustvo ga je, kako je kasnije znao reći, formiralo više nego bilo koji nastup. Radio je, gradio, pjevao i sanjao dan kada će imati svoju ploču. Taj dan došao je 1979. kada je objavio singl „Grešnica / Ne budi mi nadu“.

Publika je odmah reagovala. Izišao je iz kafane, ali kafana nikada nije izašla iz njega, u njegovom pjevanju ostala je ta toplina dima, šuštanje stonjaka, zveckanje čaša, smijeh i tuga za stolom.

Osamdesete su bile njegove godine. Album „Pjesma o njoj“ (1982) donio mu je ozbiljnu publiku, a potom je došao i legendarni „Neću, neću dijamante“, koji je prodat u više od milion primjeraka. Autor Nazif Gljiva prisjećao se kako su kasete nestajale sa policia u roku od jednog dana, kako je Diskoton doštampavao tiraže. Ljudi su pjevali

Halidove pjesme na ulicama, u vozovima, po kasarnama.

U kasnijim su godinama nastajale „Zlatne strune“, pa „Za Ljiljanu“, „Beograđanko mala“... A onda u postratnim godinama pjesme koje su postajale dio kolektivnog sjećanja i od njega napravile ikonu mainstreama. „Miljacka“, „Romanija“, „Prvi poljubac“, „Ja bez tebe ne mogu da živim“ – stihovi koji su ulazili u živote bez pozivnice. „Miljacka“ je nastala iz šale. Naime, tekstopisac Fahrudin Pecikoza sjedio je s društvom u čuvenim sarajevskim „Bakijama“ usred prepirke o rivalstvu između sarajevskih naselja Bistrika i Vratnika kada je neko rekao da Miljacka, kad nadodje, odnese mostove pa i imamu Begove džamije, koji živi na Bistriku, onemogućiti da pređe. Nastao je tako stih: „Ko bi rek'o čuda da se dese, pa Miljacka mostove odnese.“ Halid je odmah znao da ima hit.

„Romaniju“ je, pak, sam prepravio. Originalni tekst govorio je o Prokletijama, ali je Halid rekao: „Ne, hajmo mi Romaniju, ona je moja planina.“ Malo je ko znao koliko je Romanija utkana u njegovu tešku porodičnu sudbinu, priču o porodici koja je dva puta morala bježati od četničkog noža iz svoje Knežine. Halidov otac Mujo je sa majkom, u najtežoj ratnoj 1943. godini, bio smješten u izbjegličkom logoru na Alipašinom Mostu u Sarajevu. Izbjegli su nakon što su četnici ubili Halidovog deda, Mujinog oca Sulju. Mujin brat Suno završio je kao muhadžir u Mostaru, kamo ga je, kao svoje dijete, udomila porodica slastičara Mahmuta Idrizovića. Suno je ostao živjeti u Mostaru, tamo je zasnovao porodicu, oženio se Suadom i dobio sinove Seada i Suada.

Knežina je kraj koji se ponosi svojom džamijom Selimijom, za koju su mještani govorili da

je građena u isto vrijeme kad i Begova džamija u Sarajevu, u doba sultana Selima I ili II. Džamija je 2004. godine proglašena nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine. U njoj blizini nalazi se i poznati izvor „Knežak“, na čijoj je stijeni nepoznati putnik, ko zna kada, arapskim pismom uklesao poruku: „Mnogo vode, malo hljeba.“ Halidov otac Mujo, skroman, vrijedan čovjek, čitav je život nosio ožiljke preživljenog iz djetinjstva. Sudbina porodice Bešlić odražava sudbinu hiljada bošnjačkih porodica koje su tokom Drugog svjetskog rata prošle kroz golgotu

progona, gladi i smrti, a ipak uspjele preživjeti i podići nove generacije.

Devedesetih, kad se raspadala Jugoslavija i kada je počinjala brutalna agresija na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu, Halid Bešlić postaje dijelom Umjetničke čete, grupe umjetnika koji su održavali koncerte širom Bosne i Hercegovine i svijeta, skupljajući pomoć za odbranu države. Pjevao je po Njemačkoj, Švicarskoj, Austriji... Održao je više od 500 humanitarnih koncerata, prikupljajući novac za izbjeglice, vojsku i bolnice. Njegov stan u Njemačkoj bio je poput

sabirnog centra, u svakom je trenutku svih godina agresije u njemu bila makar jedna izbjeglička porodica. I svakome je, kome je pomoć bila potrebna, bio na usluzi.

U martu 2009. godine, u rano ujutro, Bešlićev život umalo da nije okončan uz sarajevskom naselju Kobilja glava. Automobil mu je proklizao, udario je u stub i prevrnuo se. Nije bio vezan. Preživio je teške povrede glave i lica, izgubio vid na desnom oku, ali ostao živ. Operacija u sarajevskom KCUS-u je trajala sedam sati. Rekli su da mu je život visio o koncu. Oporavljao se mjesecima. Naučio je ponovo govoriti, pjevati. A zatim se vratio na scenu. Izišao je pred publiku u Zagrebu, u Areni i pjevao pred 25.000 ljudi. Dva dana zaredom punio je tu dvoranu do posljednjeg mjesta. Publika je pjevala s njim svaku riječ. Bio je to njegov trijumf nad sudbinom.

Halid nikada nije bio čovjek koji bi se kitio uspjehom. U Zagrebu, dok bi drugi pjevači spavali u hotelima s pet zvjezdica, on je odsjedao kod svojih prijatelja. S predsjednikom Stjepanom Mesićem bio je redovan na kafi, Mesić je uživao u baklavi koju bi mu spremila Halidova supruga Sejda.

Posljednjih mjeseci rijetko je nastupao, ali je planirao novi album. U ljeto ove godine zdravlje mu se naglo pogoršalo. Tokom koncerta u Banjoj Luci osjetio je slabost. Ubrzo je hospitalizovan na Kliničkom centru u Sarajevu zbog komplikacija s bubrežima. Kasnije će se saznati da je „prokleti kancer“ uznapredovao. Vijest o tome da je bolestan odjeknula je cijelom regijom. Ljudi su se nadali da će se oporaviti kao i mnogo puta prije. Nije uspio. Sedmog oktobra 2025. godine preminuo je u 71. godini. Komemoracija i dženaza održane su u Sarajevu šest dana kasnije.

IMA I S DRINE VEDRINE: Kako je u gradu s dvadesetak katolika izgrađena nova crkva

“Grad Goražde je pokazao svoju raspoloživost ponajviše kada je trebalo realizirati kupovinu zemljišta i izdati građevinsku dozvolu. Dakako, i kanton BPK se uključio u cijeli taj projekt, imali smo podršku Federalne Vlade i Vlade Hrvatske. Na neki način svi su pomogli da ta crkva zablista u ovakvom stanju”, kaže don Josip i dodaje da su priloge za crkvu davali svi vjernici - i islamske vjeroispovijesti, i pravoslavci, i katolici, iz Goražda, iz cijele Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Evrope, a ponajviše iz SAD-a i nešto manje iz Australije

PIŠE: Jakub Salkić

Na temeljima stare crkve, koju komunistička vlast sruši 1957. godine, uzdigla se nova crkva u Goraždu. Lijepa. Ne velika. Ali kako bi to objasnio župnik Župe sv. Dominika Goražde don Josip Tadić “nama je katedrala u malom”. Nova crkva, crkva Blaženih Drinskih mučenica udaljena je ni 500 metara od zgrade Osnovne škole “Husein ef. Đozo”. Baš je zgrada te škole neraskidivo vezana za Blažene Drinske mučenice. Iza škole, uz obalu rijeke Drine je spomen-ploča posvećena Drinskim mučenicima. Ako pogled usmjerite prema školi, na trećem spratu je učionica, s čijeg prozora su četiri časne sestre poletjele u smrt.

Bilo je to 15. decembra 1941. godine. Četnici Draže Mihailovića su pet redovnica iz Družbe sestara Kćeri ljubavi Božje u samostanu Marijin dom na Palama odveli u Goražde te zatvorili u kasarnu, zgradu koja danas služi kao škola. Jednu redovnicu, Berchmanu, ubili su putem. Ostale četiri, Jula, Krizina, Antonija i Bernadeta, da sačuvaju svoju čast, skočile su kroz prozor s trećeg sprata. Tu gdje su pale, i gdje danas stoji spomen-ploča, četnici su ih zaklali, te su njihova tijela bacili u Drinu.

Iako je njihovo stradanje podsjetnik na bolnu prošlost istočnobosanskih krajeva, izgradnja crkve Blaženih Drinskih mučenica simbol je nove nade, i dokaz da zajedno možemo sve.

Početak izgradnje crkve poklopio se sa dolaskom don Josipa Tadića za župnika u Goraždu 2019. godine. Tada mu je, u dekretu o imenovanju, vrhbosanski nadbiskup kardinal Vinko Puljić stavio u zadatak da realizira kupovinu zemljišta i sve potrebne dozvole za gradnju crkve. Dvije godine zbog korone nije se skoro ništa moglo raditi.

“Već 2021. godine realizirano je zemljište i građevinska dozvola, a već u osmom mjesecu te godine počinjemo s gradnjom. I u početku je bio entuzijazam, s malim brojem vjernika, zapravo, bi bilo nemoguće takvo djelo izvesti, ali Božiji prst je bio u svemu tome zahvaljujući ponajprije običnim ljudima, vjernicima, koji su svojim skromnim priložima davali za crkvu. Uspjeli smo je izgraditi i 20. 9. bila je posveta te crkve”, kaže don Josip.

SVI SU POMAGALI

Priloge za crkvu, kaže on, davali su svi vjernici - i islamske vjeroispovijesti, i pravoslavci, i katolici, iz Goražda,

iz cijele Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Evrope, a ponajviše iz SAD-a i nešto malo iz Australije.

“Grad Goražde je pokazao svoju raspoloživost ponajviše kada je trebalo realizirati kupovinu zemljišta i izdati građevinsku dozvolu. Dakako, i kanton BPK se uključio u cijeli taj projekt, imali smo podršku Federalne Vlade i Vlade Hrvatske. Na neki način svi su pomogli da ta crkva zablista u ovakvom stanju”, kaže don Josip.

Iako nije velika, dovoljna je za hodočasnike koji dolaze svaki vikend u Goražde. “U subotu su bila dva autobusa hodočasnika iz Širokog Brijega, zatim hodočasnici iz župe Ljubunčići kod Livna, ove subote dolaze hodočasnici iz Albanije, onu tamo subotu dolaze iz Slovenije. Već to pomalo počinje zaživljavati”, kaže don Josip koji u Goraždu ima tek dvadesetak katolika, većina njih u miješanim brakovima i svećenika zovu samo na sahranu. Tek je njih 5-6 praktičnih vjernika koji dolaze na misu.

Župni ured, u kojem don Josip radi, i kapela sv. Dominika su na suprotnoj strani Drine od one na kojoj je nova crkva. Iako izvana djeluje prilično oronulo, don Josip je, kako kaže, zamijenio krov na župnom

Crkva Blaženih Drinskih mučenica

Don Josip i Jelena Perić

uredu, renovirao sprat kuće i unutrašnjost kapele, gdje obično drži misu kada je sam sa svojim župljanima.

Nova crkva goraždanskoj župi sv. Dominika donijela je jedan novi zamah, mnoštvo vjernika iz svih krajeva Bosne i Hercegovine i šire posjećuje crkvu Blaženih Drinskih mučenica.

“To je velika stvar za nas da ljudi dolaze, da nismo sami, prepušteni sami sebi. Kada dolaze te grupe hodočasnika oni su nama velika moralna podrška. U svemu tome ne osjećamo se sami i zaboravljeni”, kaže don Josip. Kada je bila posveta crkve Blaženih Drinskih mučenica don Josip Tadić odabrao je Jelenu Perić rođ. Puljić iz župe Gromiljak kod Kiseljaka, koja živi u New Jerseyu i pripada župi New

Goražde

York, da bude kuma crkve. Jelena kaže da je veliki ponos biti kuma, istina, od sveg srca je pomagala koliko god je mogla da se svetište izgradi. A i emotivno je vezana za goraždanski kraj.

Svoju životnu priču ispričala nam je u nekoliko rečenica: “Moj pokojni ćaća je bio u zatvoru u Foči na Drini i umro je u 42. godini života od prebijanja u zatvoru. Nas je sedmero siročadi ostalo. To je davno bilo. Ja sam imala devet godina kad je on umro. Prošla sam teške dane, radila na ciglani. Pribjegla sam granicu 1944. godine, moj je muž otišao prvi, tada mi je bio zaručnik. U Ameriku smo došli 1967. godine i upoznali se s našim narodom u crkvi. Don Anto Baković dolazio je 1969. u Ameriku, on je napisao knjigu ‘Dječak sa Drine’ i govorio nam je propovjedi. On je imao 10 godina kada je gledao da kolju časne sestre i bacaju na rijeku Drinu. Ja sam tada prvi put čula za Drinske mučenice, mene je to jako dirnulo, rekao nam je poslije toga da je još 7-8 tisuća muslimana ubijeno i bačeno u Drinu i da je Drina bila crvena od krvi. Mene je toj dirnulo, i moj ćaća je na Drini isprebijan i umro je poslije toga”.

Kada je vidjela na Facebooku objavu župe Goražde sjetila se šta je čula od don Ante Bakovića, sjetila se svog oca i Drinskih mučenica, i odmah je stupila u kontakt sa župnikom Josipom Tadićem.

“Želila sam da pomognem. I svaki dan kad idem na posao razmišljam: ‘Bože, šta ću danas ja učiniti, to je na rijeci Drini gdje su mnogi ubijeni!’” Tako da sam odlučila

da se organizujem, pravila bankete da skupimo novac, slala pisma našim biznismenima po Americi, čak i Australiji, tako da sam uspjela dobro pomoći. Doživjela sam otvorenje svetišta i da budem kuma”, kaže Jelena koja ima 83 godine, ali bez obzira na to, i danas radi u hotelu New Yorku.

ŠUTNJA O ZLOČINIMA

Jelena objašnjava da je sretna što je upoznala don Josipa i što je imala mogućnost da pomogne da se crkva u Goraždu izgradi, iako je tokom proteklih godina nesebično davala priloge svugdje gdje je to bilo potrebno, pa je tako 1990. bila

Spomenik na mostu

Ernest Imamović

Mehmed Zilkić

Murat Đaković

kuma zvona u Gromiljaku, darovala križ u Drževcima...

Gradnja crkve u Goraždu bila je poduhvat koji, bez obzira na to koliko je katolička zajednica mala, pokazao da katolici u ovome gradu nisu sami, imaju komšije koji im neće okrenuti leđa. Rado će priskočiti da pomognu. Mehmed Zilkić živi u stambenoj zgradi malo niže od crkve. On gleda na svijet na način da cijeni svaku Božju kući, i crkvu i džamiju, jer u svakoj Božjoj kući ljudi se mole i teže dobrim djelima. Kako će rado dati prilog za džamiju, isto tako će i za crkvu.

“Bio sam na otvaranju. Bilo je prelijeпо. Ja sam tu bio od prvog dana spreman pomoći, i za crkvu kao i za džamiju. Evo, donirao sam i za mejtef sprat blokova, ulazna vrata na mejtef. Neko će tu dići ruke i Bogu se moliti, nekome će koristiti, nama, našoj djeci... Žao mi je tih mučenica jadnih što su na takav način život

okončale život, ali to je tako, takvi su ljudi”, priča Mehmed.

Mnogi u Goraždu su odrasli, proveli dobar dio života, a nisu znali ni za Drinske mučenice ni za 7.000 muslimana ubijenih na mostu. Živjeli su u „bratstvu i jedinstvu“, družili se i školovali sa svojim krvnicima. O zločinima se nije pričalo. Tek kada je krenuo novi val zločina 90-ih godina počeli su spoznavati i one ranije četničke zločine.

“Drago mi je da se danas zna istina. I prije je ondje bila crkva, ne znam ko je naredio da se sruši ta prvobitna crkva, ali ova je napravljena na njenim temeljima. Poslije onog rata je srušena. Prije se to krilo, nije se smjelo reći ni da je bila crkva, niti da je bilo klanje na mostu. Tek poslije rata je postavljen spomenik dole kod škole da se zna za Drinske mučenice. Tu je bilo klanje na mostu, četnici se prebacili na onu stranu, zajmili ljude otuda i na mostu pobili i bacili u Drinu. Kasnije su oni prešli u partizane, zaposlili se u komitet i haj ti sad dokaži da je bio zločin”, kaže Mehmed.

Njegov komšija Murat Đaković dodaje da je njemu, kao i svim Goraždanima, na ponos da je crkva ponovo izgrađena. Da je istina otkrivena i da se istina smije glasno reći.

Župa Goražde je godinama čekala da dobije građevinsku dozvolu za crkvu u punom kapacitetu, a ne neku kapelu od 30-40 kvadrata. Ernest Imamović je, čim je preuzeo mandat gradonačelnika Goražda, imao sastanak sa predstavnicima Katoličke crkve i potrudio se da Gradska uprava u što kraćem roku izda građevinsku dozvolu.

“Svi su se stvarno uključili i Gradska uprava i ljudi odavde. U početku je bilo nerazumjevanja pojedinaca, ali danas mi je zaista drago da je nakon četiri godine crkva otvorena i to je nešto što će ostati iza nas novim generacijama kao залог za budućnost”, kaže gradonačelnik Goražda Ernest Imamović.

Sticajem okolnosti, kada su Drinske mučenice proglašene blaženim, svečanost beatifikacije održavala se u Zetri, gdje je Imamović tada radio kao pripravnik, i čim je došao u Gradsku upravu, dočekao ga je projekat izgradnje crkve Blaženih Drinskih mučenica. Nada se da će se, s glasom katoličkih vjernika, dalje čuti za sve one teškoće, nedaće i zločine koji su preživjeli stanovnici Goražda u Drugom svjetskom ratu.

“No, nije to samo po sebi cilj, nego je cilj međuvjersko, solidarno spajanje ovoga prostora”, kaže Imamović.

On ističe da su komunističke vlasti u Goraždu 1956. i 1957. godine srušile crkvu i Sijerčića džamiju. “Iako baštinim i taj svjetonazor socijalizma, to je stvarno zlodjelo, nešto što vjerniku čupa srce i dušu”, kaže Imamović.

Dodaje da Grad Goražde izašao u susret zahtjevu Katoličke crkve da se crkva Blaženih Drinskih mučenica gradi na mjestu gdje je ranije bila crkva i gdje su vidljivi ostaci katoličkog groblja.

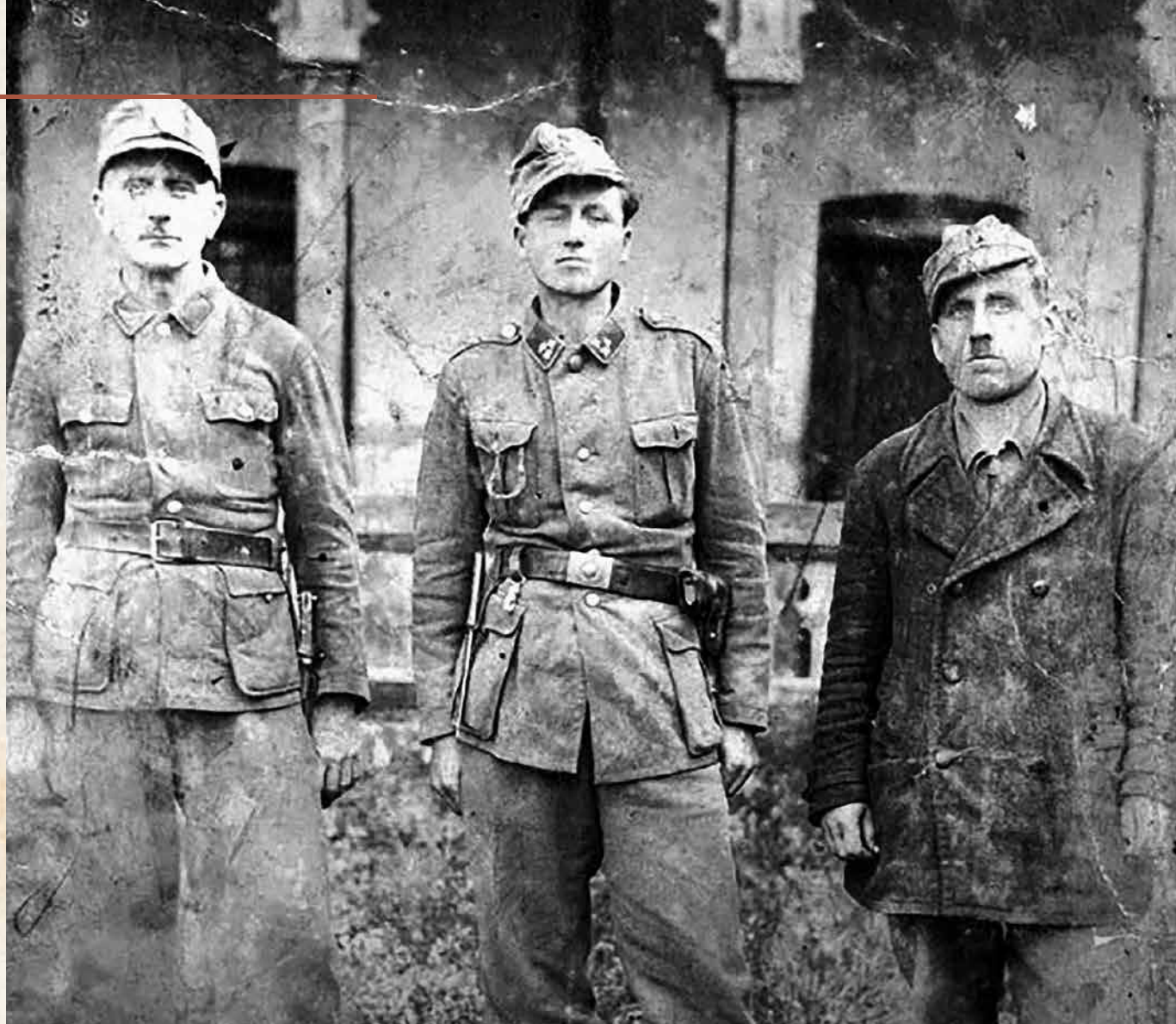
“Don Josip je u Goražde došao mlad, naivan kao i ja, i krenuli smo u jedan poduhvat. Znali smo se po nekoliko puta dnevno posvađati, ali u nekom pozitivnom smislu. Ali, uspjeli smo. Gradu je još ostalo da ovaj jedan napušteni objekat sruši i uredi prilaz crkvi”, kaže gradonačelnik.

Bošnjaci muslimani jesu u Goraždu većinsko stanovništvo, ali nemaju nikakav otpor prema drugom i drugačijem.

“Pokazali smo jednu širinu, u najezdi nacionalističkih priča mi pravimo katoličku crkvu u gradu sa većinski muslimanskim, bošnjačkim stanovništvom. Pokazali smo jedan tolerantan način držanja bez obzira na to šta smo prošli u proteklim ratovima. Jednostavno, ne želimo nikome da prolazi ono što smo mi prošli”, zaključuje gradonačelnik Imamović. ●

Spomenik Drinskim mučenicama

Pokušaji bošnjačke samosvojnosti

ZELENI KADAR i san o autonomnoj Bosni

U vohoru Drugog svjetskog rata, dok su Bosnom i Hercegovinom vojevali partizani, Nijemci, četnici i ustaše, u Podrinju je nikla vojska koja nije pripadala nijednom od velikih blokova. Zeleni kadar, pod vodstvom profesora Nešada Topčića, okupljao je muslimanske seljake i mladiće koji su nosili fes s polumjesecom i borili se za autonomnu Bosnu. Njihov cilj bio je zaštita naroda od pokolja, ali i ideja da Bosna može stajati sama, pod vlastitim zelenim barjakom

Uvihoru Drugog svjetskog rata, dok se Evropa raspadala pod teretom nacističke ideologije, Bosna i Hercegovina postala je mjesto na čijem su se tlu sudarali fašizam i nacizam, komunistički partizanski pokret, monarhistički četnici, ustaški aparat Nezavisne Države Hrvatske... Za običnog čovjeka, za seljaka u Podrinju ili rudara u Tuzli, rat je značio pitanje elementarnog opstanka. Posebno za muslimansko stanovništvo, koje se našlo izloženo gotovo stalnom udaru, od četničkih pokolja, preko nepovjerenja partizana, do ambivalentnog odnosa ustaške države.

U tom krvavom metežu, između triju velikih vojski koje su imale svoje ideologije i planove, nikla je jedna vojska koja nije nosila ni kokarde, ni zvijezde petokrake, ni šahovnice. Njeni borci imali su na fesovima polumjesec sa zvijezdom. Imali su i ideologiju, ideju o autonomnoj Bosni, izvan tuđih imperijalnih projekata. Nazvana je Zeleni kadar.

Za razliku od drugih formacija koje su bile vezane uz NDH ili okupacione sile, Zeleni kadar nastao je iznutra, kao reakcija na stravične četničke zločine i kao izraz težnje muslimanskih seljaka i intelektualaca da sami odlučuju o svojoj sudbini. Njihova borba nije bila ni proklamacija svjetske revolucije, ni borba za obnovu monarhije, niti produžena ruka Zagreba. Bila je to borba za dom, za islamsku vjeru, za ideju Bosne koja neće biti ničija kolonija.

IZMEĐU TRI VOJSKE

Kada je Kraljevina Jugoslavija slomljena u aprilu 1941. godine, Bosna i Hercegovina je pripojena Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. U teoriji, NDH je trebala garantovati sigurnost svim svojim građanima, ali u praksi je muslimansko stanovništvo vrlo brzo spoznalo da Zagreb i ustaške vlasti nemaju ni snage ni volje da ih zaštite od četničkog terora. Pokolji u Foči, Višegradu, Goraždu i Čajniču između 1941. i 1942. godine ostali su upamćeni kao nezapamćeni zločini. Četnički planovi o „etničkom čišćenju“ muslimanskog stanovništva bili su eksplicitni, zapisani u dokumentima i sprovedeni u praksi. Talijanske okupacione snage, koje su u nekim područjima formalno imale kontrolu, često su se ponašale kao nijemi svjedoci, pa i saveznici četnika. U tim okolnostima, muslimanska sela su počela stvarati vlastite straže, spontano i bez velike organizacije. To su bile klice budućih muslimanskih milicija.

U Hercegovini su formirane lokalne muslimanske jedinice pod italijanskim

Zeleni kadar nije imao centralnu komandu u trenutku nastanka, ali se vrlo brzo konsolidirao oko jedne figure: profesora Nešada Topčića iz Zvornika. Topčić je bio obrazovan čovjek, odan islamu, ali i politički svjestan, sposoban da artikuliše ideju koja se kretala dalje od puke samoodbrane. On je shvatao da vojska mora imati politički cilj, a taj cilj je bio autonomna Bosna.

patronatom, u Krajini Huskina milicija, dok će u Tuzlanskoj oblasti nastati najorganiziranija i najideološkija formacija – Zeleni kadar. Nastanak Kadra ne može se razumjeti bez poznavanja ranijeg iskustva Muslimanske legije.

Muslimanska legija bila je prva ozbiljna vojna organizacija sa većinskim muslimanskim sastavom. Službeno Domobranska dobrovoljačka pukovnija, pod komandom bojnika Muhamedage Hadžiefendića, formirana je krajem 1941. godine i brojala je impresivnih šesnaest hiljada naoružanih pripadnika.

Primarno je osnovana u zaštitu muslimanskog stanovništva u tuzlanskom kraju od četničkih upada, ali ona je ipak formalno djelovala u okviru domobranstva NDH. Iako su borci bili muslimani, a motivacija prije svega samoodbrana, struktura je bila uvezana s režimom iz Zagreba. Ta zavisnost pokazala se pogubnom kada su partizani, u jesen 1943. godine, osvojili Tuzlu. Njen zapovjednik Hadžiefendić je ubijen drugog oktobra 1943. godine, a s njim je faktički propala i Muslimanska legija.

Hadžiefendićeva smrt otvorila je prostor za novu vrstu organiziranja. Dio boraca prešao je u SS „Handžar“ divizionu, koju su Nijemci oformili kao elitnu muslimansku jedinicu. Drugi su se pridružili partizanima. Ali mnogi su izabrali treći put, osnivanje vlastite, samostalne vojske. Tako je nastao Zeleni kadar.

IDEOLOŠKI OKVIR

Zeleni kadar nije imao centralnu komandu u trenutku nastanka, ali se vrlo brzo konsolidirao oko jedne figure: profesora Nešada Topčića iz Zvornika. Topčić je bio obrazovan čovjek, odan islamu, ali i politički svjestan, sposoban da artikuliše ideju koja se kretala dalje od puke samoodbrane. On je shvatao da vojska mora imati politički cilj, a taj cilj je bio autonomna Bosna.

Nešad Topčić rođen je u Zvorniku, bio je školovana osoba, profesor, obrazovan vojni vođa s jasnim političkim programom. Topčić nije bio oficir, njegov autoritet nije dolazio iz čina ili škole, već iz ličnog ugleda i moralne snage. U vrijeme kada je Muslimanska legija Muhamedage Hadžiefendića doživljavala raspad, on je uspio privući one koji su odbili otići u partizane ili u Handžar divizionu. Prvo jezgro okupio je u Kalesiji 1943. godine, osnivajući 10. planinsku grupu bosanskih gorštaka. Jedinica je u početku brojala svega nekoliko stotina boraca, ali se brzo proširila zahvaljujući podršci lokalnog stanovništva i prilivu domobrana koji su dezertirali.

Njegov zamjenik bio je Husejin Alić a uporišta su imali u selima oko Teočaka, gdje su muslimani već od ranije držali seoske straže. Povezanost s narodom bila je ključna: Zeleni kadar nije nastajao odozgo, nego u selima koja su samo htjela preživjeti. Topčičevi ljudi nosili su fesove sa polumjesecom i zvijezdom. Bio je to jasan znak kome pripadaju i za šta se bore.

Pod njegovim vodstvom, Zeleni kadar se širio po selima sjeveroistočne Bosne: Sapna, Teočak, Kladanj, Janja, Vitinica i brojna druga mjesta postajala su uporišta. Njihovi borci razlikovali su se od svih drugih: nisu prihvatili hrvatske simbole, nisu izvikivali ustaške pozdrave, nisu stavljali kokarde niti crvene zvijezde. Nosili su fesove s polumjesecom i zvijezdom, klanjali u jedinicama, išli u boj tek nakon namaza. Bio je to spoj vjere i vojne discipline koji je dao posebnu snagu njihovoj borbi.

U narodu se brzo širila priča da su to „naši ljudi“, nisu ni ustaše ni partizani, nego vojska koja brani muslimanska sela. Ta identifikacija bila je ključna za regrutaciju: stotine mladića izbjeglih od četnika, razočarani u NDH ili dezertiranih iz domobranstva, pridruživalo se jedinicama Zelenog kadra. Iako im je glavni neprijatelj bio četnički pokret, borci Zelenog kadra vrlo brzo su se našli u sukobu i s partizanima. Nepovjerenje je bilo obostrano. Partizanske jedinice u sjeveroistočnoj Bosni imale su većinski srpski sastav, a sjećanja na pokolje iz 1941. i 1942. godine bila su još svježja. Na terenu su se događali incidenti, sukobi oko kontrole sela, odmazde.

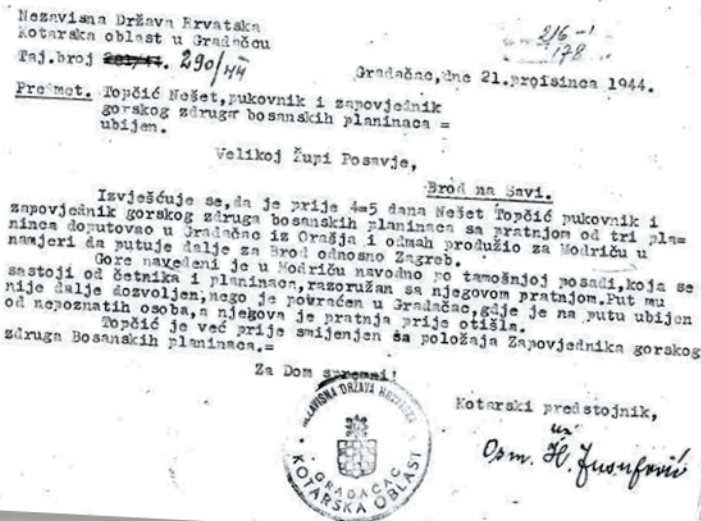
S NDH odnos je bio dvosmislen. Zagreb je želio integrisati Zeleni kadar u svoju vojnu strukturu, a ustaške vlasti su bile posebno zabrinute jer su borci odbijali koristiti državne simbole i sve češće govorili o „Bosni“ i „muslimanskoj vojsci“. U izvještajima se bilježi da su ustaški činovnici upozoravali na „autonomaške ideje“ koje se šire Podrinjem. Kompromis je nađen u formiranju tzv. „10. posadnog zdruga Bosanskih planinaca“, formalno u sastavu domobranstva, ali faktički pod komandom Topčića. Ta integracija bila je više deklarativna, Zeleni kadar je zadržao vlastitu komandu, simbole i operativnu nezavisnost.

Zeleni kadar nije bio tek puka vojna reakcija na četničke zločine. Njegova posebnost ležala je u ideologiji. Topčić i njegovi saborci odbacivali su i jugoslovenski unitarizam i hrvatski nacionalizam i komunizam. Njihova osnova bio je islam i ideja bosanske autonomije. U izvještajima ustaških vlasti čitamo zabrinute tonove: muslimani se sve češće okupljaju oko vlastitih barjaka, izrađuju zastave s polumjesecom, ne priznaju NDH, govore o Bosni kao posebnoj zemlji. U suštini, Zeleni kadar je bio prvi ozbiljan pokušaj da se u ratu definira bosanska muslimanska politička i vojna samosvojnost.

PUT U BERLIN

Topčić je vrlo brzo shvatio da vojska bez političkog cilja nema budućnosti. Njegov cilj bio je jasan, autonomija Bosne i Hercegovine. Taj je cilj artikulirao u više navrata, a najpoznatija je njegova izjava: „...iza svega ovoga krije prava zadaća prve organizacije, koja ide isključivo tragovima čisto islamske politike i njenog

Dok su partizani dobijali oružje, obuku i političko priznanje, Zeleni kadar je ostajao izolovan. Njihov pokušaj da u Berlinu dobiju formalnu podršku završio je odbijanjem, jer su Nijemci više vjerovali u savez sa Pavelićevom NDH nego u eksperimente sa bosanskom autonomijom. U takvim okolnostima, mnogi borci počeli su napuštati jedinice. Dio je prešao u partizane, videći u njima buduće pobjednike. Neki su emigrirali, bježeći pred novim talasima represije. Zeleni kadar se topio iz mjeseca u mjesec.

Arhiv NDH, izvještaj o ubistvu Nešada Topčića

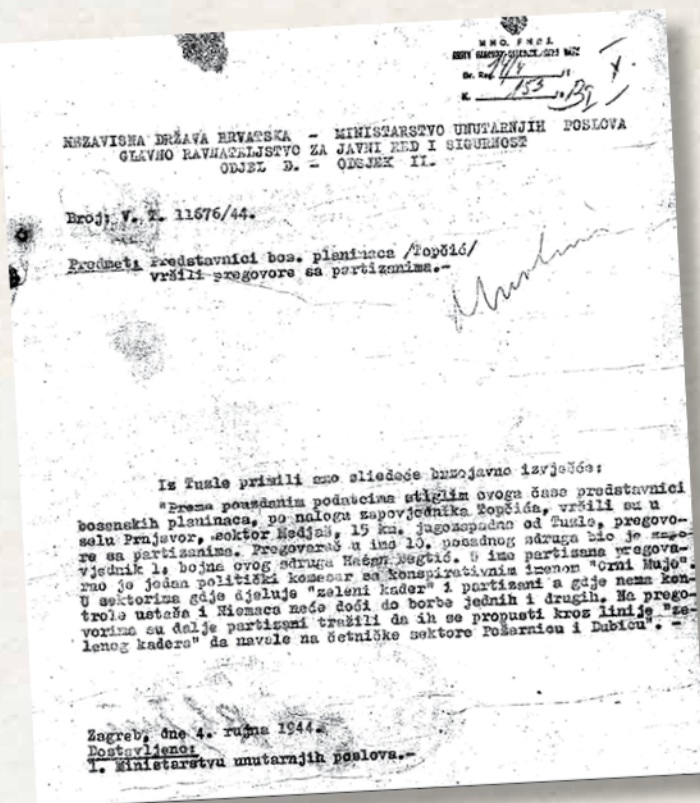
stvarnog ostvarenja u cilju Autonomije Bosne i Hercegovine pod Zelenim barjakom“.

U tom duhu, početkom maja 1944. godine, on odlazi u Berlin, u pratnji bivših oficira Handžar divizije. Misija je bila osjetljiva: od Nijemaca je zatražio priznavanje autonomije za Bosnu i Hercegovinu, nezavisno od NDH. Iako su Nijemci odbili da ozbiljno razmotre taj zahtjev, jer nisu htjeli narušiti odnose s ustaškim režimom, sama činjenica da je došlo do takvih pregovora pokazuje političku težinu koju je Zeleni kadar u tom trenutku imao.

Za ustaški režim, Zeleni kadar bio je dvostruka prijetnja: vojna, jer je funkcionisao nezavisno, i politička, jer je osporavao samu ideju da je Bosna neodvojivi dio Hrvatske. Uprkos pokušajima discipliniranja, Topčićeva vojska ostala je samostalna, oslanjajući se na podršku naroda, a ne Zagreba.

S partizanima je odnos bio još komplikovaniji. Iako su postojale povremene ponude za saradnju, nepovjerenje je bilo ogromno. Partizani su, naročito u prvim godinama rata, u velikoj mjeri bili srpskog sastava u istočnoj i sjeveroistočnoj Bosni, što je kod muslimanskog stanovništva izazivalo sumnju. Sjećanja na četničke pokolje bila su previše svježja, a razlika između „četnika“ i „partizana“ u očima seljaka često nije bila jasna. Osim toga, partizani su Zeleni kadar smatrali reakcionarnom, pa i klerikalnom formacijom, nespojivom s komunističkim programom. Sukobi su bili česti, posebno tokom 1944. godine, kada je Zeleni kadar u više navrata porazio partizanske jedinice u tzv. Šestoj neprijateljskoj ofanzivi.

Premda su partizani bili glavni suparnici u završnoj fazi rata, četnici su ostali konstantna prijetnja. Četničke jedinice Draže Mihailovića nikada nisu odustale od plana da muslimane istjeraju iz istočne Bosne. Svako povlačenje Italijana ili Nijemaca otvaralo je prostor za njihove napade. Zeleni kadar je u

Telegram iz Tuzle, pregovori zelenokadrovaca s partizanima

više navrata organizovao zasjede i odbrane koje su spasavale čitava sela od pokolja.

Ono što se u narodnim pričama sačuvalo jeste da su „Topčićevi ljudi“ bili ti koji su ulazili prvi kada bi selo gorjelo, izvlačeći žene i djecu iz opkoljenih kuća. Takve slike ostale su dugo u pamćenju, a i kasnije su se prepričavale kao dokaz da je Zeleni kadar bio vojska naroda, a ne samo politički projekat.

STRUKTURA ZELENOG KADRA

Jedna od najvećih snaga Zelenog kadra bila je fleksibilna organizacija. Topčić je jedinice formirao po kotarevima, oslanjajući se na prirodna uporišta u selima i brdima. Takva struktura omogućila im je da brzo manevrišu i da se brane od četničkih upada. Posebno su se istakle jedinice u Teočaku, koje su od početka rata uspješno odolijevale i četnicima i partizanima. Taj lokalni otpor bio je ujedno i jezgro Zelenog kadra. Tokom zime 1943/44, nakon što je propala tzv. partizanska „država“ u Istočnoj Bosni, mnogi muslimani koji su do tada bili u partizanima prešli su u Topčićeve redove. To je znatno ojačalo njegove jedinice.

Procjene snage variraju, od nekoliko hiljada do desetak hiljada ljudi. Iako nikada nisu dostigli brojnost Muslimanske legije, njihova politička i simbolička snaga bila je neuporedivo veća. Najveća vrijednost Zelenog kadra nije bila u broju boraca, nego u ideji. Topčić je artikulirao ono što se u narodu osjećalo: Govorio je o Bosni, o muslimanima kao njenoj političkoj kičmi, ali i o potrebi da sve tri vjerske zajednice žive zajedno.

U izvještajima se bilježi da su ustaške vlasti po prvi put morale dozvoliti upotrebu termina „bosanski“ u nazivu vojne jedinice, upravo zbog Zelenog kadra. Do tada je sve što je podsećalo na „Bosnu“ bilo potiskivano i preimenovano u „velike župe“. To je simbolički trenutak, priznanje da na terenu postoji sila koja može nametnuti vlastite pojmove. Topčić nije sanjao o obnovi Osmanskog carstva, niti o nekoj islamskoj državi, a za razliku od drugih vojnih formacija, koje su često uzimale silom ono što im je trebalo, Zeleni kadar je nastojao održati dobar odnos sa seljacima. Naravno, bilo je i zloupotreba, ali se generalno pamti da su Topčićevi borci pazili da ne pljačkaju. To je bio ključ njihovog legitimiteta, narod ih

je doživljavao kao zaštitnike, a ne kao još jednu vojsku koja dolazi po porez u krvi i hljebu. Partizani su, s druge strane, često upadali u muslimanska sela tražeći hranu i regrute, što je dodatno stvaralo otpor i navodilo ljude da se priklone Zelenom kadru.

Ipak, 1944. godina donijela je prekretnicu. Njemačka se povlačila sa svih frontova, a partizanski pokret je, uz podršku saveznika, sve više jačao. Dok su partizani dobijali oružje, obuku i političko priznanje, Zeleni kadar je ostajao izolovan. Njihov pokušaj da u Berlinu dobiju formalnu podršku završio je odbijanjem, jer su Nijemci više vjerovali u savez sa Pavelićevom NDH nego u eksperimente sa bosanskom autonomijom. U takvim okolnostima, mnogi borci počeli su napuštati jedinice. Dio je prešao u partizane, videći u njima buduće pobjednike. Neki su emigrirali, bježeći pred novim talasima represije. Zeleni kadar se topio iz mjeseca u mjesec.

SMRT NEŠADA TOPČIĆA

Konačan udarac došao je u decembru 1944. godine. Topčić se nalazio u Modriči, u hotelskoj sobi, kada su partizani, preobučeni u domobranske uniforme, provalili u zgradu. Izvukli su ga na polje i strijeljali 15. decembra 1944. godine. Njegova smrt bila je simbolički kraj Zelenog kadra. Bez karizmatičnog vođe, jedinice su se raspale. Neki komandanti, poput Ibrahima Pjanića, pokušali su nastaviti borbu, ali do proljeća 1945. formacija je faktički prestala postojati.

U novoj socijalističkoj Jugoslaviji, spominjanje Zelenog kadra bilo je opasno. Njihovi preživjeli borci bili su obilježeni kao „reakcionari“ ili „kolaboracionisti“, iako nikada nisu bili direktno pod kontrolom ni NDH ni okupatora. Mnogi su osuđeni, zatvarani ili jednostavno nestajali iz javnog života. Ideja o muslimanskoj autonomnoj vojsci nije se uklapala u narativ bratstva i jedinstva, niti u ideološki poredak u kojem je samo partizanska borba mogla biti legitimna.

Za nove vlasti, oni su bili neugodan podsjetnik da su bosanski muslimani imali vlastiti oružani projekt, van okvira „bratstva i jedinstva“. Zato se ime Nešada Topčića nije spominjalo, a Zeleni kadar se u udžbenicima i javnom govoru svodio na fusnotu ili potpuno prešućivao. Ipak, u selima Podrinja, u Teočaku, Sapni, Janji i okolini Zvornika, sjećanja nisu mogla biti tako lahko izbrisana. Stariji ljudi prepričavali su kako su „Topčićevi ljudi“ spašavali djecu od četnika, kako su branili sela, kako su nosili fesove i klanjali u rovovima. Ta usmena tradicija bila je svojevrsna kontrahistorija, prenošena u porodičnim pričama, ali dovoljno snažna da se održi desetljećima. Tek s padom socijalizma i raspadom Jugoslavije, otvoren je prostor da se o Zelenom kadru počne govoriti otvoreno. Pojavili su se ozbiljniji tekstovi, istraživački radovi historičara neopterećenih ideologijom u kojima je detaljno opisana njihova struktura, ideologija i djelovanje.

Historičari su ukazali na to da Zeleni kadar predstavlja jedinstvenu pojavu u Drugom svjetskom ratu na Balkanu, vojsku koja nije bila samo derivat većih sila, nego samostalna, autonomaška i ukorijenjena u narodu. Posebno je istaknuto da je njihov ideološki okvir bio islam i bosanska autonomija, a ne nacionalizmi susjednih naroda ili internacionalizam komunista.

U akademskim radovima Nešad Topčić sve češće oslikava kao važna ličnost, profesor koji je uspio stvoriti vojsku s jasnim političkim programom. Njegovo putovanje u Berlin i zahtjev za priznavanje bosanske autonomije smatra se važnim, iako bezuspješnim, pokušajem da se u međunarodnom okviru afirmiše Bosna kao posebna cjelina.

IZVORI:

Dr. sc. Gojko Malović: „Zeleni kadar – samosvojna muslimanska vojska u sjeveroistočnoj Bosni (1943-1945)“, *Gračanički glasnik*

Rasim Hurem: „Muslimanski građanski političari i položaj Bosne i Hercegovine 1943-1944.“

Merisa Karović-Babić: „Muslimanske milicije u Bosni i Hercegovini 1941-1945.“

Hasan Kikić, „Sinovi prostrane domovine“, Izbor iz djela, Priredio prof. dr. Nehrudin Rebihić, Edicija „Biser“, Zagreb, Nacionalna koordinacija Bošnjaka u Republici Hrvatskoj, 2025.

PIŠE: Stipe Majić

Ovaj pažljivo koncipirani izbor, slobodno možemo reći, vraća velikog bošnjačkog pisca Hasana Kikića (Gradačac, 20. 8. 1905. – Čemernica, 6. 5. 1942.), u čitateljsku svakodnevicu i to s pravom književnokritičkom gestom. Uvod univerzitetskog profesora bošnjačke književnosti Nehrudina Rebihića „Novele o socijalno obespravljenim ljudima“ jasno postavlja tematsko-poetički okvir u kojemu Kikić književnost vraća stvarnosti, „ogoljava društvenu zbilju“ i programatski odbija salonski artizam, uz jezik koji je svjesno narodski, a pripovjedne postupke preuzima iz modernih montažnih/kolažnih tehnika.

Ujedno, knjiga ispisuje razgranatu zagrebačku biografiju bošnjačke književnosti između dva rata. Kikić je u Zagrebu 1937. sa Skenderom Kulenovićem i Safetom Krupićem pokrenuo časopis „Putokaz“, najzreliju točku njegovog kulturnog aktivizma, a upravo su u Zagrebu objavljena i tri njegova ključna prozna naslova: „Provincija u pozadini“ (1935), „Ho-ruk“ (1936) i „Bukve“ (1938).

O „Putokazu“ predratna kritika i bibliografija svjedoče vrlo precizno - list je okupljao novu bošnjačku intelektualnu mrežu u Zagrebu (Zijo Dizdarević, Rasim Filipović i dr.), nosio stalni sukob s cenzurom i, nakon kratkog daha, ugašen je 1939. godine, ali je ostao kao „posljednje značajnije Kikićevo djelo“ u sferi kulturnog posredništva.

U tom smislu, *Sinovi prostrane domovine*, objavljeni povodom 120 godina od rođenja ovog velikog pisca, nisu samo povratak jednoj knjizi, to je povratak zagrebačkim putanjama bošnjačke književnosti i podsjetnik da je kanon oblikovan i izvan Sarajeva, u kontaktnoj zoni dvaju kulturnih centara. Upravo tako i svaka novija sinteza bošnjačke književnosti naglašava multicentričnost i multilingvalnost korpusa. Riječ je o fenomenu koji obuhvaća i prostore izvan današnje BiH, s gradovima poput Zagreba kao ključnim točkama cirkulacije i kanonizacije.

Vrijedno izdanje Nacionalne koordinacije

IZBOR KOJI VRAĆA Kikića u opticaj i u Zagreb

Kada govorimo o Kikiću treba istaknuti i njegovu biografsku dramu – nastavnik, publicista, pokretača časopisa, partizanskog komesara – tragično okončanu u četničkoj zasjedi na Čemernici 6. maja 1942., pri čemu je prema svjedočenjima stradala i građa u rukopisu.

POETIČKA I IDEOLOŠKA OPTIKA

Rebihićev izbor otvara se „Carskom noći” i naslovnom novelom „Sinovi prostrane domovine”, a potom vodi kroz ratnu pozadinu i poslijeratnu provinciju („Izvještaj o bakru”, „Izvještaj o urlapčadima”, „Zgode o nasušnom hljebu”, „Hrana dolazi”, „Priča o Đulaginom Bajramu”, „Abdest”, „Kopile”, „Dova pod carskim trešnjama...”). Time se iz „školskih” okvira „Provincije u pozadini” prelazi u širi presjek Kikićeve proze, a ne samo u uži ratni ciklus.

U žarištu je subalterni subjekt – seljak, siromah, proleter – čiji je život definiran naslijeđenim klasnim razlikama, a rat samo produbljuje poniženje i dehumanizaciju. Odatle Kikićeva antiratna intonacija jer ideja promjene ne dolazi iz „epičke” žrtve nego iz etičkog otpora i pobune.

„Carska noc” razgrađuje mit „civilizacijske misije” Monarhije, sjaj lampiona naspram blata bosanske varoši, slavljenje cara koje se prelama u agitiranje za mobilizaciju, ironijska scena „malih balonja” koji karnevaliziraju vlastodršca, sve to modelirano je kao groteskni kontrapunkt.

„Sinovi prostrane domovine”, tekst po kojemu ova knjiga nosi naslov, gradi dramaturgiju dviju slika: od mladenačkog patriotskog zanosa do trezvenog spoznanja da rat „ždere sinove nezasito” i da se tijela kasape kako bi se izbjegla mobilizacija. To je negacija naslijeđenog heroizma i jasno semantiziran antiratni obrat.

U „Izvještaju o bakru” i „Izvještaju o urlapčadima” Kikić demontira propagandu jer „velika i moćna” K. u. K. vojska skuplja bakrene lonce po provinciji, dok se „urlapčad”, generacija ratne djece, formira kao moralno-lucidna pobuna protiv laži i klasnih privilegija.

U jeziku i pripovijedanju Rebihić opravdano ističe dijalektalnost i narodni registar kao protuotrov esteticizmu te montažnu arhitekturu teksta koja proizvodi panoramski efekt bez gubitka dokumentarnog naboja.

KIKIĆ U SISTEMU BOŠNJAČKE KNJIŽEVNOSTI

Za pozicioniranje Kikića unutar bošnjačke književnosti valja podsjetiti na dva stabilna uporišta. Prof. dr. Enes Duraković čita „Provinciju u pozadini” kao mozaik u kojem se „isječci života” ulančavaju kontrapunktom

sjećanja na djetinjstvo i surovu zbilju, pri čemu se puni smisao zbirke otkriva tek u makro-arhitektonici cjeline. Kod Kikića ideološka impostacija nije „plakat”, nego se prelama kroz mimetičku, reprezentacijsku strategiju koja razara lirsku idilu i proizvodi panoramu kolektivne sudbine.

Prof. dr. Sead Šemsović izričito smješta međuratnu pripovijetku kao najkoherentniji žanr bošnjačke književnosti tog doba, upravo „zahvaljujući Kikićevim i Dizdarevićevim radovima”. Time se Kikić vidi kao jedan od nosivih stupova proznog moderniteta između dva rata (dok roman ostaje na Huminom „Grozdaninom kikutu”, a drama na Muradbegoviću).

Takvo dvostruko čitanje, poetika cjeline (Duraković) i sistemsko mjesto žanra (Šemsović) – potvrđuje da Kikić nije tek „pisac socijalne tematike” nego jedan od arhitekata cjelokupne prozne paradigme međuraća.

Poseban doprinos ove knjige je dosljedno isticanje zagrebačke veze. Kikićevo obrazovanje i rani profesionalni život vežu se uz Zagreb, tu surađuje s hrvatskim piscima i likovnjacima, objavljuje u više hrvatskih časopisa, i – što je ključno – s bošnjačkim krugom pokreće „Putokaz” (1937–1939), medij kojim se profilira bošnjačka kulturna agenda u međuratnim previranjima.

Nadalje, tri Kikićeve ključne knjige nose zagrebačke impresume, što današnje zagrebačko izdanje logički pretvara u povratak izdavačkoj topografiji. Širu književnohistorijsku sliku, ona koju ova knjiga implicitno iscrta, potvrđuje i novija sinteza prof. dr. Seada Šemsovića: bošnjačka književnost je višecentrična i „nije vezana isključivo za

(današnju) Bosnu i Hercegovinu”, nego i za prostore gdje Bošnjaci povijesno žive i stvaraju – Zagreb je u toj kartografiji stalna tačka.

Iako se uobičajeno čita kao pisac „socijalne proze”, Kikić je, kako i priređivač diskretno podsjeća, autor mijena i konstanti: od socijalnog dokumenta do lirskih, ponekad erotski i religijski intoniranih tema (npr. u tekstovima koji otvaraju pitanje tjelesnosti i moralne panike). Time se njegova proza kreće „mimo standardne linije” angažmana, a izbor u ovoj knjizi upravo takve amplitude pažljivo bilježi.

„PANORAMA PROVINCIJE” I NEKOLIKO ČITATELJSKIH ČVORIŠTA

U „Sinovima prostrane domovine” Posavina postaje semantičko polje: široko, ravno, plodno i zato bolno kad „sinovi” bivaju pretvoreni u k.u.k. vojnike, a njihova se ratarska imaginacija prešiva u uniformu i ordenje. Kikićev ritam dugih, slikovno zasićenih rečenica proizvodi lirski kontrapunkt političkom uvidu.

„Priča o Đulaginom Bajramu” spaja ritualni blagdan sa socijalnom geografijom: bajramska radost, pite i prangije, prelaze preko sela i čaršija, ali kroz tekstove probija realija siromaštva i krhkosti ljudske sreće, što je tipičan Kikićev spoj senzualne deskripcije i moralnog osluha.

Ovakvi čvorovi čine da zbirka, i kad je čitamo parcijalno, ostaje makrokompozicijska cjelina, upravo kako je Duraković opisao i „Provinciju u pozadini”.

Rebihićev predgovor je usmjerivač čitanja, poetički intoniran, ali informiran, s preciznim bibliografskim i književnohistorijskim reperima. On insistira na etičkoj dimenziji Kikićevog pisma, od odbijanja elitizma do insistiranja na socijalnoj pravdi, a izbor tekstova podupire taj okvir bez forsiranja „teze”.

Dodatne strukturne dobiti izdanja su Rječnik manje poznatih riječi, sažeta biografska bilješka (sa zagrebačkom dionicom) te urednička transparentnost oko izvora i ranijih izdanja.

„Sinovi prostrane domovine”, dakle, uspijevaju u tri zadatka. Prvi je kanonizacijski jer knjiga potvrđuje Kikića kao temeljnu pripovjedačku silu međuratne bošnjačke književnosti (u duetu s Dizdarevićem), u skladu s recentnim sintetskim uvidima. Drugi je poetički jer izbor i uvod postavljaju čitljivu poetičku kartu od mimetičko-reprezentacijskog modela, preko groteske i ironije, do lirskih zadržavanja i religijsko-erotskih pomaka. Treći je kulturno-historijski jer ovo izdanje vraća Zagreb u mrežu bošnjačke književne povijesti, „Putokaz” kao škola kulturnog posredništva i zagrebačka izdavačka tradicija Kikićevih knjiga čine da ovaj naslov, objavljen u Zagrebu 2025., zvuči kao povratak kući. ●

ARHITEKTURA KAO POLITIKA

AUSTRO-UGARSKA VIZIJA Sarajeva: Kako je nastao „bosanski orijentalizam“

Kada je Austro-Ugarska 1878. preuzela Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo se našlo u središtu jedinstvenog kulturnog eksperimenta. Grad koji je do tada bio gotovo u potpunosti osmanska tvorevina postao je laboratorij u kojem su se isprepleтали imperijalna politika, islamsko nasljeđe i bečka arhitektonska mašta. Upravo toj priči posvetio se austrijski historičar umjetnosti, Maximilian Hartmuth, u knjizi „The Kaiser's Mosques“, koju je nedavno serijom predavanja predstavljao bh. publici. Hartmuth detaljno pokazuje kako su monumentalne građevine, od Šerijatske škole i Sebilja do čuvene Vijećnice, nastajale kao mješavina evropskog znanja i orijentalnih motiva. Iako često kritikovan kao „pseudo-maurski kič“, ovaj se stil danas doživljava kao neizbrisiv dio sarajevskog identiteta. Predavanje je otvorilo i šira pitanja - koliko su muslimanske elite učestvovalе u tim procesima, šta je značilo „de-otomanizirati“ grad, i kako se arhitektura koristila da istovremeno naglasi razlike i ponudi privid pomirenja.

Kada je bečki historičar umjetnosti i arhitekture Maximilian Hartmuth stigao u Sarajevo početkom dvijehiljaditih, malo ko je mogao pretpostaviti da će se iz tog kratkog boravka roditi jedna od najdubljih i najopsežnijih studija o austrougarskoj arhitekturi u Bosni i Hercegovini. Dva deset godina kasnije, njegovo ime važno je u raspravama o „orijentalizirajućem stilu“, osebujnom arhitektonskom jeziku kojim je Monarhija obilježila svoje novoosvojene teritorije, a posebno Sarajevo.

Hartmuthova knjiga „The Kaiser’s Mosques“ („Careve džamije“), predstavljena u Sarajevu 2023. godine, donijela je ne samo opsežnu arhitektonsku analizu, već i jednu vrstu kulturne hronike o tome kako je Habsburška monarhija zamišljala i oblikovala Bosnu kao dio svoga imperijalnog mozaika.

U Hartmuthovoj interpretaciji, Sarajevo se u posljednjim decenijama 19. stoljeća našlo u gotovo eksperimentalnoj ulozi. Grad bez značajnije pred-osmanske urbane tradicije, kako naglašava autor, bio je „istinska osmanska urbanistička tvorevina“, grad u kojem je muslimansko stanovništvo činilo većinu i u kojem su stotine godina slojevi osmanske arhitekture oblikovali javni prostor, trgove i ulice. Kada je 1878. Austro-Ugarska preuzela upravu, pred vlastima je stajalo pitanje: „Kako se odnositi prema toj osmanskoj baštini, kako oblikovati novo lice grada u kojem se susreću imperijalne ambicije i lokalna tradicija?“ Upravo tu počinje priča o „carevim džamijama“ i orijentalizirajućem stilu koji će obilježiti naredna desetljeća.

IZMEĐU EGZOTIKE I POLITIKE

Knjiga pokazuje da Monarhija nikada nije imala jedinstven, sveobuhvatan plan za transformaciju Sarajeva. Promjene su se događale stihijski, kroz niz odluka lokalnih i bečkih činovnika, kroz inicijative privatnog kapitala i kroz pojedinačne projekte arhitekata koji su u Bosnu dolazili iz različitih krajeva Carstva. Sarajevo je, prema Hartmuthu, raslo i mijenjalo se kroz kombinaciju regulacijskih zahvata, popločavanja i širenja ulica, izgradnje obala Miljacke, uvođenja protivpožarnih pravila i kroz monumentalne javne projekte koji su trebali pokazati da se i u balkanskoj provinciji može stvoriti reprezentativna arhitektura dostojna imperije.

Hartmuthova knjiga nije tek katalog građevina niti puka zbirka arhitektonskih planova. U ovoj je monografiji sabrao višegodišnja istraživanja u arhivima od Sarajeva do Beča, upoređujući projektne nacрте, zapisnike, putopise i periodične štampe iz doba austrougarske vladavine. Posebnu vrijednost knjige čini činjenica da je nastala u okviru međunarodnog istraživačkog projekta koji je okupljao desetak

stručnjaka iz različitih zemalja, uključujući i bosanskohercegovačke kolege. Tako je nastalo djelo koje se, iako pisano izvan Bosne, oslanja na domaće izvore i lokalnu memoriju.

Autor naglašava da je u početku istraživanje bilo otežano jer se u mnogim arhivima nalazila samo tehnička dokumentacija, ali rijetko i objašnjenja političkih ili ideoloških razloga iza pojedinih projekata. Uprkos tome, Hartmuth uspijeva da iz tih fragmenata rekonstruira širu sliku. Zašto je određena građevina zamišljena baš tako, kakvu je poruku slala lokalnom stanovništvu i evropskoj javnosti, i kakav je bio odnos između domaćih muslimanskih elita i novih vlasti? Upravo tu, u tom otkrivajućem spletu arhitekture, politike i kulture, leži snaga knjige.

Najzabudljiviji dio Hartmuthove knjige posvećen je fenomenu koji se u stručnoj literaturi označava kao „orijentalizirajući stil“, specifična mješavina arhitektonskih motiva preuzetih iz islamske umjetnosti, najčešće iz egipatskog mamelučkog razdoblja ili iz andaluzijskog nasljeđa, a zatim ugrađenih u fasade i portale austrougarskih zdanja u Bosni. Taj stil, prepoznatljiv po horizontalnim prugama od pješčara i terakote, po konjičkim lukovima, kupolama neobičnih oblika i bogato oslikanim interijerima, nikada nije bio „autentično bosanski“. On je nastao kao evropska interpretacija Orijenta, kao estetski i politički konstrukt kojim je Monarhija željela pokazati da poštuje muslimansku većinu, ali istovremeno da tu većinu podvodi pod vlastiti kulturni okvir.

Hartmuth uvjerljivo pokazuje da su arhitekti poput Karla Pařika, Josipa Vancša i Ćirila Ivekovića, učenici bečkih i praških profesora, zapravo kopirali elemente iz publikacija o islamskoj arhitekturi, često bez ikakve kritičke provjere. Za njih je Orijent bio jedno nedjeljivo područje. Detalji iz Kaira, Cordobe ili Istanbula mogli su se slobodno prenositi u Sarajevo ili Tuzlu, jer se vjerovalo da je riječ o „jedinstvenoj muslimanskoj kulturi“. Taj manjak razlikovanja nije bio samo estetski, već i

politički simptom jer Austro-Ugarska je željela stvoriti vizuelni jezik kojim će simbolički „pomiriti“ imperijalne centre i bosanske periferije.

Knjiga jasno pokazuje koliko je čitav fenomen bio vezan za jednog čovjeka, Benjamina von Kállaya, austrougarskog „visokog predstavnika“ koji je ujedno bio i ministar finansija Monarhije. Njegova vizija bila je oblikovati Bosnu kao posebnu, „egzotičnu, ali lojalnu“ provinciju, a arhitektura je bila jedan od najefikasnijih načina da se ta vizija materijalizira. Pod njegovim patronatom nastala su najznačajnija djela orijentalizirajućeg stila, uključujući i sarajevsku Vijećnicu, danas jedan od najprepoznatljivijih simbola grada. Hartmuth argumentira da je sa Kállayevom smrću 1903. taj stil izgubio i političku podršku, pa samim tim i zamah. Nakon toga slijedi sve izraženija kritika, uključujući glasove onih koji su ga smatrali „stranim tijelom“ i „lažnim“ stilom koji nije imao doticaja s lokalnim tradicijama.

Hartmuth naglašava da mnoge zgrade koje su nekada smatrane kičem danas imaju status kulturnih simbola, ne samo zato što podsjećaju na jedno prošlo doba, nego i zato što svjedoče o procesu kulturne hibridizacije. On podsjeća da su objekti poput sarajevskog Sebilja, izgrađenog 1891. godine, po nacртima austrijskog arhitekta Alexandera Witteka, postali globalni simboli „sarajevskog Orijenta“, premda sami po sebi nisu imali osmansko porijeklo. Sebilj je kasnije kopiran u Beogradu, St. Louisu i Ankari, čime se priča o jednom bečkom arhitektonskom eksperimentu pretvorila u priču o globalnoj ikoni.

Hartmuth u svom predavanju sarajevskoj publici nije govorio samo o arhitektonskim planovima i građevinskim detaljima. Njegovo predavanje bilo je pokušaj da se prikaže kako je austrougarska vlast u Bosni koristila prostor, kako je oblikovala grad, i kakve je poruke slala kroz svoju arhitekturu.

MADARSKÉ PLOČICE ZA TURBE

Hartmuth je podsjetio da nije postojao „veliki plan“ za Sarajevo. Ono što se dešavalo

u urbanom tkivu grada rezultat je niza pojedinačnih odluka i inicijativa. Tri su faktora, po njegovom mišljenju, imala najveći utjecaj. Prvi je bio priljev privatnog kapitala, jer država nije imala dovoljno sredstava za velike javne projekte, mnoge zgrade nastale su na inicijativu lokalnih preduzetnika, često pravoslavnih i jevrejskih trgovaca. Drugi faktor bila je regulacija. Planiranje ulica, obale Miljacke, protupožarne mjere koje su mijenjale izgled grada smanjujući upotrebu drveta. Treći faktor bila je politika pomirenja. Monarhija je pazila da ne uništi u potpunosti tradicionalne hijerarhije, nego je dopuštala da se stari i novi obrasci prepliću.

Kada je politika u pitanju, vlasti su jasno i odlučno uklanjale osmanske institucije i obrasce moći. Ali u kulturnom smislu, stvari su bile složenije. Nakon prvog vala gradnje u čisto evropskom stilu, već krajem osamdesetih godina 19. stoljeća nastupa „povratak orijentu“, ali ne autentičnom bosanskom, već imaginarno konstruiranom. Upravo tada nastaju najpoznatiji primjeri orijentalizirajuće arhitekture.

Jedna od središnjih epizoda koje je Hartmuth istakao u predavanju bila je obnova Begove džamije nakon velikog požara 1879. godine. Iako šteta možda nije bila ogromna, vlasti nisu željele da najvažniji islamski spomenik u srcu Sarajeva izgleda zapušteno. Zato je džamija zatvorena na pola godine, a u njoj je oslikano gotovo tri hiljade kvadratnih metara površine. Radove je izvela firma iz Slavenskog Broda prema nacrtima arhitekta Hansa Niemceczka, koji je koristio šablone i motive inspirisane Alhambrom. Ta intervencija bila je više od restauracije, ona je džamiju učinila reprezentativnijom u skladu s novim političkim kontekstom. Hartmuth je podsjetio da je upravo ovakva praksa bila karakteristična za austrougarsku fazu, islamske institucije često su prolazile kroz „talas obnove“, ali bez promjene imena ili formalnog statusa. Tako se činilo da se radi o kontinuitetu, iako su u suštini zgrade bile rekonstruirane ili temeljito preoblikovane.

Još upečatljiviji primjer je zgrada Šerijatske sudske škole u Sarajevu, danas Fakultet islamskih nauka. Projektovao ju je mladi češki arhitekt Karel Pařík, bila je prva nova zgrada u orijentalizirajućem stilu i služila je za obrazovanje službenika koji će rješavati porodične i imovinske sporove među muslimanima. Ova zgrada, koja i danas čuva bogatu dekoraciju dvorišta, pokazuje koliko su se forma i funkcija morali prilagođavati u pokušaju da se spoje islamski vjerski zahtjevi i bečki arhitektonski modeli.

Zanimljiv je i slučaj Đulaginog hana, zgrade u srcu Baščaršije koja je, po Hartmuthovim riječima, bila možda i „najinvazivnija intervencija“ u staro urbano tkivo. Ovdje se jasno vidi kako novi stilovi „upadaju“ u postojeću osmansku matricu, stvarajući hibridne, ponekad kontroverzne oblike.

Maximilian Hartmuth

.....

Sebilj, Vijećnica, Šerijatska škola, Ulema medžlis, sve te zgrade nisu bile ni čista kopija islamskog naslijeđa, ni puka imitacija evropskih modela. Oni su hibridi, ali hibridi koji su postali prepoznatljivi simboli Sarajeva. Hartmuth podsjeća da su mnoga od tih djela danas dio turističke mape Sarajeva. Sebilj je nezaobilazno mjesto za fotografisanje, Vijećnica je jedan od glavnih vizualnih simbola grada, dok Šerijatska škola, sada Fakultet islamskih nauka, povremeno otvara vrata posjetiocima.

Posebnu pažnju izazvao je detalj o Gazi-husrev begovom turbetu uz Begovu džamiju, čiji je interijer krajem 19. stoljeća obložen keramičkim pločicama proizvedenim u mađarskoj tvornici Zsolnay. Inspiracija za te pločice potekla je iz jednog osmanskog uzorka iz Jerusalema, što znači da je orijentalni motiv „preveden“ kroz industrijsku proizvodnju u Pečuhu i potom vraćen u Sarajevo.

Vijećnica je, naravno, nezaobilazna tema. Hartmuth podsjeća da prvobitni projekt nije bio prihvaćen, pa je arhitekta Alexander Wittek poslan u Kairo da napravi detaljne nacрте islamskih spomenika. Njegove skice poslužile su za konačnu verziju, koju je dovršio Ćiril Iveković nakon što se Wittek razbolio. Hartmuth ističe da je upravo Vijećnica postala paradigma, ne samo najveća i najraskošnija građevina orijentalizirajućeg stila, već i politička poruka da Bosna i Hercegovina može imati monumentalne građevine koje su ravne bečkim i budimpeštanskim.

STAV MUSLIMANSKE ELITE

Zanimljivo je da je Hartmuth naglasio kako ovaj stil gotovo i ne postoji u samoj Austriji ili Mađarskoj na sličan način. U Beču i Budimpešti nema tako velikih građevina u „maurskom“ ili „orijentalnom“ stilu. To znači da je Bosna bila poseban laboratorij, prostor u kojem se stvarao vizuelni jezik koji nigdje drugo nije bio potreban. Upravo zato, dodaje on, i danas je Sarajevo jedinstveno u svojoj kombinaciji različitih arhitektonskih slojeva. Hartmuth je podsjetio da se često čuje kako su to „kičaste“ tvorevine, „nesporazumi“ ili čak proizvodi imperijalne dominacije. No, s druge strane, upravo su te zgrade postale

neizbrisivi dio sarajevskog identiteta. Sebilj, Vijećnica, Šerijatska škola, sve one danas tvore mozaik koji se uklapa u narativ Sarajeva kao „multikulturalnog grada“, grada u kojem su se kulturni slojevi susretali, sukobljavali i spajali u neočekivane oblik.

Šta su o svemu mislili sami bosanski muslimani? Hartmuth kaže kako je to teško rekonstruirati, jer je izvora vrlo malo. Kritika nije bila dio dovoljenog javnog diskursa. Vlast je tolerirala samo ograničene komentare, a ozbiljnije protiviljenje ili osporavanje novih arhitektonskih projekata nije moglo doći do izražaja.

Ipak, Hartmuth je skrenuo pažnju na jedno specifično vrelo. Periodični listovi na osmanskim turskom jeziku, koje su čitale muslimanske elite u Bosni. U njima se ponekad pojavljivala diskusija o novim zgradama, ali uglavnom u vrlo općenitom tonu, bez otvorene kritike. Još upečatljiviji je govor tadašnjeg sarajevskog načelnika Mustafe Fadilpašića prilikom ponovnog otvaranja Begove džamije nakon obnove. On je kazao da je ponosan što Sarajevo sada ima džamiju kakve nema ni u Mekki, aludirajući na motive iz Andaluzije. Ovaj primjer pokazuje da je dio lokalnih elita u novom stilu vidio potvrdu vlastite kulturne vrijednosti, a ne nužno nametnutu egzotiku.

Na pitanje može li se govoriti o posebnom, bosanskom obliku ovog stila. Hartmuth je odgovorio potvrdno, iako s određenim ograničenjima. On je objasnio da je u Bosni nastao specifičan sklop, jer su isti arhitekti, školovani u bečkoj tradiciji, radili na nizu projekata. Njihove reference bile su ograničene i uglavnom publikacije o islamskoj arhitekturi, uz dodatak skica Alexandera Witteka iz Kaira. To je stvorilo izolirani diskurs, koji se nije širio van Bosne, osim ponekog izuzetka, poput obnove Husein-pašine džamije u Pljevljima.

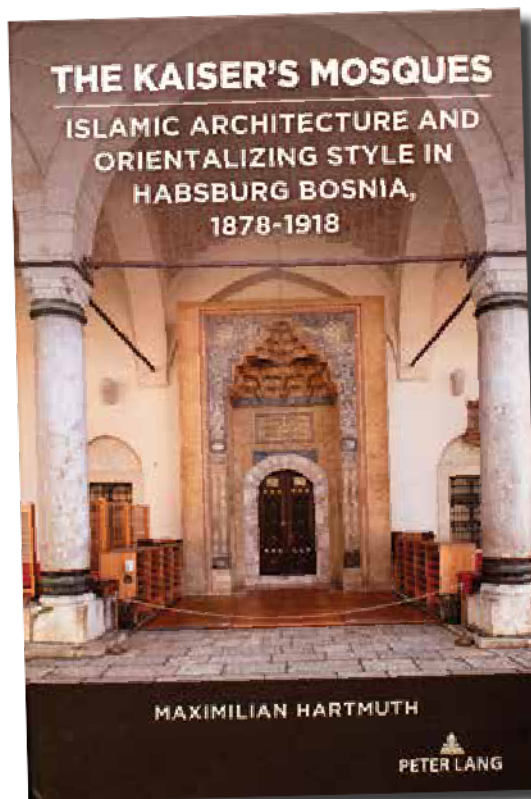
Hartmuth je podsjetio na jednu zgradu koju se često previda u raspravama o ovom stilu, Aškenasku sinagogu. Prvobitni projekat bio je zamišljen u stilu srodnom srednjoevropskim sinagogama, no konačna verzija je izvedena upravo u orijentalizirajućem stilu, u skladu s tadašnjim trendom javnih zdanja. To pokazuje da se taj arhitektonski jezik nije primjenjivao samo na islamske ili administrativne institucije, već je postao dio šire kulturne slike grada.

GRAĐENO IZ BOSANSKOG BUDŽETA

Ko je plaćao sve te građevine? Hartmuth je odgovorio da su troškovi varirali, ali da su neki bili ogromni. Najpoznatiji primjer je Vijećnica, koja je koštala petnaest puta više nego gradske vijećnice u manjim mjestima poput Gradiške. Takve disproporcije jasno pokazuju da je Sarajevo imalo poseban status. Dok je gradnja javnih zgrada uglavnom finansirana

iz budžeta Zemaljske vlade, gradske vijećnice često su plaćane iz općinskih sredstava. Hartmuth je dodao i zanimljiv detalj, mnoga zdanja koja danas nose naziv „vijećnica“ u bosanskim gradovima nisu prvobitno građena kao gradske vijećnice, nego kao administrativne zgrade. Tek nakon Drugog svjetskog rata, u jugoslavenskom periodu, te su funkcije spojene, pa su i ti objekti dobili naziv „vijećnica“.

Konačno, mora se naglasiti kako arhitekti nisu imali slobodu u svom radu, „miješanje“ države bilo je apsolutno. Arhitekti nisu bili samostalni vizionari, nego vješti izvršioци tuđih želja. Često bi se, prema njegovim riječima, sveo čitav proces na trenutak kada bi jedan činovnik ušao u prostoriju i rekao: „Hoću da bude kao ona zgrada tamo.“ I onda bi arhitekti to sproveli u djelo. Zbog toga u arhivima i nema

mnogo pisanih tragova o raspravama, odluke su bile brze, jednostavne i bez elaboracija.

Zanimljivo je kako cilj ovih arhitektonskih projekata nije bio smanjiti jaz između lokalnog stanovništva i nove vlasti, naprotiv, često se radilo o naglašavanju razlika. Zgrade su bile monumentalne, nametljive, i jasno su odvajale „ovu stranu granice“ od one „s druge strane“. Tako su gradovi poput Gradiške ili Novog Grada dobili vijećnice i administrativne zgrade koje su odjednom dominirale čitavim urbanim pejzažom, a njihova raskošna arhitektura služila je kao podsjetnik na prisustvo nove, moćne vlasti.

Na kraju predavanja, ali i u svojoj knjizi, Maximilian Hartmuth postavlja pitanje: „Kako se danas odnositi prema tim zgradama koje su nastale u jednom specifičnom političkom i kulturnom kontekstu?“ Jesu li one kič, strani umetci u tkivo Sarajeva, ili vrijedni kulturni spomenici koji svjedoče o jednom važnom sloju historije?

Svjestan je da se u javnosti često javljaju kritike. „Pseudo-maurski stil“ kritičari znaju opisati kao lažnu egzotiku, nametnuti kolonijalni jezik, proizvod imperijalne dominacije. I sam autor priznaje da se, kada se zagleda u neke interijere, ne može lako pobiti argument da su ponekad prenatrpani i nepridodni. Ali s druge strane, on upozorava da takav pogled zanemaruje širi proces u kojem je Sarajevo postalo mjesto susreta različitih tradicija.

Za njega, ove zgrade treba posmatrati kroz prizmu transkulturacione pojma kojim se u antropologiji označava proces u kojem iz susreta različitih kultura nastaje nešto novo, a ne samo koegzistencija ili sukob. Sebilj, Vijećnica, Šerijatska škola, Ulema medžlis, sve te zgrade nisu bile ni čista kopija islamskog naslijeđa, ni puka imitacija evropskih modela. Oni su hibridi, ali hibridi koji su postali prepoznatljivi simboli Sarajeva. Hartmuth podsjeća da su mnoga od tih djela danas dio turističke mape Sarajeva. Sebilj je nezaobilazno mjesto za fotografisanje, Vijećnica je jedan od glavnih vizualnih simbola grada, dok Šerijatska škola, sada Fakultet islamskih nauka, povremeno otvara vrata posjetiocima. Nekadašnje središte Rijaset, uz Carevu džamiju, koje je u međuvremenu ispražnjen, u nekim je idejama mjesto kao budućeg muzeja islamske umjetnosti u Bosni. Na taj način, ono što je nekad bilo imperijalna reprezentacija postaje izvor kulturne i turističke vrijednosti u 21. stoljeću.

Hartmuth naglašava da je u tome i paradoks i da građevine koje su trebale simbolizirati „lojalnost Bosanaca caru“ danas su simboli bosanskog identiteta, lokalnog i nacionalnog ponosa. To je dokaz da arhitektura, jednom kada uđe u urbani pejzaž, može promijeniti značenje iz temelja. Namjera graditelja prestaje biti presudna, a građevina počinje živjeti vlastitim životom.

Jedna od važnih poruka knjige i predavanja jeste i ta da se austrougarska arhitektura u Bosni ne može svesti samo na kolonijalni instrument dominacije. Naravno, ona je to bila. Građevine su slale poruke moći, veličine i kontrole. Ali istovremeno, bile su i prostor pregovora, dijaloga, pa čak i saradnje. Muslimanske elite koje su bile lojalne režimu učestvovala su u oblikovanju stila, lokalni preduzetnici finansirali su brojne projekte, a stanovnici Sarajeva su ih s vremenom, htjeli-ne htjeli, prihvatili kao dio svoje svakodnevice. ●

Balkanska utopija (Sokoljenje Oka sokolova)

ŠTA NAM OTKRIVA Draškovićev „Monah Hokaj“

Tipično za Vuka Draškovića, njegova politička transformacija sinhrono je dobijala svoj izraz i u njegovim knjigama. Usudio bih se reći da je u tom procesu, barem što se mene kao čitatelja tiče, i njihova književna vrijednost rasla. Njegov roman „Monah Hokaj“, koji je iz štampe izašao 2023. godine, zatvara taj razvojni krug i dovršava najvažniji smisao jedne značajne ideološke, političke i umjetničke evolucije.

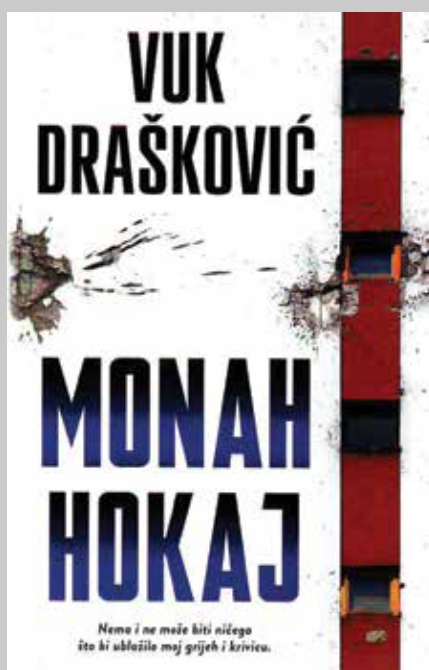
PIŠE: Mesud Šadinlija

Prije desetak godina dobio sam na recenziju nekoliko, trebalo je biti naučnih, radova za jedan već odavno zaboravljeni zbornik, s još i prije toga zaboravljene naučne konferencije. Među njima bio je i uradak mladog kolege koji se pregnuo analizirati, naslovom rada istaknutu, sliku Bošnjaka u srpskoj kinematografiji. Jako zanimljiva i izazovna tema, no problem je bio u tome što je analiza urađena isključivo na osnovu gledanja filma „Nož“ reditelja Miroslava Lekića, koji je premijerno prikazan 1999. godine. Bilo je više razloga za negativnu recenziju, ali sam, uz neoprostivu mladalačku pretencioznost da se na osnovu gledanja jednog filma daje ocjena cijele kinematografije, posebno istaknuo to da se tekst, osim ovlašt i u jednoj napomeni, i ne dotiče romana „Nož“ Vuka Draškovića, na osnovu kojeg je napisan filmski scenarij.

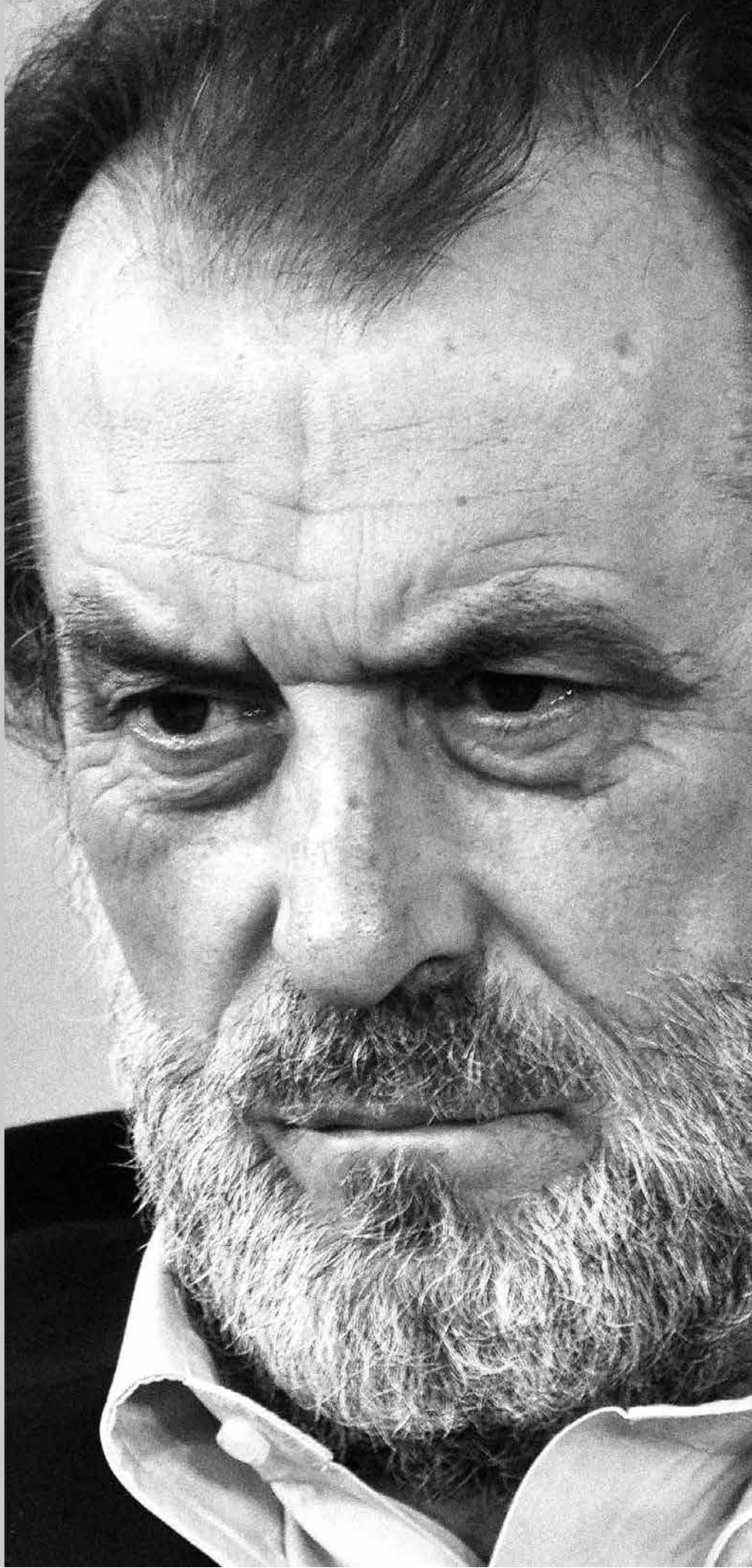
U svoje vrijeme ovaj roman predstavljao je prvorazredni jugoslavenski kulturološki i politički fenomen. Po reakcijama koje su i pisac i djelo provocirali, i po utjecaju koji su imali na potmulo buđenje nacionalističkih resantimana, teško bi bilo pronaći sličan umjetnički čin u Jugoslaviji. Piščeva biografija početkom 80-ih godina prošlog stoljeća obilježena je svjetonazorskom vratolomijom u kojoj se od komunističkog idolopoklonika i discipliniranog aparatčika prometnuo u antikomunistu i ekstremnog srpskog nacionalistu. Iz toga je nastala njegova lična i politička harizma koja je bila neodvojiva od osnovne ideje romana „Nož“, da nacionalne nesreće i masovna krvoprolića na ovim prostorima proističu iz usuda vještačkih (vjerskih, ideoloških, političkih...) podjela među jednorodnom (srpskom) braćom, koju

potisnuta svijest o toj jednorodnosti dodatno fanatizira i potiče na surove međusobne obračune. Jedino rješenje tako postavljene historijske drame u literarnoj stvarnosti „Noža“ i u tadašnjoj političkoj viziji njegovog autora, naziralo se u prevladavanju podjela među zakrvljenom braćom (i polubraćom) i njihovim pomirenjem u krilu majčinske srpske nacije. Roman je, uprkos zabranama vlasti, čitan u danas nezamislivim razmjerama i učinkovitošću stihije širio ovu ideju u srpskim masama. Drašković je ubrzo svoju literaturu počeo prekidati u praktičnu politiku egzaltiranim monarhističkim ravnogorstvom i ekstremističkim istupima, poput prijetnji da će odsijecati ruke koje budu dizale neke druge barjake osim srpskih. I autor i djelo imali su popularnost, utjecaj i destruktivni potencijal do kojih se spomenuti film nije mogao propinjati, što zbog nedostatka vlastite umjetničke vrijednosti, što zbog bitno promijenjenih društvenih i historijskih okolnosti u kojima je nastao u odnosu na vrijeme nastanka romana. I nije se ni propeo, ni blizu.

To je bila suština jedne od primjedbi na osnovu kojih sam gradio zaključke o vrijednosti tog „naučnog“ teksta, koji, na kraju, nije bio ni prihvaćen za objavljivanje u zborniku. Naime, ispostavilo se da je autor na naučni skup došao s već objavljenim radom, koji je pred samu konferenciju izašao u jednom sarajevskom časopisu, doduše pod nešto manje pretencioznim naslovom od konferencijskog, ali s identičnim sadržajem. Takav postupak nije tretiran kao incident, iako je to bio, i lahko je izignoriран od organizatora, a cijeli skup predat je ubrzanom zaboravu, baš onako kako se to i inače u savremenoj bosanskoj akademskoj zajednici najčešće radi, zvučnim najavama

.....
Prije gotovo pola stoljeća Vuk Drašković jeste davao veliki doprinos jačanju srpske nacionalne ideologije i bio protagonist ekstremne nacionalističke politike. Snaga njegovog ideološkog utjecaja i momentum sile njegovog političkog uspona proisticali su iz uspjeha i popularnosti njegovih romana. U romanu “Nož” on je svoj osebujuć književni talenat (zlo) upotrijebio tako što je vješto probrao kiselo grožđe najprizemnije i najprimitivnije srpske nacionalističke mitomanije i grubo ga, haman nogama obuvenim u srpske žandarske cokule, izgnječio i iscijedio u toksičan literarni napitak od kojeg su njegovi sunarodnici u velikom broju gubili razum i padali u zlokoban šovinistički zanos.

novih kapitalnih i epohalnih naučnih projekata. Moje primjedbe i sugestije tako su ostale nepotrebne, a zgodna prilika da se skrene pažnja na potencijalnu produktivnost multiperspektivnog pristupa fenomenu Drašković ostala je neiskorištena. Nedavni ponovni susret s Draškovićevom novijom literaturom i mlako neartikulirana reakcija bošnjačke sredine na nju, potakli su me da ovim tekstom pokušam iskrenirati još jednu takvu priliku.

Prije gotovo pola stoljeća Vuk Drašković jeste davao veliki doprinos jačanju srpske nacionalne ideologije i bio protagonist ekstremne nacionalističke politike. Snaga njegovog ideološkog utjecaja i momentum sile njegovog političkog uspona proisticali su iz uspjeha i popularnosti njegovih romana. U romanu "Nož" on je svoj osebujući književni talenat (zlo)upotrijebio tako što je vješto probrao kiselo grožđe najprizemnije i najprimitivnije srpske nacionalističke mitomanije i grubo ga, haman nogama obuvenim u srpske žandarske cokule, izgnječio i iscijedio u toksičan literarni napitak od kojeg su njegovi sunarodnici u velikom broju gubili razum i padali u zlokoban šovinstički zanos. To je, još i više nego njegovo praktično političko djelovanje, davalo doprinos radikalizaciji međunarodnih odnosa i posljedičnom stradanju stanovništva tokom agresivnih ratova koje je Srbija vodila u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i na Kosovu. Njegova odgovornost, i kao pisca i kao političara, po tim pitanjima je neupitna, i nikako ne smije biti zaboravljena. Ali, Draškovićeva lična i književna klasifikacija isključivo kao izvora ekstremnog srpskog nacionalizma i inspiratora zločina počinjenih 90-ih godina prošlog stoljeća, i njena neopoziva petrifikacija, koliko god bila tačna u vremenu na koje se odnosi, ipak isključuje neke bitne dinamičke elemente iz cjeline slike.

Ubrzo nakon početka postjugoslavenkih ratova, kada je nasilje eskaliralo i masovni zločini postali evidentni, Drašković je počeo mijenjati svoje stavove prema srpskoj nacionalnoj politici i njenim ciljevima i sredstvima. Taj otklon je u njegovoj praktičnoj političkoj djelatnosti s vremenom bivao sve izraženiji i radikalniji, za šta je plaćao veliku cijenu kroz konstantan pad političke popularnosti. Od nesumnjivog vođe demokratske opozicije i lidera najbrojnije antimiloševićevske političke stranke, postepeno je dospio na srpsku političku marginu.

Tipično za Draškovića, ova politička transformacija sinhrono je dobijala svoj izraz i u njegovim knjigama. Usudio bih se reći da je u tom procesu, barem što se mene kao čitatelja tiče, i njihova književna vrijednost rasla. Njegov roman "Monah Hokaj", koji je iz štampe izašao 2023. godine, zatvara taj razvojni krug i dovršava najvažniji smisao jedne značajne ideološke, političke i umjetničke evolucije.

Glavni junak romana, Hercegovac imenom Simon Olujić, po okončanju studija historije u Sarajevu kontaktira s američkom četničkom emigracijom i dobija poziv da tamo ode na postdiplomski studij. Tu se, a kako bi drukčije i moglo biti u Draškovićevom životu, politici i literaturi, umiješa UDB-a, koja hapsi i svojim metodama lomi mladića da odustane od te namjere. Zatim se u priči pojavljuje njegov ujak, inače visoki oficir UDB-e iz Beograda, koji ga oslobađa zatvora i kao snajperistu regrutira u specijalnu jedinicu, jednu od onih koje su za ostvarenje svojih nacionalnih i velikodržavnih planova uoči rata pripremale srpske vojne i policijske strukture. Zbog svoje ubitačne preciznosti stiče nadimak

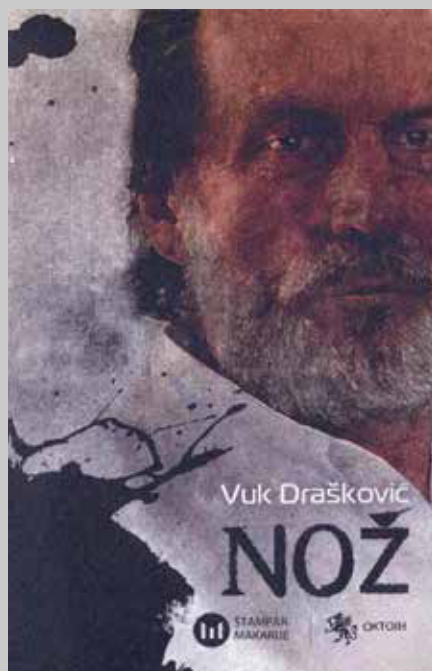
Hokaj (od engleskog: hawk's eye) – Oko sokolovo. Obukom UDB-e dehumaniziran i sveden na bespogovornog izvršitelja naredbi, te moralno prepariran nacionalističkom propagandom od dostojanstvenika pravoslavne crkve, političara, umjetnika i drugih kreatora nacionalne ideologije, ovaj Simon-Hokaj postao je brutalni ubica, koji od početka Opsade Sarajeva ubija njegove građane, muškarce, žene i djecu bez razlike i bez trunke griže savjesti. Zbog toga među Srbima biva hvaljen i slavljen.

Preokret nastaje kada, slušajući na Palama izvještaje Televizije Bosne i Hercegovine, shvati da je tog dana pucajući sa Špicaste stijene na Bašćaršiji ubio svoju predratnu ljubav i njihovog sina, za kojeg do tada nije ni znao da postoji. Doživljava potpun psihički slom i biva smješten u psihijatrijsku bolnicu u Beogradu, u kojoj ostaje sve dok ne počnu stizati najave da ga je Haški tribunal optužio za ratne zločine koje je počinio u Sarajevu. Tada ga Srpska pravoslavna crkva preuzima iz beogradske ludnice i skriva u svojim manastirima u Crnoj Gori. Tako postaje lažni mohab Hokaj, naslovni lik romana, a snajperistu Simona Olujića uskoro proglašavaju mrtvim i insceniraju njegovu sahranu u rodnom hercegovačkom selu.

Osim snažne introspekcije kojom glavni junak preispituje svoj život, pred nama u ovoj priči, sigurnom pripovjedačkom rukom vođene, promiču neimenovane ali prepoznatljive osobe i institucije, za koje bolje obaviješteni čitaoci znaju da su imale bitnu ulogu u ratovima, ratnim zločinima i njihovom prikrivanju. U Draškovićevom djelu, što umjetničkom imaginacijom, što piščevim poznavanjem stvarnih ljudi na osnovu kojih su književni likovi nastali, prikazani su tako da im možemo pristupiti s neočekivanih strana i steći uvide koji na drugi način ne bi bili mogući. Pisac i sam sebe uvodi u tu galeriju, tako što negdje na početku Hokajevе ispovjedi, koja je ustvari jedan stenogram suđenja samom sebi, glavni junak spominje pisca čije su knjige po Hercegovini budile srpsku nacionalnu svijest, a na kraju odlučuje da njen rukopis pošalje upravo njemu. Priča obuhvata i

boravak u Ukrajini, gdje mitropolit šalje Hokaja daleko od dometa onih koji tragaju za ratnim zločincima, s uputom da ostane što duže i da pronade dokumente o postojanju i sudbini mitske Nove Srbije. Kad uvidi da su preuzete uloge i započeti procesi u samoj Ukrajini i u odnosu na Rusiju, po obrascima i ideološkoj logici, zapanjujuće identični onome što se prethodno događalo u njegovoj zemlji, Hokaj shvata da će se na isti način ponoviti i zločini i nesreće, i vraća se manastirskoj osami u brdima Crne Gore. Nakon smrti crnogorskog mitropolita, koji je bio njegov pokrovitelj i zaštitnik u skrivanju od međunarodnog suda, Hokaj odlučuje da se vrati u rodno selo u Hercegovini i dovrši suđenje sebi i svojoj ratnoj prošlosti. Presuda je smrtna, a prije njenog samoizvršenja lažni monah vraća se svom pravom identitetu i s ovog svijeta odlazi pod svojim imenom.

Priča biva privedena kraju u ozračju jednog više nego jasnog uvjerenja da veliki nacionalni ciljevi i velikodržavni planovi, koji su oduvijek podrazumijevali odljudjivanje i ogrezlost u zločinima onih koji su na sebe preuzimali njihovu realizaciju, i podrazumijevat će to zauvijek, nisu ni sveti, ni neophodni u životima naroda u ime kojih se snuju i kuju. Presuđujući sebi, junak Draškovićevog romana izriče neopozivu presudu i ovim planovima i njihovim planerima i izvršiteljima. U odnosu na završetak romana

.....

U Draškovićevom djelu, što umjetničkom imaginacijom, što piščevim poznavanjem stvarnih ljudi na osnovu kojih su književni likovi nastali, prikazani su tako da im možemo pristupiti s neočekivanih strana i steći uvide koji na drugi način ne bi bili mogući. Pisac i sam sebe uvodi u tu galeriju, tako što negdje na početku Hokajeve ispovjedi, koja je ustvari jedan stenogram suđenja samom sebi, glavni junak spominje pisca čije su knjige po Hercegovini budile srpsku nacionalnu svijest, a na kraju odlučuje da njen rukopis pošalje upravo njemu.

“Nož”, gdje udaljena zvona sa sarajevskih crkava onomatopejski zvone zvukom otegnutog izgovora riječi nož, kao zloslutna najava nastavka međusobnih istrebljenja, i gdje se uopće ne dovodi u pitanje čitav smisao tih iracionalnih cikličnih antagonizama, “Monah Hokaj” je svojim završetkom nedvosmislen i jasan: zlo treba prestati, odnose među narodima treba na drugi način uređiti, od nacionalnih projekata koji generiraju zlo i vode njihovoj dehumanizaciji treba odustati.

I tu smo konačno na mjestu na koje nas nijedan nacionalno jasno profiliran plod srpske kulture, umjetnosti i nauke nikada ranije nije doveo. Ne samo svi “srpski građanski politički pokreti i ljudi”, koji su se, kako navodi Vasa Čubrilo, osnovnih ideja širenja srpske države i nacije držali cijelim tokom 19. i 20. stoljeća, već ni srpski umjetnici, mislioci i duhovnici, svi zajedno i u kontinuitetu, nikada nisu prešli liniju upitnosti planova guslanih i priprijetavanih u Prvom srpskom ustanku, artikuliranih u Garašaninovom programu spoljne i nacionalne politike Srbije, mapiranih u idejama Srpskog kulturnog kluba i njegovih ratnih izdanaka “Homogene Srbije”, građenih na imperativu “Svi Srbi u jednoj državi”, zahtijevanih kao “Jugoslavija kakva je moguća”, i na kraju snivanih kao nekakav metastazični “Srpski svet”. Relevantne primjere teško bi bilo identificirati i na malobrojnoj anacionalnoj i antinacionalnoj srpskoj duhovnoj margini. Povremeni individualni kritički diskursi odnosili su se na vrlo različite aplikativne aspekte, na komparativne prednosti i nedostatke izvedbi u pojedinim historijskim periodima, ne referirajući se na suštinu nacionalne ideologije.

Upravo ovdje nas je svojom literaturom doveo Vuk Drašković, onaj isti pisac čije su knjige budile srpsku nacionalnu svijest i podgriježale zapretane nacionalne animozitete, i onaj isti političar čija je zvijezda visoko zasjala u nacionalističkoj opoziciji vladajućem komunističkom režimu u Srbiji, da bi zatim ugasla u njegovom otklonu od zločinačke politike koju je taj režim poveo u ime srpske nacije. Drašković se nikada nije odrekao nijednog svog romana, niti je odbacio ideje svoje zrele političke faze, i ni na koji način nije mogao osporiti njegovu nacionalnu određenost i relevantnost u okvirima srpske nacionalne kulture. Nijedna historija srpske književnosti neće moći zaobići opus Vuka Draškovića. Time je značaj ovog duhovnog milijokaza upravo epohalan, što bošnjački viktimoški puritanci sasvim previdaju okamenjujući značenje njegove početne umjetničke i političke faze kao definitivne u odnosu na Bošnjake.

Istovremeno se previđa i činjenica da takva poruka napokon otkriva mjesto na duhovnoj mapi historijskog saputništva bošnjačkog i srpskog naroda na kojem je moguć početak realne nade u njihov historijski dogovor, koji je jedina alternativa obnavljanju sukoba i teških stradanja. Bez odricanja od nacionalnih planova, koji u krajnjem ishodu podrazumijevaju srpsku hegemoniju i ne računaju s punim državnim suverenitetom Bosne i Hercegovine, makar dopuštali dijalog s predstavnicima Bošnjaka, nije moguće

postići efektivan i trajan dogovor. To nije bilo moguće u historijskoj epizodi liderstva Spahe i Stojadinovića, jednako kao ni u izvedbi Zulfikarpašića i Miloševića. Nije moguć dogovor ni s nadobudnim Vučićem, sadašnjim srpskim liderom, mimo ovakve polazne osnove i bez njegove istinske katarze u odnosu na politiku u koju je vjerovao tokom 90-ih i čiji kredo je izricao prijetnjom o ubijanju sto muslimana za jednog Srbina. Prijetvorno prešutkivanje stvarnih političkih uvjerenja i preimenovanje planova nacionalne politike, nisu osnova za historijski dogovor.

Naravno, bilo bi preoptimistično očekivati da bi jedan roman ili bilo koja druga književna forma, iz bilo čijeg pera da su izašli, sami za sebe mogli biti polazna osnova razgovora legitimnih i relevantnih predstavnika srpskog i bošnjačkog naroda. Ali jedna dalekosežna umjetnička i duhovna poruka, poput ove apostrofirane u Draškovićevom najnovijem romanu, može i treba dati doprinos artikulaciji platforme oko koje bi se mogla okupiti obostrano reprezentativna struktura sposobna da unaprijedi taj proces, vjerovatno ne isključivo u formi političkog, već i nekakvog šireg kulturnog i društvenog dijaloga, iz kojeg bi napokon počela proisticati perspektiva beskonfliktna budućnosti i dobrosusjedske i prijateljske saradnje dvaju naroda.

Sve su prilike da će nam za takvo oživotvorenje nade koju je nagovijestio pozni Drašković, ako je uopće i dočekamo, trebati još mnogo strpljenja. Također i u pogledu očekivanja da bi Vukova literarna evolucija mogla naglo promijeniti i čud ljubitelja njegovih ranih radova, i označiti kraj destruktivnog utjecaja koji oni još imaju u velikom dijelu srpske populacije. Nedavno je bosanski politički kulak Milorad Dodik na društvenim mrežama upravo insertima iz filma “Nož” pozivao Bošnjake da se vrate pravoslavlju i u krilo srpske nacije, i u tome sugerirao rješenje bosanskohercegovačke krize, koju je upravo on eskalirao svojim kriminalnim i separatističkim djelovanjem. Takve političke zloupotrebe ove književnosti mogu se očekivati još zadugo, a promjene mogu uslijediti samo kao rezultat eventualnog produženog trajanja ovdje prizvanih pozitivnih trendova. Zbog Dodika i sličnih malignih pojava ne treba gubiti nadu i odustajati od nastojanja da se krene dalje od Draškovićevog milijokaza na duhovnoj mapi nacionalne koegzistencije na Balkanu, dalje od cikličnih sukoba, prema miru i saradnji.

A ako toga ne bude, i ne bude spremnosti za dijalog i sporazum? Pa ništa, vjerovatno zbog toga neće nastupiti smak svijeta, i nećemo nestati ni mi, ni Srbi. Što bi rekao anamon Matija Bećković – ćeraćemo se, nadmudrivat ćemo se, vjerovatno i ratovati, i tako još dugo, iako možemo i drukčije i bolje. Gledano iz bošnjačke perspektive, optimistički nagovještaji i nade koji ukazuju na mogućnosti dijaloga i historijskog sporazuma sa Srbima, čine još prečim i realnijim otpočinjanje takvog pacifičarskog procesa i u saradnji s Hrvatima, narodom od kojeg nas dijele nesavrnjivo tanji sedimenti međusobno prolivene krvi. I s njima možemo i drukčije i bolje.

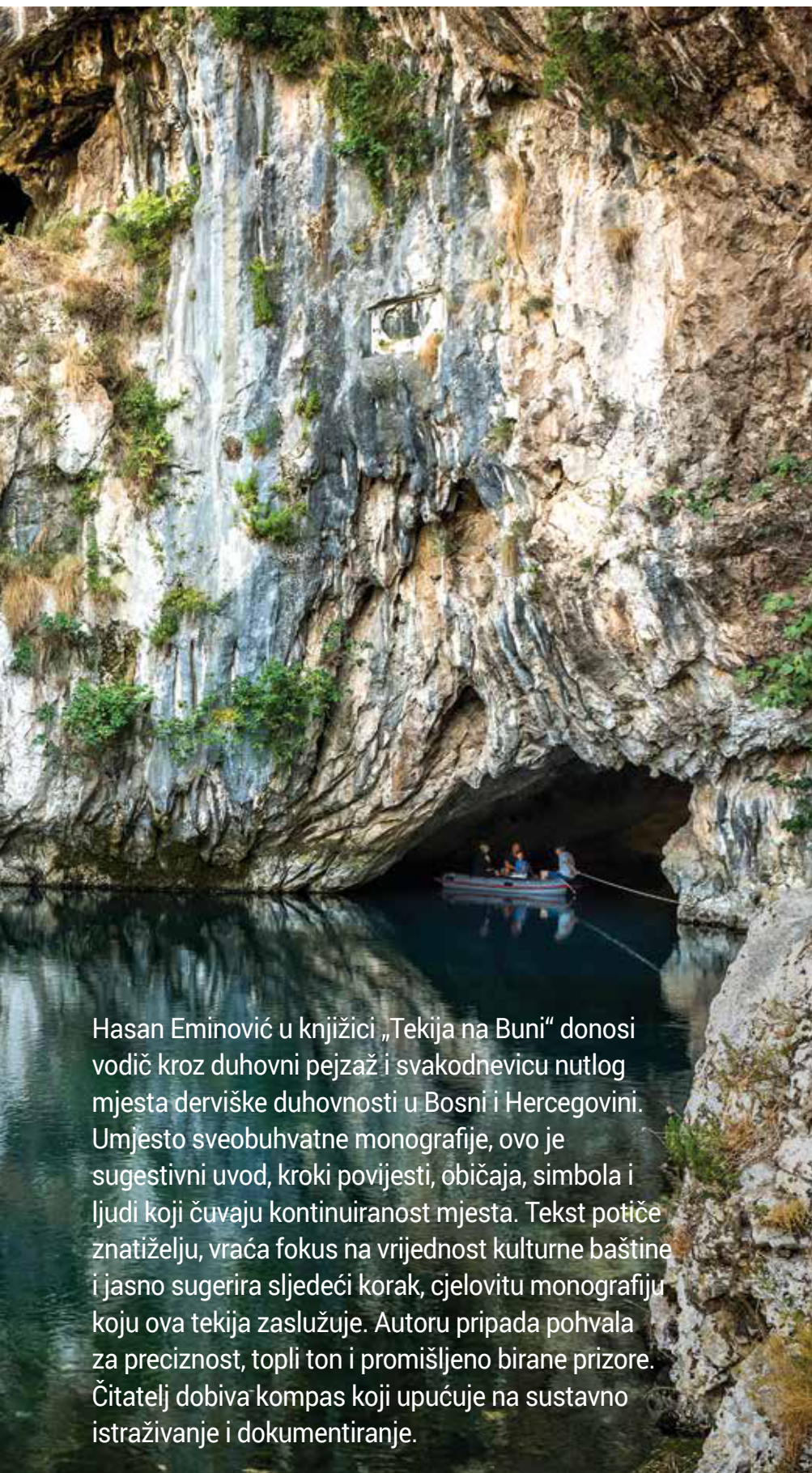
A i trebali bismo.

●

Odškrinuta vrata parčeta dženneta

RAZBIJANJE PREDRASUDA o „folkloru“ iz turističke brošure

PIŠE: Tarik Ikanović

Pišući o tekiji pod stijenom, na samom izvoru Bune, uvijek se suočimo s istim paradoksom, riječ teško može stati uz prizor. U stijenama koje se nadviju kao svod nad vodom i drvenim doksatima, u žuboru izvora i polusjeni svetosti turbeta, postoji neobična smirenost koja čovjeka, htio to ili ne, tjera da utiša ton glasa. Riječ zato mora biti pažljivo odmjerena, i iskrena i tačna. Upravo takav ton drži publicist Hasan Eminović u knjižici „Tekija na Buni – kultura i duhovnost“ (Muftijstvo mostarsko / Medžlis IZ Mostar, Mostar, 2025), štiću koje je, premda tankog obima, gusto od konteksta, fotografije i diskretnih uputnica ka istraživanjima koja tek valja obaviti. U polju između reportaže, esejistike i popularne povijesti, autor vodi čitaoca najprije kroz krajolik, a tek potom kroz dokumente i institucije, svjestan da se smisao Blagaja otključava susretom s prirodom. Recenzent dr. hfz. Elvir Duranović (direktor Instituta za islamsku tradiciju Bošnjaka, Sarajevo) već na prvim stranama podsjeća da postoje mjesta koja poput magneta vjekovima privlače ljude, ne zbog materijalne koristi, nego zbog „gotovo opipljivog mističnog oreola“. Tekija na Buni je jedno od takvih mjesta.

Eminović tekstom gradi „naučno utemeljenu pripovijest“ te počinje srednjovjekovnim Blagajem, stolnim gradom moćnih hercega na stijeni iznad vrela, pa nastavlja arheologijom i kulturnom stratigrafijom mjesta, svjestan da se na Buni ne može gledati samo kroz islamski okular, jer „milenijsko bivstvovanje“ ljudi ovdje pravi luk od predislamskih kultova do derviškog zikra. No, u blagajskoj predaji pamti se susret cara Franje Josipa i šejha Blagajske tekije. Kada je 1910. godine car stigao u Blagaj, na avlijskim vratima zaustavio ga je šejh i upitao kuda ide. „U tekiju, ja sam car“, odgovori Franjo Josip. „Do praga si ti car“, reče šejh, „a od praga – ja!“

SVETA GEOGRAFIJA TEKIJ NA BUNI

U tom luku, važan je dokument iz 1454. – povelja aragonsko-napuljskog kralja Alfonsa kojom se potvrđuju zemlje hercega Stjepana i gdje se, uz spomen Blagaja, dodaje ono znakovito *cum antris* (s pećinama i pripadnostima), prvi izvor koji pećine na vrelu označuje kao mjesto koje ima sakralnu vrijednost.

Knjiga hvata ono što bismo mogli nazvati „svetom geografijom“. Blagaj je raskrsnica puteva i simbola. U rimsko, dubrovačko, osmansko, pa i moderno doba, kroz ovaj kraj prolazili su glavni pravci, ovdje su bili ljetnikovci bosanskih kraljeva, a ispod litice izvire jedno od najsnažnijih vrela u Evropi – Buna. Nije stoga slučajno da predaja kaže

Hasan Eminović u knjižici „Tekija na Buni“ donosi vodič kroz duhovni pejzaž i svakodnevicu nutlog mjesta derviške duhovnosti u Bosni i Hercegovini. Umjesto sveobuhvatne monografije, ovo je sugestivni uvod, kroki povijesti, običaja, simbola i ljudi koji čuvaju kontinuiranost mjesta. Tekst potiče znatiželju, vraća fokus na vrijednost kulturne baštine i jasno sugerira sljedeći korak, cjelovitu monografiju koju ova tekija zaslužuje. Autoru pripada pohvala za preciznost, topli ton i promišljeno birane prizore. Čitatelj dobiva kompas koji upućuje na sustavno istraživanje i dokumentiranje.

kako je Sari Saltuk na ovom mjestu prepознаo „parče dženeta“. Eminović čitatelja ne ostavlja u legendi, ali legendu ne odbacuje, koristi je kao objašnjenje ljudske potrebe da u neponovljivom ambijentu „Božije stvaralačke kreacije“ traži odmor duše.

U središtu knjige je, naravno, tekija, ne samo kao zgrada nego kao cjelina života. Autor pomno opisuje kompoziciju kompleksa, musafirhanu kao profani prag, potom turbe sa kuburima Sari Saltuka i Ačik-baše, semahanu u kojoj se obavlja zikir, mejdan-odaju za razgovor i iršad, kahve-odžak, halvet oda-ju, hamam (banju) s perforiranom kupolom i krunom kamenog korita, pa abdesthanu i mutvak u kojem ognjište i danas svjedoči kućnu toplinu tekijskog života. Čak i epigrafski detalj iznad vrata semahane („O Ti koji otvaraš svaka vrata...“) autor bilježi kao putokaz unutrašnje pedagogije prostora.

Evlija Čelebija, podsjeća, zapazio je izbačene balkone, „čoškove“, s kojih su derviši gledali u vodu i vodili duge razgovore. Posebno je dojmljiv dio o ikonografiji fasade. Reljef teslim-taša, simbola koji se u bektašijskoj tradiciji javlja kao dvanaestougao (aluzija na dvanaest imama), a u halvetija i šemsija kao oval – u Blagaju je uvećan i jasno halvetijski. Nekad je na tom mjestu bila levha pendže ali aba (imena Muhammeda, Alije, Fatime, Hasana i Husejina) – što fino svjedoči o slojevima tradicije kroz koje je tekija prolazila.

SARI SALTUK I HOD KROZ HISTORIJU

Turbe u sklopu tekije čuva dvije kubure – veću, koja se po tradiciji pripisuje Sari Saltuku, i manju, Ačik-baši. Na drvenim sanducima nekad je bio veliki tespih, uz zid su visili topuz i sablja (pancir-košulja je nestala ranije, a topuz je ukraden sedamdesetih), a i na vanjskoj strani turbeta u kamenom reljefu stoje topuz i sablja, materijalna skica usmene predaje koja je uvijek istovremeno i poetski motiv i legenda iz tajnovite arhive derviških predaja.

Eminović razlaže Saltukove legende bez senzacionalizma. U jednom sloju predaje Sari Saltuk je ostavio nalog da se napravi sedam tabuta i da se pošalju u različite zemlje, time se, kaže, pripovijest, ne zna gdje je njegovo pravo tijelo pa svako mjesto može biti mjesto sjećanja i molitve. Druga verzija koju bilježi Evlija govori o „sedam kraljeva“ koji su zatražili da baš u njihovoj zemlji bude pokopan; među nabrojanim zemljama je i Bosna, odnosno Blagaj.

Tekija na vrelu Bune, bez obzira na predaje, činjenično jeste jedno od najstarijih i najznačajnijih duhovnih središta u Bosni i Hercegovini. Iako se u pisanim izvorima prvi put izričito spominje 1664. godine kod Evlije Čelebije, istraživanja i predanja potvrđuju da je postojala znatno ranije. Uz povelju aragonsko-napuljskog kralja iz 1454. godine,

Tekija na vrelu Bune, bez obzira na predaje, činjenično jeste jedno od najstarijih i najznačajnijih duhovnih središta u Bosni i Hercegovini. Iako se u pisanim izvorima prvi put izričito spominje 1664. godine kod Evlije Čelebije, istraživanja i predanja potvrđuju da je postojala znatno ranije. Uz povelju aragonsko-napuljskog kralja iz 1454. godine, arheološki nalazi koje su proveli Alojz Benac i prof. dr. Enver Imamović ukazuju da je na tom prostoru postojalo kultno mjesto još od neolita, a kasnije i bogumilska hiža koja je u doba osmanske vladavine pretvorena u tekiju.

Godine 1952. Zavod za zaštitu kulturno-historijskog naslijeđa proveo je konzervaciju, usred jedne poslijeratne epizode u kojoj se čak, nevjerovatno, ozbiljno raspravljalo da se na mjestu tekije pravi reprezentativni hotel.

Eminović rekonstruira i nestale prateće objekte: ribat, imaret, mesdžid pod kupolom, koji je rušila stijena oko 1885. godine, te podsjeća da je kompleks nekada bio veći i funkcionalno cjelovit, današnja tekija, s turbetom i banjom, preuzela je funkciju mesdžida, a hamam je služio kako obredu tako i putnicima. Posljednja rekonstrukcija, završena je 2011–2012. godine pod nadzorom prof. Envera Imamovića i Muftijstva mostarskog, obnovila je izgubljene dijelove kompleksa, uključujući musaferhanu i prateće objekte, potvrdivši hiljadugodišnji kontinuitet svetog mjesta na izvoru Bune, mjesta gdje se, prema predanju, „voda i svjetlost dotiču“.

MEVLUD I ZIKR

Jedan od važnijih doprinosa knjige jeste precizno hvatanje pulsa tekijskog kalendara. Tradicionalni blagajski mevlud – kolokvijalno „derviški mevlud“ – trajao je do 1925, nakon čega slabi, što i službeni izvještaj iz 1933. registrira, doduše hladno i bez konteksta.

Renesansa počinje sedamdesetih: 1975. tradiciju obnavljaju šejh Fejzulah Hadžibajrić (u ime Tarikatskog centra) i mostarski muftija h. Seid ef. Smajkić (u ime institucija Islamske zajednice); već 25. jula 1978. u tekiji se ponovno uči zikr, dvaput mjesečno. Danas mevlud svake druge subote u maju okupi desetine hiljada vjernika, Eminović navodi raspon od 20.000 do 40.000, i poprima međunarodni karakter.

Ova knjiga podsjeća da je mevlud na Buni mnogo više od narodnog običaja, on je potvrda žive duhovnosti i djelatnog tesavvuskog života u Bosni i Hercegovini. U osmanskim

vremenima, prisjeća se autor, Blagaj je bio jedan od centara islamske duhovnosti, gdje su mostarske muftije, učenici ljudi i pjesnici vodili rasprave nakon ibadeta, a godišnji mevludi imali su presudnu ulogu u jačanju jedinstva Bošnjaka.

Knjiga je, i tu je njena prirodna privlačnost, bogato opremljena starim i novim fotografijama, oči se „odmaraju, duše napajaju“, kako tačno kaže recenzent dr. hfh. Elvir Duranović. No, da bi se razumjela Tekija na Buni, dobro je pogledati širi horizont koji knjiga doziva. Tarikati su, kroz historiju, bili i zaštitnici i propagatori islama, mostovi između tradicija, često i prvi organizatori urbanog i ruralnog života. Bez doprinosa derviških šejhova i njihovih halki, teško je zamisliti upliv islama u ovom dijelu Evrope, i u elitnom i u „narodnom“ sloju.

Prvi službeni val osmanskog, sunitskog islama, čuvala su pravovjerne zavije (mevlevijska, halvetijska, kadirijska, rifa'ijska, nakšibendijska), baš zato da se suzbije heterodoksija, no derviši su istovremeno osnivali mjesta gostoprimstva, zavije u kojima su nudili krov i hljeb putnicima, i oko kojih su nastajala naselja.

U toj matrici, Blagaj je savršeno „sjeo“ jer mjesto starog kulta primio je islam bez nasilja nad prostorom, u kontinuitetu vjerovanja derviši su ljudima dali okvir za ono što su već osjećali pred stijenom i vodom. Stoga je vrlo bitno da Eminović apostrofira mevlud i zikr u centru priče, sa datumima, imenima i brojkama, i time razbija predrasudu da je riječ o „folkloru“ iz turističke brošure. Zato će se ova publikacija rado čitati, jer ne mistificira ono što je već dovoljno tajanstveno, jer ono sveto ostavlja da bude sveto, a od čitaoca traži samo pažnju. Uostalom, čita se kao dobra reportaža, a ostaje u glavi kao dobra lekcija iz kulturne historije. ●

arheološki nalazi koje su proveli Alojz Benac i prof. dr. Enver Imamović ukazuju da je na tom prostoru postojalo kultno mjesto još od neolita, a kasnije i bogumilska hiža koja je u doba osmanske vladavine pretvorena u tekiju. Tekija je, opisao je Eminović, kroz stoljeća više puta stradavala zbog obrušavanja stijena i bila obnavljana 1716., 1871., 1923., 1949., 1951., 1972. i 2011. godine.

U osmanskom periodu bila je bektashijska, a kasnije halvetijska tekija. Čelebija bilježi da su u njoj boravili mnogi učenici i dosjetljivi ljudi, vođene su naučne rasprave i zikrovi, a najpoznatiji alim koji ju je posjećivao bio je Mustafa Ejubović – šejh Jujo. Među blagajskim šejhovima spominju se šejhovi Hasan efendija i Isa efendija, sinovi Muslihudina Užičanina, kao i pjesnik Vaiz, autor stihova o obnovi tekije 1716/1717. godine.

U turbetu pored tekije, uz Sari Saltuka, počiva i Ačik-baša, obojica su živote posvetili širenju istine o svetoj vjeri islamu među srednjovjekovnim žiteljima Bosne i Hercegovine. Njegov mezar, zajedno sa Saltukovim, čini duhovno središte tekije.

Posljednji poznati šejh tekije bio je šejh Sejdo Šehović, koji je vodio tekiju do 1925. godine. Nakon njegove smrti brigu o zdanju preuzeo je Husein Drljević, dok se njegova supruga Habiba Drljević smatrala posljednjim muhibom tarikata do obnove 1975. godine.

Predstavljen XI tom

RJEČNIK DŽEVADA JAHICA kao lingvističko, kulturno, identitetsko i civilizacijsko blago

U Knjižnici i čitaonici Bogdana Ogrizovića u Zagrebu 1. oktobra 2025. svečano je održana promocija Rječnika bosanskog jezika rahm. akademika Dževada Jahića. Organizatori su bili VKBI te Koordinacija županijskih vijeća, Vijeće Grada Zagreba i predstavnici za županije bošnjačke nacionalne manjine u RH, uz pokroviteljstvo Vlade Kantona Sarajevo, Unsko-sanskog i Zeničko-dobojskog kantona. Govorili su dr. sc. Ermina Ramadanović, dr. sc. Haris Čatović i dr. sc. Alen Kalajdžija, moderator je bio Tarik Hajdarević; u ime izdavača obratio se mr. sc. Emir Zlatar, a prisutne je pozdravila Jasna Kovačević i dr. Adis Keranović. Predstavljen je i plan da cjelina obuhvati 20 tomova, a XI tom – posljednji je koji je Jahić sam uredio. Događaj je označen kao kulturni čin šireg značaja. U nastavku prenosimo govor dr. sc. Ermine Ramadanović, u kojem rječnik prepoznaje kao „spomenik jeziku i kulturi“ te izdvaja ulogu orijentalizama kao identitetskog sloja bosanskog leksika.

Jedno od najznačajnijih djela bosanske leksikografije i općenito slavistike u posljednjim desetljećima je *Rječnik bosanskoga jezika* rah. akademika Dževada Jahića. To djelo već sad zauzima posebno mjesto u povijesti bosanskoga jezika i kulture kao neprocjenjiva riznica jezičnoga blaga. Njegova važnost nije samo u znanstvenoj vrijednosti, nego i u identitetskoj i kulturnoj potvrdi. Pred nama je projekt koji je nastajao decenijama i u kojemu je sabrano životno djelo jednoga čovjeka. Nažalost, akademik Dževad Jahić nije više s nama. Njegova prerana smrt prekinula je autorski rad na rječniku, ali ne i sam projekt. Ono što je on započeo, sad je obveza i odgovornost njegovih učenika i nasljednika. Oni će, nadamo se uspješno, nastaviti taj veliki pothvat i privesti ga kraju. Odnosno, govorimo o djelu koje je veliko i nedovršeno, ali koje je već sad spomenik bosanskomu jeziku i kulturi.

Kako bih predočila o kojem i kakvom je rječniku riječ, ukratko ću predstaviti kakvi sve rječnici postoje. Važno je naglasiti da oni nisu jednaki ni po opsegu ni po namjeni. Najšire gledano, razlikujemo dvije velike skupine: rječnike jezika i enciklopedije. Rječnik objašnjava značenja riječi, dok enciklopedija tumači pojmove i stvari. Unutar same rječničke tradicije postoje različite vrste. Ukratko, opći jednojezični rječnici bilježe temeljni leksički fond kojega jezika te nastoje obuhvatiti riječi koje čine osnovni vokabular, uz gramatičke podatke i primjere njihove uporabe. Dvojezični rječnici služe prevođenju, normativni propisuju pravilan oblik riječi ili upućuju koju riječ na standardnojezično bolju, dok pravopisni rječnici i ortoepski priručnici propisuju i bilježe pravilno pisanje i izgovor. Nadalje, tu su i specijalizirani rječnici koji obuhvaćaju leksik pojedinih struka, zatim etimološki rječnici, koji objašnjavaju podrijetlo riječi te dijalektni rječnici, koji čuvaju bogatstvo rječničkoga fonda različitih dijalekata i mjesnih govora. Postoje i sinonimni, antonimni te frazeološki rječnici, koji obrađuju posebne skupine riječi i njihovih odnosa. Na kraju, svakako valja spomenuti i školske rječnike koji nude manji broj natuknica prilagođenih učenicima i široj javnosti.

Kakav je onda, u tom kontekstu, Jahićev rječnik? *Rječnik bosanskoga jezika* rah. prof. Jahića pripada skupini općih, jednojezičnih rječnika, ali onih koji svojim opsegom i korpusom nastoje obuhvatiti ukupni leksički fond bosanskoga standardnog, a u širem smislu i književnog jezika. Njegova je svrha dati pregled i objašnjenje odabranih leksema uz primjere uporabe iz različitih stilova standardnoga jezika te golemo frazeološko blago, čime

postaje ne samo priručnik za govornike, nego i važan temelj za proučavanje i njegovanje bosanskoga jezika.

Ovdje je važno naglasiti da je odabir rječničkih natuknica uvijek utemeljen na autorskoj procjeni važnosti i čestotnosti koje riječi, ali i na posebnim obilježjima jezika. Naime, svaki autor, nakon što je odlučio kakav će rječnik napisati, već si na početku zada ciljeve i metodologiju, odnosno leksikografsku koncepciju na temelju koje onda izrađuje abecedarij. Tako je rah. akademik Jahić odlučio da će njegov rječnik biti usmjeren na bosanski standardni, a u širem smislu i književni jezik, odnosno da neće biti ni onomastički, ni etimološki, ni povijesni, ni dijalektni. Abecedarijem je na taj način obuhvaćen dakle širok spektar naslijeđenoga i suvremenoga rječničkoga fonda, pri čemu je izostavljen onomastički materijal i šira građa iz pisanih spomenika od X. stoljeća nadalje, onda opsežno dijalektno leksičko blago, kao i većina lokalizama, osim onih koji su bliski standardnom ili književnom jeziku. U rječniku nadalje nije zastupljen ni specijalizirani stručni leksik jer je rječnik zamišljen kao opći jednojezični rječnik. Sfera uporabe riječi označena je odrednicama koje se bilježe skraćenicama. U rječniku se mogu pronaći i žargonizmi i vulgarizmi, ali su oni uneseni s mjerom, u skladu sa standardnojezičnom rječničkom koncepcijom. Potvrde iz razgovornoga stila i drugih stilova standardnoga jezika, uključujući književni, znanstveni i publicistički stil, dane su selektivno, tj. ne bilježe se uz svaku natuknicu. Primjeri su uglavnom u standardnojezičnom obliku, ali se katkad javljaju i dijalektni oblici. To se, naravno,

ne odnosi na leksikografske natuknice, tj. one, zbog koncepcije rječnika o kojoj sam nešto već rekla, dosljedno slijede standardni jezik. Rječnik sadržava čitavo jedno bogatstvo sintagmatskih i frazeoloških izraza koji najuvjerljivije potvrđuju živost i funkcionalnost leksičkoga sustava bosanskoga jezika. Rječnička je natuknica strukturirana uobičajeno, a natuknica razumijeva riječ istaknutu masnim slovima s naglaskom te njezina leksikografska obrada, tj. objašnjenje njezinih značenja. U građi su zastupljena relevantna djela bošnjačke i bosanskohercegovačke književnosti, znanosti i publicistike, premda nejednako intenzivno. Što to znači? To znači da su književna djela opsežnije ekscerpirana od znanstvenih, a poezija više od proze, osobito alhamijado-poezija, radi potvrde kontinuiteta bosanskoga jezika. Dakle, središnja je jedinica svakoga rječnika – natuknica. No, kod Jahića natuknica nije tek običan niz definicija, gramatičkih odrednica i popis značenja sa semantičkim nijansama. Pomno odabrani primjeri, sintagme, kolokacije i frazeologija udahnuju život leksikografskoj jedinici i pretvaraju svaku riječ u živu priču, odnosno daju čitatelju osjećaj da riječ u rječniku nije mrtva, nego je živa i upotrebljiva. Time rječnička natuknica postaje minijaturna leksikografska monografija, a iz takva se pristupa može iščitati i metodološki autorov *credo* – jezik se ne može shvatiti izvan kulture i povijesti koja ga je oblikovala. Stoga, ovaj rječnik nije tek puki popis riječi, nego sustavno, slojevito i metodološki promišljeno predstavljanje bosanskoga leksika, njegovih značenja, povijesti i kulturnoga konteksta.

Jedna od najupečatljivijih posebnosti bosanskoga jezika, a time i Jahićeva rječnika, jest veoma velika prisutnost orijentalizama, tj. riječi koje potječu iz arapskoga, perzijskoga i turskoga jezika. Orijentalizmi su u bosanskom jeziku prisutni ponajprije zbog povijesnih i kulturnih okolnosti koje su oblikovale život na ovim prostorima. Tijekom vladavine Osmanlija, koja je trajala nekoliko stoljeća, turski je jezik bio je službeni jezik uprave, vojske i pravnoga sustava, a preko njega su u jezik ulazile i brojne arapske i perzijske riječi. Orijentalizmi su dakle bili prisutni u gotovo svim sferama života: u administraciji i u pravnom sustavu, u vojsci, u religijskom i kulturnom životu, u prehrani, odijevanju, arhitekturi i kao sastavni dio svakodnevnoga života. Budući da su Osmanlije donijele nove institucije, običaje i predmete, u svakodnevnom se govoru pojavila potreba za novim izrazima. Tako su riječi poput *kahva*, čilim, *avlija*, *duhan*, šećer, *han*, *džamija*, *sevdah*, čaršija, *sofra* ili *pendžer* postale sastavni dio govornoga izraza. S druge strane, neke su se riječi toliko udomaćile da ih govornici više uopće ne prepoznaju kao strane riječi jer one to danas i nisu. To su osnovni izrazi za svakodnevne pojmove, pa nemaju domaću zamjenu. Tako je, primjerice, riječ *boja* turskoga podrijetla te u jeziku nema druge riječi koja bi je zamijenila. Isto vrijedi za riječi *bakar*, čarapa, čekić, *jorgovan*, *kutija*, *majmun*, *pamuk*, *rakija*, *sat*, šator, šećer, *top*, *tulipanu*, čizma ili *jastuk*, bez kojih je teško zamisliti svakodnevnu komunikaciju ne samo bosanskoga nego i hrvatskoga jezika. Takve riječi danas ne doživljavamo kao posuđenice, nego kao sastavni dio jezika, što pokazuje koliko su se orijentalizmi stopili s domaćim jezičnim izrazom. One su popunjavale praznine u tadašnjem leksiku, označujući pojmove koji ranije ili nisu postojali ili nisu imali odgovarajuće nazive. Baš poput engleskoga danas. Orijentalizmi pritom nisu ostali samo na razini razgovornoga jezika, nego su s vremenom postali važan dio kulturnoga i identitetskoga sloja bosanskoga jezika. Kroz njih se čuva sjećanje na razdoblje u kojemu se bosansko društvo oblikovalo pod snažnim utjecajem orijentalno-islamske civilizacije, pa se oni danas prepoznaju kao jedno od njegovih posebnih obilježja. Iako se orijentalizmi javljaju i u hrvatskom i u srpskom jeziku, oni u bosanskom jeziku zauzimaju specifično mjesto i doživljavaju se kao prirodan i autentičan dio jezičnoga izraza. Upravo zbog toga bosanski jezik u svojem leksiku nosi tragove višestoljetnoga prožimanja kultura, što mu daje osobitu leksičku raznolikost i bogatstvo. Njihova važnost ne ogleda se samo u jezičnoj funkciji, nego i u kulturno-povijesnom značenju. Oni su poveznica prema književnoj i usmenoj tradiciji, pa bez njih ne bismo mogli razumjeti ni specifičan duh sevdalinke ni duh starijih književnih tekstova nastalih na bosanskom tlu. Orijentalizmi tako svjedoče

o povijesnom susretu Istoka i Zapada te čine jedno od najupečatljivijih obilježja bosanskoga jezičnog identiteta. Orijentalizmi u Jahićevu rječniku stoga nisu samo lingvistički podatci, nego i pokazatelji identiteta.

Dakle, kad govorimo o *Rječniku bosanskoga jezika* Dževada Jahića, govorimo o djelu koje nije samo lingvističko, nego i kulturno, i identitetsko i civilizacijsko jer Jahićev je pristup i filološki i kulturološki utemeljen. Vrijednost je ovoga rječnika i u tome što nije nastao kao kompilacija, nego kao rezultat sustavnoga autorova istraživačkoga rada. Riječ je o djelu koje dokumentira prošlost, objašnjava sadašnjost i usmjerava prema budućnosti. Zahvaljujući ovom rječniku, bosanski je jezik dobio ne samo svoju leksičku kartu, nego i potvrdu svojega povijesnoga kontinuiteta. Stoga se s pravom može reći da je Jahićev Rječnik kulturni arhiv, riznica pamćenja i znak trajnosti bosanske jezične baštine.

Jahićev opći jednojezični rječnik bosanskoga jezika namijenjen je širokom krugu korisnika. Prije svega, on je znanstveni i kulturni projekt važan općenito za jezikoslovce i leksikografe jer daje sustavan pregled bosanskoga leksika. Istodobno, to je priručnik za širu javnost, za učitelje, nastavnike, studente, novinare, pisce i sve govornike bosanskoga jezika koji žele provjeriti značenje, uporabu ili stilske osobitosti koje riječi. Nadalje, ovaj rječnik nije samo lingvistički priručnik nego i vrijedan izvor za povjesničare, etnologue, sociologe, kulturologe itd.

Rad na rječniku i kad je završen, nikada nije u potpunosti gotov jer jezik stalno živi i mijenja se. Kao dugogodišnji leksikograf i standardolog želim izreći ono što vidim u budućnosti. Kad ovaj rječnik jednom bude

završen, svakako valja razmisliti o tome da bi se nastavak rada na Jahićevu rječniku mogao razvijati u nekoliko pravaca: ponajprije to je rad na sustavnom dopunjavanju građe, tj. unošenju novih riječi koje nastaju u suvremenoj komunikaciji (posebno u medijima, tehnologiji i jeziku mladih), ali i proširivanje postojećih natuknica dodatnim primjerima uporabe, značenjskim nijansama itd.; drugo se odnosi na digitalizaciju i dostupnost, tj. na izradu elektroničke i mrežne inačice rječnika, iako bi se to možda trebalo napraviti već sad jer bi taj pristup svakako olakšao posao obrađivačima, a u budućnosti to znači javnu dostupnost, brže pretraživanje, povezivanje natuknica unutar značenja, povezivanje sinonima i antonima, vanjsku vidljivost, citiranost itd. te stalno ažuriranje rječničke baze; treće, na temelju Jahićeva općega rječnika mogu se izrađivati manji, ciljani priručnici ili specijalizirani rječnici (školski rječnici, frazeološki, sinonimni ili terminološki rječnici); četvrto, u digitalnu bazu lako se onda mogu uključivati i unositi etimološki, onomastički i dijalektni podatci, što bi obogatilo opis i pružilo dublji uvid u povijest i razvoj riječi. On je dakle reprezentativno djelo jezikoslovne bosnistike, odnosno standardologije, ali i temelj za buduću leksikografiju bosanskoga jezika.

Zaključimo, Jahićev rječnik s jedne je strane i stručni alat i kulturna dragocjenost jer standardizira, popisuje, opisuje i dokumentira leksik bosanskoga jezika te time pridonosi njegovu proučavanju, očuvanju i razvoju, a s druge strane svojom obimnošću i sustavnošću potvrđuje postojanje, punopravnost i bogatstvo bosanskoga jezika u slavenskom i europskom kontekstu. ●

Ideološko krštenje kod Hitlera i
mržnja prema muslimanima

MRAČNE STRANICE NOBELOVCA: Andrić bez aureole

Šta nam valja činiti s “mračnom stranom” nobelovca? Prvo, prestati je relativizirati. Njegove berlinske godine nisu “diplomatska nužda”, nego čvor realnih naci simpatija i političkih izbora. Orden Reda njemačkog orla, salonska bliskost nacističkom establišmentu, prisluškivani razgovori u kojima Andrić vidi “spas” od boljševizma u “nacionalsocijalističkoj Njemačkoj”, potpis Trojnog pakta, sve su to historijske činjenice, ne tračevi. Uz to, tu su i hladni memorandumi o “iseljavanju turskog življa” i elaborati o Albaniji koji su muslimane i Arbanase pretvarali u demografsku masu. To je mračna strana i ona mora ostati vidljiva.

PIŠE: Ahmed Imamović

Kada govorimo o Ivi Andriću, u nas to rijetko ostaje u granicama književnosti. On je odavno prestao biti “samo pisac”, postao je lakmus-papir za političko preispitivanje, simbol na kome mnogi crpe argumente za ideološke projekte. Time je stvarni dijalog s književnim tekstom sveden na binarnu prostotu u kojoj ili “voliš” ili „ne voliš“ Andrića, što se ponajbolje pokazuje u medijskim histerijama oko svakog pokušaja da se o Andriću govori stručno i hladne glave.

Kulminacija slijedi u Berlinu (1939–1941): prijemi kod Hitlera, premijera propagandnog filma „Vatreno krštenje“ u UFA palači na poziv Göringa, pa i druženje s Arnom Brekerom, „dvorskim vajarom“ režima. U tajnim izvještajima i prisluškima iz njemačkih arhiva Andrić iskazuje „izraženo pozitivan stav prema Njemačkoj“ i zagovara „bez zadržke“ usmjerenje jugoslavenske politike ka Berlinu. Naposljetku, bez obzira na vlastito isključivanje iz završnih pregovora, Andrić potpisuje pristup Jugoslavije Trojnom paktu 25. marta 1941. godine (a poslije rata uredno nestaje s fotografije u službenim izložbama). Sve to nije ambijent „nepolitičnog književnika“, nego slika čovjeka koji razumije logiku sile i računa s njom.

Da je riječ o konkretnim politikama, svjedoče dokumenti. Krajem 1930-ih, u svojstvu visokog diplomate Andrić adresira pitanje „iseljavanja muslimana“ u Tursku, navodeći i „socijalne razloge“ zbog kojih plan treba ubrzati kako bi se oslobodile „velike površine ziratnog zemljišta“ za „naše sunarodnike“. U zborniku „Andrić i Bošnjaci“ (str. 38–42) objavljeni su i podaci o cirkularnom pismu od 23. 8. 1938. kojim se diplomatska mreža obavještava o planiranom iseljavanju, zajedno s kasnijim elaboratom o Albaniji (1939) koji kalkuliše s „nastavkom procesa iseljavanja muslimanskih Arbanasa u Tursku“ nakon eventualne podjele Albanije. To nisu samo hladne stateške skice, to je jezik koji muslimanski kontingent tretira kao demografski „problem“ i logističko pitanje.

U novijem pregledu biografskih „sekvenci“, koje je otkrio Michael Martens, podsjeća se na isti kontinuitet stajališta o „turskoj manjini“, cirkulare o iseljavanju, te elaborat o Albaniji u kojem se otvoreno preporučuje scenarij podjele i političkog „rješavanja“ muslimanskog pitanja migracijom. Historiografski, to je najtvrdi sloj Andrićeve veze s državnim politikama koje su muslimane i Albance posmatrale kao materiju za inženjering.

„POLITIČKI ANDRIĆ“ UNUTAR KNJIŽEVNOG ANDRIĆA

Treba li se, međutim, književna vrijednost obavezno srušiti s ovim političkim profilom? Ne. Ali valja pažljivo otvoriti „politički Andrić“ unutar kanonskog. Savremena teorija književnosti učila nas je da estetska autonomija teksta nikad nije apsolutna i da su ideološke upotrebe i zloupotrebe književnosti dio posla tumača. To, uostalom, kod nas nije nova tema: cijeli zbornik „Andrić i Bošnjaci“ (2000) pokazao je, od studije o evroceničnoj matrici do radova o načinima na koje su bošnjački likovi kod Andrića često „drugotvoreni“, kako se književni diskurs

Krajem 1930-ih, u svojstvu visokog diplomate Andrić adresira pitanje „iseljavanja muslimana“ u Tursku, navodeći i „socijalne razloge“ zbog kojih plan treba ubrzati kako bi se oslobodile „velike površine ziratnog zemljišta“ za „naše sunarodnike“.

prepliće s ideološkim – bez simplifikacija, ali i bez naivnosti. (Vidi posebno poglavlja o „orijentalističkom“ optičkom postavu i njegovim posljedicama na modeliranje muslimanskih likova.)

U jednoj drugoj dionici te rasprave predlaže se ono što danas zvuči kao minimum pristojnosti: Čitati Andrića iz pozicije onih koji se u njegovom tekstu prepoznaju kao objekt stereotipskog pogleda. To nije mržnja, nego naučni i etički posao, to je način da se kanon demistificira i vrati u zajednički prostor, bez zabranjivanja i bez klanjanja.

Pritom je Andrićev vlastiti odnos prema političkom činu i žrtvi od početka ambivalentan. U ranim tekstovima, od „Prve proljetne pjesme“ do tamničkog ciklusa, on oblikuje imaginarij „zanosa i stradanja“ i fascinaciju revolucionarnim činom te povlačenje od stvarnog učesća. U „Na Drini ćupriji“ ta se ambivalencija pretvara u veliku, prizemljenu sliku svijeta u kojoj se 1914. diže kao „međa veka“ i razdoblja, ali bez trijumfalizma: zanos i stradanje su dva lica istog vremena, a posljednji kadar romana (Ali-hodžina smrt uz oštećeni most) podsjeća da svaka „oslobođenja“ imaju svoje žive i mrtve.

„KVAZILIBERALNA REINSTITUCIJA“ I UPOTREBA ANDRIĆA DANAS

Zašto onda i danas neki „kvaziliberalni“ glasovi uporni da kroz Andrića rekonstruiraju ideju koja je propala – Jugoslaviju kao vječnu misiju jugounitarizma? Djelomice zato što Andrić, kao „pisac poretka“ i jugoslavenski centralist, pruža figuru kulturnog autoriteta preko koje se propovijeda povratak u „zajednički prostor“ bez stvarnog suočavanja s totalitarnim sjenama prošlog stoljeća. Ali i zato što je njegov tekst, bogat, sugestivan, simbolički moćan, lako upotrebljiv za dnevopolitičke mitove.

Zato je potrebno otvoriti prostor za složenija, interdisciplinarna čitanja, historijska, imago-loška, postkolonijalna, naratološka. Tu su već napravljeni temeljni radovi i studije koje precizno pokazuju kako se u Andrićevoj prozi gradi figura muslimanskog subjekta. To je put detraummatizacije odnosa Andrić – Bosna – Bošnjaci i to ne preko zaborava ili idolizacije, nego preko znanja.

I, na kraju, Andrić nije i ne može biti alat za „reinstituciju“ Jugoslavije, niti je žrtveni jarac na kome ćemo oprati vlastite frustracije. On je najveći tada kada ga čitamo hladno, nepovlađujući ni jednoj „svetoj kravi“. Most u Višegradu ostat će estetski prizor i nakon što priznamo sve mrakove onoga ko ga je ispisao. To je, zapravo, jedini pristojan način da ga zadržimo u kanonu i skinemo mu nepotrebnou aureolu. ●

Izuzetno toplo i tečno pisana prisjećanja

AUTOBIOGRAFIJA Ibrahima Kajana

Ibrahim Kajan: *Samo prolaznik. Autobiografski fragmenti*, SABA, Zagreb, 2024.

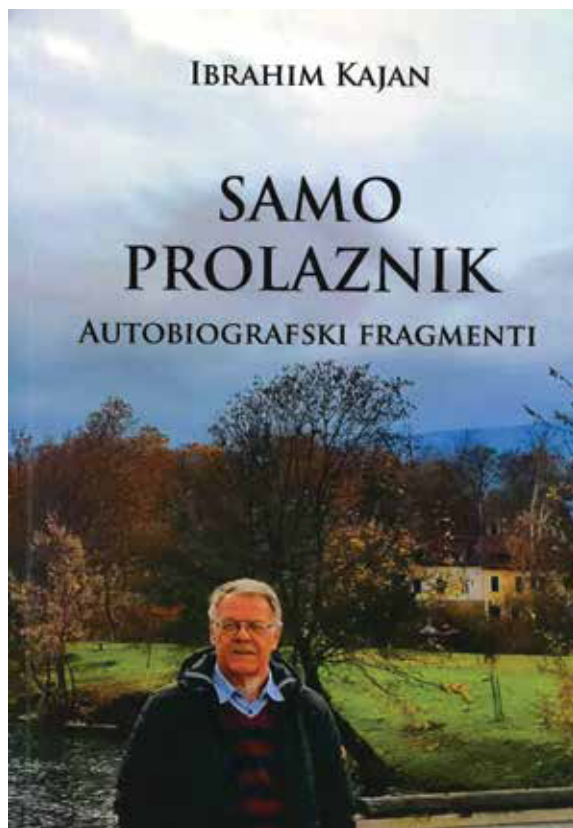
PIŠE: Ivo Pranjković

Nedavno se u izdanju Sabora bošnjačkih asocijacija Hrvatske SABA iz Zagreba pojavila vrlo zanimljiva knjiga pjesnika, putopisca i esejista Ibrahima Kajana s naslovom *Samo prolaznik* i podnaslovom *Autobiografski fragmenti*. Nadahnut predgovor knjizi napisala je članica Instituta za hrvatski jezik u Zagrebu Ermina Ramadanović naslovljen *O autobiografskim fragmentima Ibrahima Kajana*. Kako sam s Ibrahimom stari *ahbab* još od sedamdesetih godina prošloga stoljeća, kad smo kraće vrijeme zajedno radili u Nakladnom zavodu Matice hrvatske u Zagrebu, razumljivo je da mi je knjiga njegovih sjećanja bila posebno zanimljiva, tim više što je pisana iskričavo, vješto i nenametljivo, sličnim stilom kakvim su npr. pisani Kajanovi putopisi po Bosni i Hercegovini, Turskoj i Egiptu te tekstovi koji se odnose na bosanske banove i kraljeve odnosno općenito na povijest srednjovjekovne Bosne i Hercegovine.

Knjiga započinje Kajanovim susretom sa Zagrebom, gdje je služio vojni rok, zatim opisom redovitih odlazaka na jutarnje pjesničke recitale u Tingl-tangl u Mesničkoj ulici, u kojem je dominirala osebujna pjesnikinja Ružica Orešković. Slijede opisi čestih posjeta antikvarijatu Matice hrvatske u Ilici, gdje je Ibrahimu popularni i nacionalno izrazito osviješteni knjižar Živko Stričić davao, između ostalih, na uvid knjige muslimanskih pisaca koji su nekoć bili vrlo popularni, ali su poslije Drugoga svjetskog rata, uglavnom zato što su svoja djela objavljivali u NDH, prešućivani i/ili zabranjivani pa Kajan za neke od njih prije uopće nije bio čuo. Posebno se misli na Mostarca Hifzija Bjelevca i na Envera Čolakovića, čiji je legendarni bajkoviti roman *Legenda o Alipaši*, objavljen 1944. godine u izdanju Matice hrvatske u Zagrebu, kako kaže Kajan, nekoć

posjedovala svaka uglednija muslimanska kuća. Piše Kajan također o tome kako je Čolakovića redovito posjećivao i o mnogo čemu s njim uz kavicu razgovarao u njegovu domu u Martićevoj ulici, a piše i o kraćim ili dužim druženjima s Enesom Čengićem, Novakom Simićem, Enesom Kiševićem, Vesnom Parun, Veselkom Tenžerom, Danom Zajcom, Zdravkom Zimom itd. Prisjeća se također svoga djetinjstva i mladenačkih dana te obiteljskih zgoda i nezgoda u rodnom Mostaru kad je pjesnikovao zajedno s vršnjacima, kasnijim uglednim bosanskohercegovačkim pjesnicima Ivanom Kordićem i Radom Budalićem. Družio se također povremeno s Abdurahmanom Nametkom, kojemu je temeljna vokacija bila teatrologija i koji se prvi iza rata bavio stvaralaštvom Muse Čazima Čatića pa je i doktorirao na njegovu pjesničkom opusu. Priredio je i Musina sabrana djela, koja je objavila općina Tešanj. I s tim u vezi bilo je političkih intriga jer je Nametak bio osumnjičen da je u tim sabranim djelima objavio i pjesmu posvećenu Adem-agi Mešiću, doglavniku Ante Pavelića. Djela su dokraja otisnuta tek onda kad su vlasti bile upozorene na činjenicu da je pjesnik čija se sabrana djela objavljuju umro 1915. godine!

Potanko prepričava Kajan i peripetije u vezi s njegovom drugom objavljenom knjigom, koja se pojavila 1969. godine pod naslovom *Al Sajab i kamena vaza* (prva je knjiga bila zapažena zbirka pjesama *Arabija ljubavi*, objavljena 1967. godine). Ta druga knjiga sadrži motive i legende vezane za Mostar i Hercegovinu te prepjeve iz opusa čuvenoga pjesnika Badra Šakr al-Sajaba. Naime neki članovi Kluba pisaca Doma omladine u Mostaru okomili su se na tu knjigu ponajprije zbog stihova „Ruku diže punu otrovnica, jedan Stojan iz Mletaka“. Članovi Kluba navode u svome kritičkom osvrtu da

Kako sam s Ibrahimom stari
ahbab još od sedamdesetih godina
prošloga stoljeća, kad smo kraće
vrijeme zajedno radili u Nakladnom
zavodu Matice hrvatske u Zagrebu,
razumljivo je da mi je knjiga njegovih
sjećanja bila posebno zanimljiva, tim
više što je pisana iskričavo, vješto i
nenametljivo, sličnim stilom kakvim
su npr. pisani Kajanovi putopisi po
Bosni i Hercegovini, Turskoj i Egiptu
te tekstovi koji se odnose na bosanske
banove i kraljeve odnosno općenito
na povijest srednjovjekovne
Bosne i Hercegovine.

je Stojan Janković, na koga se u knjizi aludira, izrazito pozitivna povijesna ličnost pa da zato ne može biti onaj koji „bije krv nevinih bogougodnika“, kako je također napisao Kajan. Osim toga navode kritičari da se gotovo na svakoj stranici Kajanove knjige zaziva Allah ili Bog, i to pisani velikim slovom, te da se zagovara pravo građanstva i za riječi tipa *hamajlija, lahkko, mehko, kostjela* i sl. Napominju također da Aleksu Šantića autor knjige prikazuje tek kao blijedog, razbarušenog zaljubljenika u prkosnu Eminu, za koju su on i njegova pojava „tek kao da je ptica prhnula preko ograde vinograda“ itd. Danas je ljudima, pogotovo mladima, teško i shvatiti takve i takvima slične postupke, ali su oni nažalost itekako bili sastavni dio gotovo svakodnevne političke stvarnosti, pogotovo u Bosni i Hercegovini.

Dotiče se Kajan također škakljivih političkih tema i u vezi s „usadivanjem ekavice“ i srbizacijom leksika u Bosni i Hercegovini te se s tim u vezi prisjeća i hajke na glavnog urednika uglednoga sarajevskog časopisa *Život*, velikoga pjesnika Mehmedalije Maka Dizdara, a koja je (hajka) trajala sve do Makove iznenadne smrti. U vezi s Dizdarom prisjeća se Kajan i svoga sudjelovanja na Šimićevim susretima u Šimićevim rodinim Drinovcima 1971. godine, kad se, između ostalih, družio s književnicima Darom Sekulić, Milanom Nenadićem i Željkom Sabolom. Sutradan je po završetku Susreta u Mostaru na terasi hotele Bristol primijetio Maka Dizdara i prišao mu da mu zahvali što ga je u dobru svjetlu spomenuo u jednoj polemici s Rajkom Petrovom Nogom. Samo nekoliko dana poslije toga Mak je iznenada preminuo. Potresen njegovom smrću Kajan je njemu u čast napisao i jednu od svojih ponajboljih pjesama s naslovom *Mehmedaliji Maku Dizdaru* i podnaslovom *Na vijest o preseljenju njegovu u zemlju dobru*. Ta pjesma počinje stihovima: *Ahiret očekuje dušu Mehmedalijinu; / To se golub premeće u rujni mak / na zapadu – / Bože, / Zrno otrova sada je kriknulo; / Samac samlji biva / U rujnoj mrklini / Srpanjskih stećaka*.

Piše također Kajan o hrabrom pismu skupine hrvatskih književnika iz Sarajeva, koje je objavljeno u *Oslobođenju* pod naslovom *Kad ćemo odgovoriti Grgi Gamulinu*, i to u kontekstu *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* (iz 1967. godine), posebice o tome kako se uz Stanislava Bašića, Veselka Koromana, Vitomira Lukića, Mirka Marjanovića, Nikolu Martića i Milu Pešordu našlo i Kajanovo ime, naknadno zamijenjeno imenom Vladimira Pavlovića.

Prisjeća se također Ibrahim i suradnje s Murisom Idrizovićem u vezi s objavljivanjem četiriju knjiga *Izabranih djela* Hifzija Bjelevca te antologije dječje poezije koja je naslovljena *Glasi djetinjstva* i objavljena u Banjoj Luci 1978. godine, a u koju je uvršteno i nekoliko Kajanovih pjesama za djecu.

Piše nadalje Kajan i o obnavljanju bošnjačke Matice, tj. Kulturnog društva Muslimana (Bošnjaka) *Preporod* u Zagrebu, u kojemu je Kajan bio predsjednik Glavnoga odbora, a članovi ili raznovrsni suradnici, između ostalih, bili Nedžad Pašalić, Fadil Hadžić, Amir Bukvić, Ismet (Ico) Voljević, Fikret Cacan, Sulejman Mašović, Asim Kurjak, Faris Nanić, Zijad Haznadar i drugi. Kajan je također bio i glavni urednik glasila toga društva, novoobnovljenog časopisa *Behar*, koji je ponovo počeo izlaziti 1991. godine.

Prisjeća se napokon Kajan i svojih fascinantnih putovanja kroz Tursku, Egipat i Libiju, o kojima je inače dosta pisao i u svojim vrlo vrijednim putopisima.

Na kraju ovoga kratkog osvrtu na izuzetno toplo i tečno pisana autobiografska prisjećanja Ibrahima Kajana njegovu knjigu *Samo prolaznik* svesrdno preporučujem za višekratna iščitavanja svima zainteresiranima, a ne samo onima, među kojima sam i sâm, koji su bar dijelom bili svjedoci, sudionici i/ili suvremenici burnih događanja o kojima je riječ u ovoj više nego zanimljivoj knjizi. ●

Palićevo djelo od neprocjenjive vrijednosti

PRERASTANJE GRANICA GRAMATIČKE tradicije i zadobivanje obilježja znanstveno-prosvjetiteljske misije

Palić, Ismail. 2024. *Gramatika bosanskog jezika. Sintaksa*. Knjiga 1. Univerzitet u Sarajevu – Institut za jezik. 533 str.

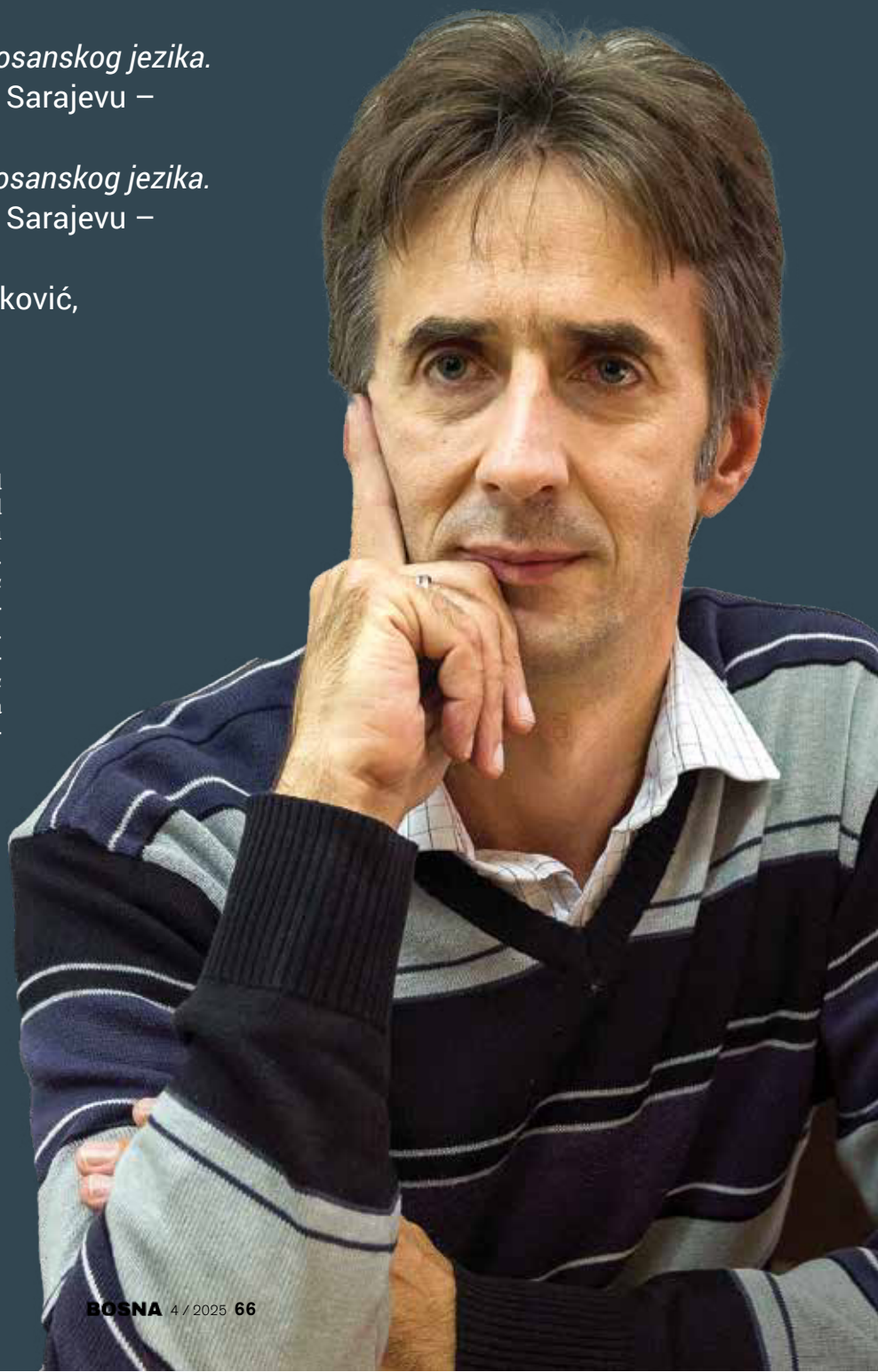
Palić, Ismail. 2025. *Gramatika bosanskog jezika. Sintaksa*. Knjiga 2. Univerzitet u Sarajevu – Institut za jezik. 444 str.

Recenzenti: akademik Ivo Pranjković, prof. dr. sc. Branimir Belaj

PIŠE: Ermina Ramadanović

Prošle je godine objavljena prva od predviđenih triju knjiga jednoga od najuglednijih bosanskohercegovačkih i bošnjačkih jezikoslovaca, prof. dr. Ismaila Palića, *Gramatika bosanskoga jezika, Sintaksa*, knjiga 1, a netom je iz tiska izašao i svjetlost dana ugledao i njezin drugi svezak. Dakle, druga je knjiga izašla točno četvrtinu stoljeća nakon prvoga izdanja *Gramatike bosanskoga jezika* iz 2000. godine, prve gramatike bosanskoga jezika u samostalnoj Bosni i Hercegovini, gramatike u kojoj je Ismail Palić, uz rah. akademike prof. Jahića i prof. Halilovića, bio jednim od autora i to, naravno, poglavlja koje govori o sintaksi, odnosno o rečenici kao temeljnoj sintaktičkoj jedinici i njezinim dijelovima.

Dakle, u svojem je višegodišnjem znanstvenom radu Palić već pokazao iznimnu posvećenost gramatici kao znanstvenoj disciplini, a u njezinu okrilju i sintaksi, stoga ove dosadašnje dvije knjige, na ukupno 996 stranica, ne samo da dopunjuju gramatiku bosanskoga jezika općenito nego donose nov pogled na gramatički opis kao takav. One su i sinteza dosadašnjih znanja, ali i sustavno propitivanje teorijskih osnova na kojima se ti opisi grade. Palićeve knjige počivaju na znanstvenim temeljima i uspostavljaju dijalog s modernim sintaktičkim teorijama, pri čemu on, svjestan postojećih pristupa, razvija vlastiti analitički sustav koji omogućuje znatno

precizniji opis i razradu složenih sintaktičkih odnosa. Sintaksi pristupa i metodološki i teorijski iz okvira gramatike fraznih struktura, pri čemu spaja tradicijsku gramatiku, ukorijenjenu u južnoslavističkoj tradiciji, s modernim lingvističkim teorijama. U obzir uzima funkcionalnu gramatiku, gramatiku zavisnosti, kognitivnolingvističke pristupe te gramatiku uloge i referencija, koje prilagođava i primjenjuje na strukturu bosanskoga jezika. Na taj način razmatra ne samo formalne odnose među riječima i rečeničnim dijelovima nego i njihove značenjske te komunikacijske funkcije koje su u tradicijskim gramatikama često bile zanemarene.

Dakle, pred nama je iznimno djelo koje nije samo vrhunski lingvistički doprinos, nego i važan korak u razumijevanju složenih jezičnih pojava što čine osnovu naše svakodnevne komunikacije – djelo posvećeno raščlambi sintaktičkih struktura bosanskoga jezika. Palićeva je metodologija usmjerena na sustavnu i preciznu analizu svakoga aspekta sintakse, od osnovnih gramatičkih kategorija, preko složenijih sintaktičkih struktura, pa sve do međusobne interakcije sintaktičkih jedinica u rečenici. Takav pristup jasno se ogleda i u strukturi njegovih knjiga, koje su tematski i metodološki pomno oblikovane. U metodološkom smislu Palićev je pristup hibridan: deskriptivan kad opisuje jezične pojave u općem jeziku, a normativan kad raspravlja o funkcionalnosti i pravilnosti u okviru standardnoga jezika.

U prvoj knjizi Palić započinje od temeljnih pojmova rečenice, njezinih elemenata i njihovih funkcija, no ubrzo čitatelja uvodi u složenija pitanja rečenične strukture. Objašnjava osnovne sintaktičke kategorije i nazive koje upotrebljava: leksičke (imennice, glagoli, pridjevi, prilozi i prijedlozi), funkcionalne (determinativi, čestice, koordinatori i subordinatori) te sintaktičke fraze, shvaćene kao spojeve najmanje dviju riječi u kojima je jedna dominantna, a druga podređena. U tradicijskoj se gramatici takvi spojevi punoznačnih riječi bez obilježja predikativnosti nazivaju sintagmama, pa sintagme pripadaju frazama, odnosno fraze su šira kategorija koja obuhvaća sintaktički neravnopravne jedinice. Na toj osnovi razlikuju se imenska, glagolska, pridjevska, priložna, prijedložna, determinativna i čestična fraza.

Nadalje, Palić u gramatici rabi i naziv *klausa* i naziv *rečenica*. Pojam klauze upotrebljava za sintaktičku cjelinu koja se obično sastoji od subjekta i predikata, kad se ona promatra

kao dio veće strukture (primjerice složene rečenice ili rečenice s prednukleusom), dok u ostalim slučajevima preferira naziv *rečenica*.

Jedna je od najvećih vrijednosti Palićeve sintakse upravo njezin višerazinski pristup. Jezik promatra ne samo kao sustav pravila, nego i kao mrežu značenja, komunikacijskih potreba i kulturoloških utjecaja. Za razliku od ranijih normativnih opisa, Palić se uglavnom suzdržava od izravnih jezičnih preporuka, osim kad one proizlaze iz same analize. Njegov je pristup funkcionalan: on ne teži konačnoj i nepromjenjivoj normi, nego pokazuje da je standard živ, dinamičan sustav koji se oblikuje unutar jezika i kroz jezik, a ne izvan njega.

Ova gramatika, u tom smislu, obuhvaća brojne primjere iz svakodnevne jezične prakse, čime se prikazuje jezična stvarnost onakva kakva jest – živa, promjenjiva i višeznačna. Za razliku od tradicijskih gramatika, koje se uglavnom temelje na pravilima i propisima, Palićev je rad pretežno opisnoga karaktera te sustavno razvrstava jezičnu uporabu prema funkciji i kontekstu. Time gramatiku vraća njezinoj osnovnoj svrsi – objašnjavanju i tumačenju jezičnih pojava. Ona, dakle, ne prikazuje samo kako se jezik upotrebljava, nego i zašto se upotrebljava na određeni način.

U tom je kontekstu jasno zašto Palić u svojim poglavljima posebnu pozornost posvećuje i temeljnim pojmovima semantičke i pragmatičke perspektive rečenice, kao što su istinosni uvjeti, propozicija, presupozicija, ilokucijska moć te kontekstualne i konverzacijske implikature. Međutim, kako bi se

moglo pristupiti detaljnijem razmatranju rečeničnih tipova i govornih činova koji se njima izražavaju, Palić ponajprije razjašnjava osnovne semantičke i pragmatičke pretpostavke. Razlog tome je taj što rečenični tipovi, kao specifične gramatičke strukture, uspostavljaju jasnu vezu s konkretnim iskazima koji nose određena semantička i komunikacijsko-pragmatička obilježja. Nakon toga detaljno se razmatraju govorni činovi, ilokucijska snaga iskaza, performativna uporaba glagola, perlokucijski učinak te problematika indirektnih govornih činova.

Jednako je vrijedno istaknuti i njegovo jasno razlikovanje opisa jezične norme i stvarne jezične uporabe. U tom će smislu spomenuti poglavlje o brojivim i nebrojivim imenicama, odnosno o *singularia* i *pluralia tantum*. Riječ je, zapravo, o relativno malom broju imenica, budući da većina imenica ima morfološke oblike i jednine i množine. Upravo zato te malobrojne imenice postaju posebno zanimljive za raščlambu. U *singularia tantum* ubrajaju se dvije skupine imenica: vlastite i zbirne. Potonje predstavljaju znatno složeniju i zanimljiviju kategoriju jer označuju skup istovrsnih pojava ili bića shvaćenih kao jedinstvena cjelina, npr. *djeca*, *braća*, *lišće*, *građanstvo*. Za njih je karakteristično da neutraliziraju razliku između jednine i množine, pa iako se pojavljuju u jedninskom obliku, njihovo značenje razumijeva mnoštvo. Zbog toga ih se zgodno naziva „jedninskom množinom“ ili „množinskom jedninom“. Većina zbirnih imenica nastaje tvorbom, najčešće dodavanjem sufikasa, dok su one koje ne nastaju tvorbom, nego je riječ o leksičkoj zbirnoj imenici, poput *slame*, rijetkost.

Odnos zbirnih imenica i množinskih oblika odražava razlike u konceptualizaciji, pa imamo relaciju: *grane* – *granje*, *listovi* – *lišće*, *robovi* – *roblje*, *građani* – *građanstvo*. U nekim slučajevima ne postoji odgovarajući oblik množine, nego se upotrebljava samo zbirna imenica, pa se tada govori o tzv. „zbirnoj množini“. To vrijedi kod riječi poput *braća* od *brat* umjesto **bratovi* za množinu ili *djeca* od *dijete* umjesto **djeteta*. Ipak se, naglašava Palić, u realnoj komunikaciji često javlja potreba za oblikom množine, pa se razvijaju izvedenice poput *pilići* ili *telici*, tj. morfološka množina imenica *pilić* i *telic*, s tim da je imenica *pilić* sasvim obična u uporabi, a *telic* je, napominje Palić, relativno uobičajena, ali se u svijesti govornika ti množinski oblici povezuju s jedninskim oblicima *pila* i *tele*, a ne *pilić* i *telic*. Svakako valja naglasiti da Palić u tom smislu govori i o standardnojezičnoj, ali i općenito o jezičnoj raslojenosti i čestoći uporabe što je iznimno pohvalno jer uza sve rečeno on napominje da se u organskim jezičnim varijetetima javlja i oblik **brati* za množinu od *brat*, ali i primjerice *janjici* što bi bila množina od **janjić* koja praktično ne postoji. To zapravo ukazuje na činjenicu kako jezični sustav, uz svoju gramatičku logiku, istodobno slijedi i praktične potrebe govornika, a Palić sve to bilježi i opisuje. I imenice *pluralia tantum* pokazuju zanimljivu osobinu neutralizacije broja, što ih čini sličnima imenicama *singularia tantum*. Najpoznatija skupina takvih imenica obuhvaća predmete koji se sastoje od dva jednaka ili veoma slična dijela koja ne mogu funkcionirati odvojeno – tzv. bipartitne imenice. Primjeri su dijelovi tijela (*leđa*, *grudi*, *pluća*), vrsta odjeće (*hlače*, *gaćice*, *dimije*), pomagala (*naočale*) te različita oruđa i oprema (*makaze*, *škare*, *kliješta*, *ljestve*, *kola*). Njihovi dijelovi nemaju samostalnu funkciju, nego djeluju jedino u cjelini. Zbog toga takvi predmeti nemaju jedninski oblik imenice kojim bi se upućivalo na pojedini dio, a ti bi primjeri u nom. jd. glasili: **leđe*, **grud*, **hlaća*, **naočala*). Zanimljivo je da imenice *pluralia tantum* koje označavaju odjeću uglavnom obuhvaćaju predmete za donji dio tijela, tj. za noge, dok se odjeća za gornji dio tijela, uključujući i ruke, rjeđe pojavljuje u tom obliku. Razlog tomu leži u konceptualnoj istaknutosti, odnosno dvojnost nogu mnogo je jasnije uočljiva nego dvojnost ruku. Zbirne imenice tako predstavljaju zanimljivu poveznicu između jednine i množine: one nas upućuju na to da jezik ne oblikuje samo gramatička pravila, nego i način na koji konceptualiziramo svijet i mislimo.

Kroz Palićeve knjige učimo pravilnu jezičnu uporabu, ali i način kako o jeziku razmišljati, pa one prerastaju granice gramatičke tradicije i zadobivaju obilježja znanstveno-prosvjetiteljske misije. Ovo je djelo od iznimne važnosti za

Jedna je od najvećih vrijednosti Palićeve sintakse upravo njezin višerazinski pristup. Jezik promatra ne samo kao sustav pravila, nego i kao mrežu značenja, komunikacijskih potreba i kulturoloških utjecaja. Za razliku od ranijih normativnih opisa, Palić se uglavnom suzdržava od izravnih jezičnih preporuka, osim kad one proizlaze iz same analize. Njegov je pristup funkcionalan: on ne teži konačnoj i nepromjenljivoj normi, nego pokazuje da je standard živ, dinamičan sustav koji se oblikuje unutar jezika i kroz jezik, a ne izvan njega.

bosanskohercegovačku i bošnjačku akademsku i društvenu zajednicu jer gramatika je temeljem svakoga jezika, a jezik je više od sredstva komunikacije – on je identitet naroda, društva i svakoga pojedinca. Profesor Palić stvorio je tako djelo od neprocjenjive vrijednosti čije značenje nadilazi okvire same bosnistike. Ono potvrđuje i učvršćuje položaj bosanskoga jezika u zajednici suvremenih jezika.

Sintaksa, knjiga 1 i knjiga 2, iznimno su vrijedna djela za sve one koji žele produbiti razumijevanje jezika kojim govore i u kojemu misle. Posebno se ističe njihova didaktička vrijednost jer je u njima, unatoč visokoj znanstvenoj razini, stil jasan i komunikativan, a primjeri pažljivo odabrani. S obzirom na to da se sintaktičkim temama u bosnistici bavi tek ograničen broj znanstvenika, ovaj projekt ima iznimnu važnost za razvoj jezikoslovne bosnistike. No, vrijednost Palićeve *Sintakse* ne ograničava se samo na proučavanje bosanskoga jezika: ona je dragocjena i za istraživanje sintakse svih standardnih jezika utemeljenih na štokavskom narječju – hrvatskoga, srpskoga i crnogorskoga. Za razliku od većine gramatičkih priručnika koji su uglavnom normativni ili školsko-pedagoški orijentirani, Palićeva *Sintaksa* zauzima posebno mjesto jer s jedne je strane riječ o ozbiljnom znanstvenom djelu koje predstavlja vrijedan prinos lingvistici, dok je s druge strane pisana jasno, pregledno i pristupačno. Palić u njoj vješto spaja znanstveno-stručni diskurs s popularno-znanstvenim pristupom, čineći *Sintaksu* ne samo pouzdanim jezičnim priručnikom, nego i poticajnim štivom. Takva ravnoteža omogućuje da knjiga bude korisna ne samo jezikoslovcima, nego i studentima, nastavnicima, lektorima, filolozima, svim znatiželjnim govornicima te onima koji s ljubavlju i radoznalošću pristupaju jeziku i njegovoj gramatici.

Svakako valja napomenuti da se profesor Palić, oslonjen isključivo na vlastitu intelektualnu snagu, predanost i neumornu marljivost, odvažio napisati trosveščanu gramatiku potpuno sam, bez stručne, institucijske ili financijske potpore te takav pothvat zaslužuje iskreno divljenje i duboko poštovanje.

Palićeva *Sintaksa* nije samo još jedna gramatika – to je djelo koje spaja znanstvenu temeljitost i didaktičku jasnoću postavljajući nove standarde ne samo u jezikoslovnoj bosnistici, nego i u jezikoslovlju općenito. Iz šire perspektive, Palićev opus svjedoči o sustavnom, temeljitom, dugogodišnjem i predanom radu na opisu, popisu i propisu standardnoga bosanskoga jezika te razvoju jezikoslovne bosnistike, ali i o stvaranju djela koja nadilaze okvire jedne discipline, postajući tako trajni prinos kulturnom naslijeđu te most između jezika i identiteta. ●

Novi glasovi

UNA

PIŠE: Mirsada Šerifović

UKraljevstvu voda, živi djeva visoka, vitka, blijede puti, kose duge raspuštene. Haljina što leprša oko njezinog vitkog tijela optočena je smaragdima koji svjetlucaju na suncu ostavljajući trag blještavila za njom. Ona je jedna od Kraljica voda, dadoše joj ime Una. Osluhni kišu kako dodiruje zemlju, čut ćeš njezin žubor koji se prolama kao da šapuće uspavanku svijetu i jedan kanjon dubok, zelen, vječan. U tom kanjonu vragolasto teče voda, ne bilo kakva voda, smaragdno tirkizna je njezina boja, neukrotiva, živa voda koja neprestano žubori baš kao da kiša neprestano pada na suncu okupanoj površini.

Kako je samo lijepo raspustila svoju kosu. Lelujaju njezine vlasi slobodno, pokazuju ti put kojim već stotinama godina miluje obalu i što je brža, to je njezina kosa razigranija, svaka vlas se cakli na suncu okupanom odrazu šume pored koje se kreće, a svaki slap kao da ju nanovo svojom pjenom šamponira i miluje. Gledaš ples na vodi. Orkestar su kapljice, a dirigent je vjetar koji ih navodi da se kreću uz najljepšu glazbu što hrani dušu. Njiše se kosa njezina korak lijevo, dva desno kako vjetar dirigira.

U njezinom zagrljaju rađaju se slapovi razigrani i snažni, igraju se kapljicama baš poput sićušne vilinske djece svjetlosti što lebde iznad površine. Svaka kapljica zrcali se kao dragulj, raspršujući svjetlost u tisuće boja. Dok ona vrhovima prstiju jedva dotiče površinu u haljini od pjene što se polu prozirna na svjetlosti prelijeva u nijansama smaragdnh boja i priprema se da poskoči s kamena na kamen u svoj svojoj ljepoti.

Ponekad, ali samo ponekad zaželi i ona predah, pa s posljednjeg kamena odskoči prema nebu. Haljina joj se oplete oko tijela, a ti vidiš samo kapljice kako svjetlucaju u krug poput vrtloga. Zatim se sruči u dubinu, gdje se od siline kamenčići razmiču i nastavlja gotovo nečujno po površini lagano kliziti uz tebe poput

daha, kao da ni vjetar ne želi probuditi tek usnule spavače koje je omamila vlastitom tišinom.

U obalama njezinim skrivaju se mala gnijezda, u njima tek izleženi pačići, slatke i zbunjene malene loptice što gnjure, kao prste, svoje malene kljunove u njezine vlasi u potrazi za hranom.

Paralelno je moćna i stidljiva. Pleše gizdavo kroz zrak, ostavlja za sobom ljepotu svojih kristalnih kapi. Svaka kap skriva želju, a svaka želja traži srce koje će je razumjeti i ne pokušati ukrotiti njezine obale.

Tama što se tiho nadvija budi strah od okova kojima su ljudi skloni narušavati njezinu slobodu. Silom koju posjeduje može se uzdići i poravnati sve strahove. Nije ona sklona osveti, kao i svaka rijeka može pokazati svoju moć i kad to poželi biti opasna i prevrtljiva. Prije nego zakoračiš u tu čaroliju pripazi na njezinu ćud. Iako misliš da ju poznaš, ona će te iznenaditi. Sudara se njena snaga sa stijenama što tiho vire ispod površine stvarajući pjenu koja se razlijeva, brišući granicu između neba i vode. Miješa vilinski prah, tirkizno i zeleno u nijanse snova, što se razlijeva njezinim tokom. Sprudovi na kojima raste drveće priča tisućljetne priče o borbi i nježnosti, o korijenima što se grčevito drže za ono malo zemlje koje voda nije odnijela, to je čarolija utkana u srca onih koji uz nju žive. Sve na njoj je nastalo od najjačih mladica, borbenih sjemenki koje su odlučile uspjeti i dodati čaroliju njezinoj ljepoti.

Djeca koja se rađaju uz nju imaju tu iskr u očima, iskr u zavodljivosti. Pogled njihov ti govori da su rođeni uz rijeku koja svoje smaragde ne štedi, ispire im brige, hrani dušu svojom snagom. Ona rađa sinove i kćeri hrabrog srca, čuvaru rijeke, gizdave poput nje same, jer njezina krv žubori njihovim venama. Takvi su dostojni štititi nju i njezinu ljepotu od onih, mračnih misli, stvorenih od mračnih sila.

Mostići što ih izgradiše kako bi se divili njezinoj ljepoti, spajaju obale lebdeći iznad zrcalnog odraza na vodi. Hodajući po njima, ne prelaziš samo prostor, već i vrijeme. Samo zrcaljena svjetlost te lagano ometa u mislima, a u njoj se vile s planinskih vrhova razigrano kupaju, baš kao i njihova slična djeca svjetlosti nad kanjonima nanovo i nanovo u svakoj zori koja se rađa kristale njezine skupljaju u košarice, i s njima se pomlađuju pa tako vječno uz rijeku dočekuju nove generacije nas koje privlači njezina ljepota. Znaju da te njihova čarolija navodi da se ogledaš u njezinoj ljepoti, koja čarobno i bezvremeno zrcali odraz sreće, što svakom putniku šaptom otkriva tajnu: „Sada ćeš se zauvijek vraćati meni!“

Uranjaš u svijet gdje sve ima smisla i srce razumije ono što oči ne vide. Svaki korak po tim starim daskama otkriva uzdah vjetra, odraz neba u kojem se snovi miješaju sa stvarnošću i nose te u nove dimenzije, a tamo, ugledat ćeš vile kako se odmaraju na sprudovima i pletu vjenčice od sitnog cvijeća, koji će krasi njihove kose, dok zrak miriše na svježe opranu mahovinu.

Vijugala je ona nošena hladnim dahom pored starih mlinova, zrcalila bi prve zrake izlazećeg sunca kao da izljeva zlato po površini, darovano iz nebeskih visina.

Ranom zorom, kada svijet još snove sniva, a rosa tiho sjaji po travi kao razasute zvjezdice noći stari mlinar bi krenuo, nije želio propustiti izlazak sunca dok se sjenke noći lagano povlače.

Ponio bi mali naramak u kojem je bio kruh ispečen s ljubavlju prethodne noći, topao, još uvijek mirisan po ognjištu i lijepim usopenama.

Mlinar bi sjeo na kamen uz obalu, zagrizao svoj kruh i tiho prozborio s rijekom, kao sa starom prijateljicom. Govorio bi joj o snovima, o danu koji dolazi, o vremenima kojih se jedino voda još sjeća. Puno godina je nosio na svojim starim leđima. A rijeka bi mu zauzvrat uzvratila tišinom, laganim žuborom, i zvukovima što miluju dušu. Kad bi se sunce konačno uzdiglo i svijet ponovno postao bučan, on je već bio u svom mlinu, ispran od nemira, pun svjetla i tišine.

Uvečer kad se svjetiljke upale, mostići zabljesnu jantarnim sjajem, samo bi sova s grane u tišini nijemo promatrala prolaznike kako se dive površini okupanoj mjesečevim kristalima, gledajući kako voda polako teče i u daljini kotače drvenih mlinova okreće. Stara su to drvena zdanja s krovovima od slame, obrasli mahovinom, kao da su izrasli iz samog srca šume. Vrtjeli su se oni polagano, a tišinu su narušavale kapljice natječući se koja će prva skočiti u vodu.

Mostići koji su njih povezivali bili su posebni, izrađeni od hrastovih daščica što još sazrijevaju na vremenu. Jutrom bi ih dječji koraci razbudili, trčkarajući za roditeljima što su došli po brašno samljeveno prethodne noći. Pod njihovim nožicama zaškrupali bi kao da im žele ispričati nešto drevno, nešto što se baš tu noć dogodilo. Priču o vili Ponoćnici, ime joj je Lejla.

Oni svjedoče čaroliji mjesečeve prašine koja i Lejlu spušta na rijeku. Laganim korakom bi uz zvukove šume zapjevala pjesmu,

pjesmu koju samo mlinovi razumiju. Osim životinja što su u blizini savile svoje postelje, nitko za nju nije znao.

Mlinar je jedan dan okasnio, došao je sa zapregnutim konjem, natovarenim kukuruzom koji je valjalo samljeti kako bi se sutra dan na kućnim ognjištima pogače mogle ispeći. Zatekla ih je duboka noć i odlučio je prespavati. Mjesec nikada nije bio veći, a voda sjajnija.

Te večeri čuo je njezinu pjesmu, shvatio je da na rijeci nije sam. Ujutro kada se vratio kući, žena u čudu gleda njega, pa konja, klima glavom pa kroz smijeh reče: „Nisi imao pametnijeg posla, nesrećo jedna, nego konju grivu saplest?“

Prišao joj je, zagrljio ju i prozborio: „Ma zar nije ljepši i gizdaviji“.

Nije joj želio reći čemu je svjedočio i da ga je uspavala pjesma koju je čuo, dok su svjetlacavi odsjaji plesali pred njegovim očima. Kad je ujutro ustao konju je griva bila opletena.

Lejla je prekrasna, ali plaha. Sjajne gotovo prozirne puti u crnoj dugoj haljini optočenoj srebrnim kristalčićima, blistala je na mjesečini. Laganim bosim koracima provlačila se između mlinova gdje se mjesečeva svjetlost zrcalila. Od njezine pjesme kotači su se počeli vrtjeti brže, a brašno koje su mljeli tih posebnih noći bilo je najslade koje se ikad samljelo.

Sve što dotakne tu čarobnu vodu protkanu tirkizom, nošenu na dahu vjetra uhvaćenom u kapima odiše čarolijom.

Tu priroda daruje životinjama nadnaravnu snagu. Jeleni i srne prilaze tihim koracima da se osvježe, gotovo nečujno, kao da znaju da remete čaroliju. Oni znaju tajnu, tajniju od šume. Svaki put kad dođu na rijeku, Uma šumska vila već prepoznaje zvuk njihovih koraka, onu tišinu prije glasanja koja samo njoj govori. Uzdigne se tada, obasja ih pogledom zelenim poput dubokih izvora, nježnom rukom briše lišće što se prolaskom kroz šumu spustilo na njihova leđa i rogove. Laganim, gotovo nečujnim krilima zamahuje, kreće se između njih poput sna. Miluje ih smaragdnom izmaglicom, svjetlom koje izbija iz svih pora njezina bića, prenosi čaroliju koja grli bez riječi. A oni, kad se napiju vode, gledaju smaragdnom očima poput Ume, istom iskrom koja isijava iz njezinih očiju.

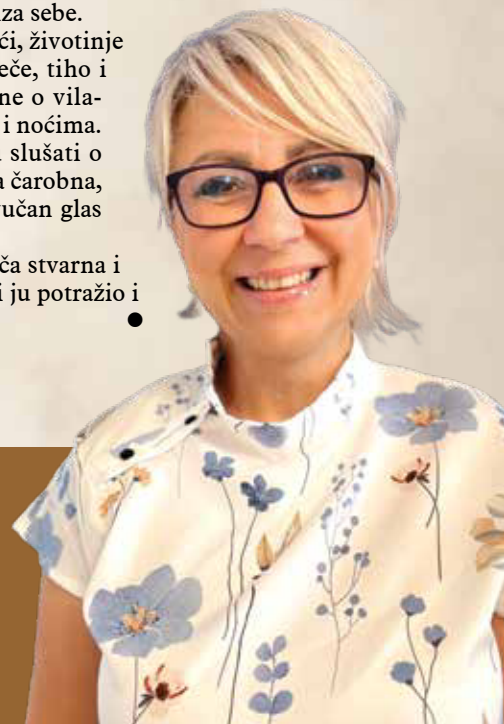
Pogledom obasjaju šumsko lišće, a kada potruče, njihove noge ne dodiruju zemlju, oni lete. Prohujaju kao vjor, podižući lišće iza sebe.

I tako, mlinovi, mostići, životinje što piju vodu koja živo teče, tiho i ponizno čuvaju svoje tajne o vilama što ih njeguju danima i noćima. Šapuću onima koji znaju slušati o vremenu kada je voda bila čarobna, a drvo oživjelo uz milozvučan glas vile Ponoćnice.

Šta misliš je li ova priča stvarna i da Una zbilja postoji, bi li ju potražio i uvjerio se?

O AUTORICI

Mirsada Delić Šerifović rođena je u Zagrebu 1975. godine, magistrirala je Menadžment bankarstva osiguranja i financija na Međunarodnom Sveučilištu Libertas u Zagrebu i stekla naziv Magistar menadžmenta bankarstva osiguranja i financija. Dugi niz godina radila je kao bankarska savjetnica u Zagrebačkoj banci d.d. Od 2025. godine zaposlena je kao administrativna tajnica u Nacionalnoj koordinaciji Bošnjaka u Republici Hrvatskoj- Bošnjaci Zajedno!

Monografija klasika

CRTEŽ KAO SUDBINA DŽEKE HODŽIĆA, MATERIJA KAO PAMĆENJE

Od šišarke i trnke do žice, izgorjelog kartona i daske, Džeko Hodžić gradi profinjenu mrežu etike sjećanja. Njegovi *Ljudi iz sjene*, *Apokalipsa* i *Oteta zemlja* presijecaju ratni mrak, dok *Počitelj* i *Postekološke katastrofe* mapiraju rušenje i povratak prirodi. Crtež je kostur, boja glas, konus-ikona i bijele bašte su likovna molitva. Skulpture su stjegovi, asamblaži na ugljenisanim dokumentima i daskama crtaju put od Aleksandrijske biblioteke do Vijećnice. Umjetnost ga hvata, iz pepela nudi oblik nade. Donosimo portret bošnjačkog umjetnika koji vjeruje u kontinuitet pamćenja.

PIŠE: Filip Mursel Begović

Ako bismo, praveći monografiju bošnjačke savremene umjetnosti, morali izdvojiti autora čiji crtež pulsira kroz platno, a materijal se čuva i svjedoči kao arhivski predložak, ime Džeka Hodžića bilo bi među prvima. Kritičari su ga odavno opisali kao „umjetnika snažne, teško omeđive imaginacije“, ali i autora koji je crtež pretvorio u voluminozni događaj, u trodimenzionalnu sliku sklopljenu od žice, platna, boje i tragova historije.

Rođen 8. decembra 1950. u Godijevu (Sandžak, Crna Gora), Hodžić završava Umjetničku školu u Peći (1965–1970), studira na Pedagoškoj akademiji (likovna grupa) u Sarajevu (1970–1972), a 1977. diplomira na Akademiji likovnih umjetnosti u Sarajevu. Živi i radi u Novom Pazaru (1977–1980), potom u Tesliću (1980–1992),

gdje osniva i vodi likovnu koloniju „Teslić“. Ratne 1992–1996. provodi u Sloveniji (Domžale) i Njemačkoj (Wasserburg), od 1996. je u Sarajevu. Njegova hronologija precizno bilježi cikluse i projekte: od *Zlatarevog prostora* i *Sjemeni mladog bora*, preko *Portreta kćerke* i *Počitelja*, do višedecenijskog niza *Ljudi iz sjene*, ratnog dnevnika *Svjedočenje o Bosni* (1992–1995) i poratnih tematskih cjelina *Stradanja*, *Postekološke katastrofe*, *Bijele bašte* te *Mitske slike*.

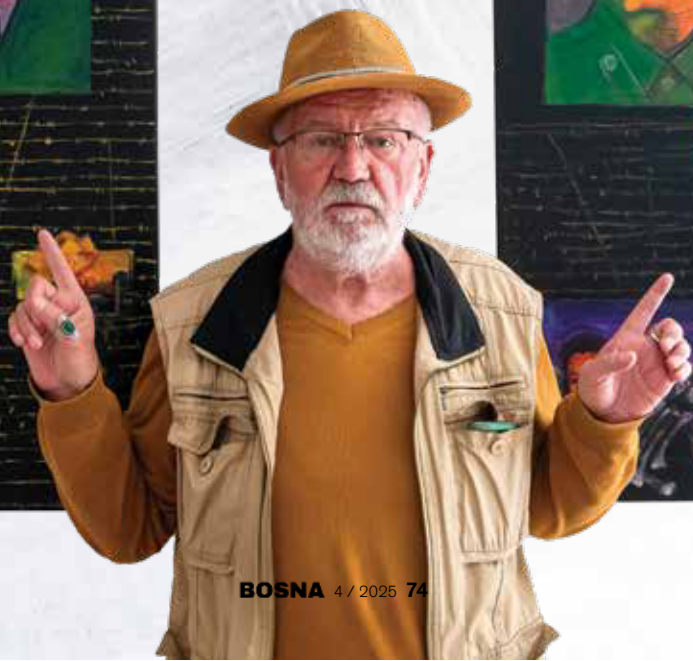
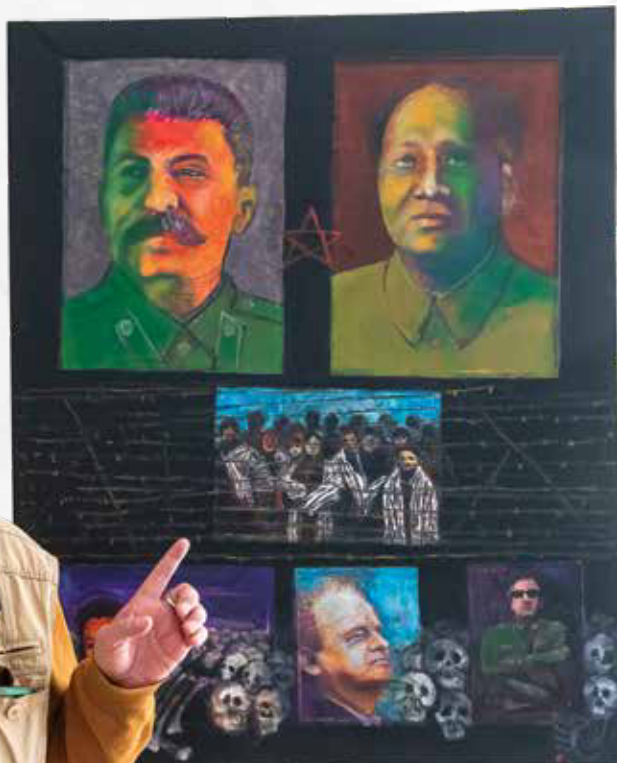
Izlagao je na 100 samostalnih i 600 grupnih izložbi u zemlji i inostranstvu (od Slovenije i Hrvatske do Njemačke, Italije, Francuske, Norveške, Egipta, Kanade, SAD-a i dalje). Nagrađen je, između ostalog, Srebrnom značkom Univerziteta u Sarajevu (1977), internacionalnom nagradom „Premio Madracio“ (1990) i Gran Prix-om na „Analu crteža“ (Mostar, 2010).

CRTEŽ KAO TEMELJ, „VOLUMEN JE VARKA“

Hodžićeva umjetnička alfabetička počinje i završava crtežom. „Osnovu njegove poetike sačinjava crtež“, primijetio je Dušan Đokić, ali crtež koji se ne zaustavlja na konturi jer on diše kroz nosive konstrukcije, prelazi u reljef, postaje skulpturalan.

Hodžić crtež „utka u mrežu“ kostura, platno segmentira, a boju nanosi kao epidermu; iza te opne mi „ustrajno osjećamo da se nešto burno zbiva s drugu stranu platna“. To su „gigantski crteži“ koji svoju trodimenzionalnost ostvaruju kao sugestiju „volumen je varka“.

Važan je i izvor oblika, i to prastara trnka (košnica), „prapočelo, oblik iskonni, misterij“, iz koje Hodžić razvija niz antropomorfnih, lancetastih, uspravnih formi. One osvajaju prostor između slike

i skulpture, kao „trodimenzionalne slike“ u čijoj se vertikali kondenzira magija i disciplina crteža.

Plodovi bora (ranije nazivan i *Sjeme mladog bora*) počinju od šišarke kao *Magma Mater – Velike Majke* iz koje se stalno rađa novi život. Realizam detalja spaja se s irealizmom cjeline iz raspukline ploda izvire forma i kadra vertikalna piramida kompozicije. Hodžić time artikulira metaforu vitalnosti prostora i ljudi Bosne.

Portret kćerke i *Zlatarev prostor* dopunjuju Hodžićevo rano poglavlje, intimizam i refleksija o prostoru slike, likovno pismo koje oscilira od nadrealne asocijativnosti do čiste analitičnosti crteža, a sve u potrazi za „vlastitim plodovima“ izraza.

Ciklus *Počitelj* najavljuje prijelom jer susret s nagorjelim kartotekama Kolonije Počitelj, nađenim u ruševinama zdanja Gavrankapetanovića, postaje pokretač niza mapa na spaljenim, pougljenjenim podlogama. Crtež je „jasan i neposredan, gotovo lirske“, ali je podloga, dokument, gruba i tragična, pa rad istovremeno pohranjuje memoriju i upozorava da moramo pamtili.

Ljudi iz sjene (1986 –), u talasima do danas) srce su opusa: vertikalne, lance-taste forme, trodimenzionalni crteži od žice, platna i boje. Vojislav Vujanović to vidi kao „filozofiju mističnog“ u kojoj se arhetipovi i staroslavenska duhovnost kristaliziraju u znak, boja je zgusnuta, tamna, proparana zelenim i žutim bljeskovima, dok oblici lebde između ritualnog i univerzalnog simbola.

Stradanja i *Postekološke katastrofe* čine poratno središte rada, od mape *Počitelja* do instalacija „Od Aleksandrijske biblioteke do Vijećnice“. Tu su drvo, pepeo, pougljenjene knjige i svitci, lim, ekseri, ulje i pigment; autor „pravi ureze, utiskuje metale, ukucava čavle“, kao da arhivira „nestale, ubijene i njihove lutajuće duše“. Kritika je taj gest nazvala „totalnim autorstvom“, jer umjetnik ne samo prikazuje, već mimetizira destrukciju kao temu.

U istu poratnu dionicu pripada i ciklus *Bijele bašte*, prosvijetljene, produhovljene, smirene površine na kojima trag materije i geometrija ploha preoblikuju raniji, tamniji registar u vidu svojevrsnog memorijskog vrta.

ETOS I CREDO

Hodžićev credo nije puka teorija, to je način rada. On kaže da „platno-podlogu doživljava kao vlastiti vrt u koji sadi šta želi“, a sliku uzgaja, ore, zaliva, dok „ne odgoji posebnu vrstu“. I još: „Umjetniku Istina treba biti vodič, razum čuvar, a pravičnost moć.“ Odatle naslov i okvir poratnih mapa: „Moć ili razum“ – civilizacijski upitnik iza svake sačuvane, nagorjele kartice, iza svakog uresa čavlom u drvo.

APOKALIPSA NA OTETOJ ZEMLJI

U Hodžićevu opusu *Apokalipsa* stoji kao monumentalni triptih (4,88 × 2,40 m) i misaona matrica iz koje se granaju kasniji ciklusi. U njoj je jasno razdijeljena intencija da *Apokalipsa I* tematizira stradanje jednog naroda i jednog kraja, da *Apokalipsa II* širi kadar na planetarni slom. U oba slučaja životinje „govore“ umjesto ljudi – alegorijski jezik preuzet iz basni i sufijske tradicije (Attar) radi univerzalizacije poruke i ukidanja dnevno-političke kratkovidnosti.

Ikonografsko tkivo čine bestijarij i arhetipski znakovi: bazilisk, jarac, zubati psi i vučovi, a nasuprot njima bijelo janje, Agnus Dei, osovina nevinosti i žrtve. Hodžić takvim rasporedom moralnih polova vraća temu na izvorne eshatološke opomene, ali u jeziku savremenog oka.

U središtu triptiha nalazi se asamblaž od realnih predmeta, tragova stradanja, koji priziva memoriju masovnih grobnica i čini da slika „procuri“ u stvarnost.

Formalno, *Apokalipsa* je zgušnjena, bez dekorativnog viška, napetost grade nabijene plohe i neravnomjerna materija, crveno-zelene sudare koje „šokiraju“ ali ne jeftino, nego kao kontrolirana energija etičkog bunta. To „misaono slikanje“ radi s reduciranom naracijom, s dramom koja vrije ispod površine.

Ciklus je zamišljen kao otvoreni poziv na misaonu nadgradnju, polje između literature i filozofije, i kao umjetnikovo „izgovaranje“ onoga što je upućeno čitavom čovječanstvu.

Na toj brazdi nastaje noviji ciklus *Oteta zemlja*, ne kao tematski skok, nego kao zemaljski nastavak apokaliptičkog pripovijedanja. Autor u kataloškim bilješkama govori o potrebi da se „dobro bori protiv zla“, o vraćanju dostojanstva čovjeku, ali i o lucidnoj skepsi prema globalnim lekcijama demokracije jer povijest, kad se oguli, pokazuje kolonijalne geste, pljačku resursa, istrebljenja i genocid. Umjetnički odgovor nije pamflet nego moralna topografija današnjice u čijem centru stoji Hodžićeva empatija sa genocidom u Palestini i stradanju Gaze.

No, u istom ključu Hodžić razlaže gubitak domovine, korijena i imena, kao gubitak identiteta i ljudske mjere. *Oteta zemlja* je slikarska pobuna protiv dehumanizacije, a likovne meditacije postaju dobro osmišljene „priče-opomene“, u kojima se privatna trauma prevodi u univerzalni registar.

To je i razlog zašto se ciklus može čitati kao nastavak *Apokalipse*, ali bez metafizičkog odljeva jer ovdje je zlo historijska činjenica i dokument, što potvrđuje i recentna postavka i recepcija ciklusa.

Zajedno, *Apokalipsa* i *Oteta zemlja* tvore luk od alegorije do historije, od jezika zvijeri koje razotkrivaju čovjeka, do zemlje koju čovjek otima čovjeku. U tom luku Hodžić gradi vlastitu estetiku i umjetnost kao etički čin i vizuelni argument, zbog čega njegovo djelo istovremeno opominje i ohrabruje. Apokalipsa je pred vratima, poručuje Hodžić, ali je otpor moguć i potreban.

.....

Kad govori o vlastitoj umjetnosti, Džeko Hodžić izbjegava velike dekoracije i vraća se jednostavnom zavjetu rada, samosvojnosti i etičke mjere. “Poslije izložbe opet u atelje, gdje drugdje? Nova bašča, nova njiva, novo sjeme, novo okopavanje, zalivanje i gajenje kulture”, kaže, predočavajući slikarstvo kao svakodnevnu agrikulturu duha koja traži strpljenje i ponavljanje, a ne spektakl.

Kritičari tu prepoznaju dvije stvari. Prvo, uporno oslanjanje na crtež kao misaonu energiju. Slika nastaje „iz misaonog trakta“, po Poljareviću, ali bez gubitka poetske gustoće. Drugo, izbor materijala koji jesu dokumenti epikalnog loma, spaljene knjige, nagorjeli papiri, drvene daske iz ruševina dobivaju „novo dostojanstvo“, postajući „poetski pripovjedači o ljudskoj patnji“.

Kad govori o vlastitoj umjetnosti, Džeko Hodžić izbjegava velike dekoracije i vraća se jednostavnom zavjetu rada, samosvojnosti i etičke mjere. “Poslije izložbe opet u atelje, gdje drugdje? Nova bašča, nova njiva, novo sjeme, novo okopavanje, zalivanje i gajenje kulture”, kaže, predočavajući slikarstvo kao svakodnevnu agrikulturu duha koja traži strpljenje i ponavljanje, a ne spektakl.

Ta radna upornost stoji uz njegovu principijelnu samostalnost. I kada nabraja učitelje s Akademije, završava jednostavno: “Mi smo se mimoilazili u svom shvatanju umjetnosti... ja sam gledao da budem svoj.” U jednoj rečenici sažima program: učiti, ali ne naslijediti, poštovati, ali ne podražavati.

Hodžićevo “biti svoj” nosi i moralnu obavezu pamćenja. Njegova vezanost za Počitelj nije tek ikonografski motiv nego dug: “Uvijek sam smatrao da se moram odužiti toj ljepoti, a jedini način interveniranja bio je kroz umjetnost”, kazuje, prisjećajući se kako je u ruševinama Kolonije nalazio spaljene kartone i dokumente i “oblačio ih u novo ruho” da otrgne od zaborava ono što se gradu dogodilo.

U apokaliptičnim ciklusima, koji su prerasli u trilogiju, njegovo vjerovanje se radikalizira: istina je često čitljivija kroz basne, mit i alegoriju. “U mudrostima sufijsa sam negdje pročitao da, kada čovjek pripitomi ego, bit će bolji od meleka. Ako to ne uradi, može biti gori od šejtana... U basnama i bajkama, mitovima i legendama, u njima je istina.” Otuda i slikarski glas koji ponekad prepušta životinjama da “govore umjesto ljudi”, a platna perforira projektilom, jer “metak je đavolji, šejtanski posao.”

No i u prizorima razaranja zadržava obzir: “Iako je apokaliptično stanje, nisam htio isprljati taj prostor, čilim sam poštovao i izdvojio ga.” Taj mali gest čuvanja reda,

ljepote i “čistog” mjesta, otkriva njegovo shvatanje umjetnosti kao brige i svjetla, ne kao gomilanja efekata.

Konačno, credo zaokružuje skromnost, slava i materijalno ga ne zanimaju, važnije mu je da ga neko prepozna “onog u šesiru”, jer prepoznavanje znači da je djelo dotaklo čovjeka. “Nikada nisam želio da postanem bogat... to me skoro i ne zanima.” Ono što ostaje, kaže, jest rad, istrajnost i istina koja se iznosi bojom, linijom i predmetom, “bašča” koja se svakog dana iznova obrađuje.

OD KOŠNICE DO KNJIGE, OD ŽICE DO PEPELA

Hodžićev rad stoji na raskršću arheološkog oblika i činjeničnog ostatka: trnka i knjiga, šišarka i spaljena kartoteka, žica i pigment. Zbog toga njegovi radovi funkcioniraju u dvostrukom registru: kao simbol (misterij, znak, vertikala, lanceta) i kao svjedočenje (trag požara, urez, ekser). Tako se zatvara krug između mitološkog (prapočela, *Magma Mater*) i historijskog (arhiv ruševine), a umjetnik, kako dobro kaže Andreas Pytlík, čini ono što jedino može: radi.

KRATKA HRONOLOGIJA DŽEKE HODŽIĆA

1950 – Rođen u Godijevu (Sandžak, Crna Gora).

1965–1970 – Umjetnička škola, Peć.

1977 – Diplomirao na ALU Sarajevo; potom Novi Pazar (1977–1980).

1980–1992 – Teslić; osniva i vodi koloniju „Teslić“.

1980–1984 – „Sjeme mladog bora“, „Portret kćerke“; 1983–1985 „Počitelj“.

1986– „Ljudi iz sjene“ (u ciklusima I–V i dalje).

1992–1995 – Ratni dnevnik „Svjedočenje o Bosni“.

1996 – Sarajevo; poratne cjeline „Stradanja“, „Postekološke katastrofe“, „Bijele bašte“; instalacije „Od Aleksandrijske biblioteke do Vijećnice“.

NAGRADE I IZLAGANJA

Nagrade: Srebrna značka Univerziteta u Sarajevu (1977), „Premio Madracio“ (1990), Gran Prix „Anale crteža“ (2010).

Izložbe: 58 samostalnih, 375 grupnih; djela u muzejima, galerijama i privatnim zbirkama u BiH i inostranstvu.

U formalnom smislu, to proizvodi zanimljivu ambivalenciju, „slike-skulpture“ koje gledalac doživljava kao trodimenzionalne crteže, platna i objekti na rubu enformela, lancete koje nose „prijaznost boje“ i istovremeno skrivenu „demoniku“ iza lica.

Važno je napomenuti da je Hodžić rat preživio kao prognanik, naime, dio njegovog predratnog opusa nestao je, tako se i u poratnim *Stradanjima* stalno osjeća prisustvo onoga čega nema, odsutnost koja je „zajednička karakteristika“ i pojedinačnih djela i cjeline. *Počiteljsku mapu* Tvrtko Kulenović povezuje s projektom *Svjedoci postojanja*, jer dijele „zajedničku tugu“ i potrebu da se neobjašnjivo zlo ipak ucrtta u memoriju.

ŽIVI KLASIK

Ratni dnevnik, ciklus crteža *Svjedočenje o Bosni* (1992–1995), upisao je traumu „totalnog rata“ i „totalne patnje“. Ne kao patetični narativ, nego kao niz vizuelnih molitvi i to čiste linije, blago svjetlo i sjena, tijela u bijegu i hropcu, „kockice“ jednog ogromnog mozaika stradanja.

Hodžićev rad ima i javnu dimenziju, osim izložbene reputacije, on je bio dugogodišnji organizator i voditelj kolonija (osnivač „Teslića“), član ULUBiH-a i SULUJ-a, te aktivan u udruženjima umjetnika i žirijima. Time je, iznutra, jačao infrastrukturu scene na kojoj je stvarao.

Kao poglavlje „monografije najvećih“ bošnjačkih savremenih umjetnika on stoji punopravno upravo zato što je spojio crtačku rafiniranost i materijalnu hrabrost, sve je u njegovom rukopisu postalo znak i sjećanje. To jest on uporno gradi svoje polje rada, ili kako sam kaže: „Platno je vlastiti vrt u koji sadim šta želim.“

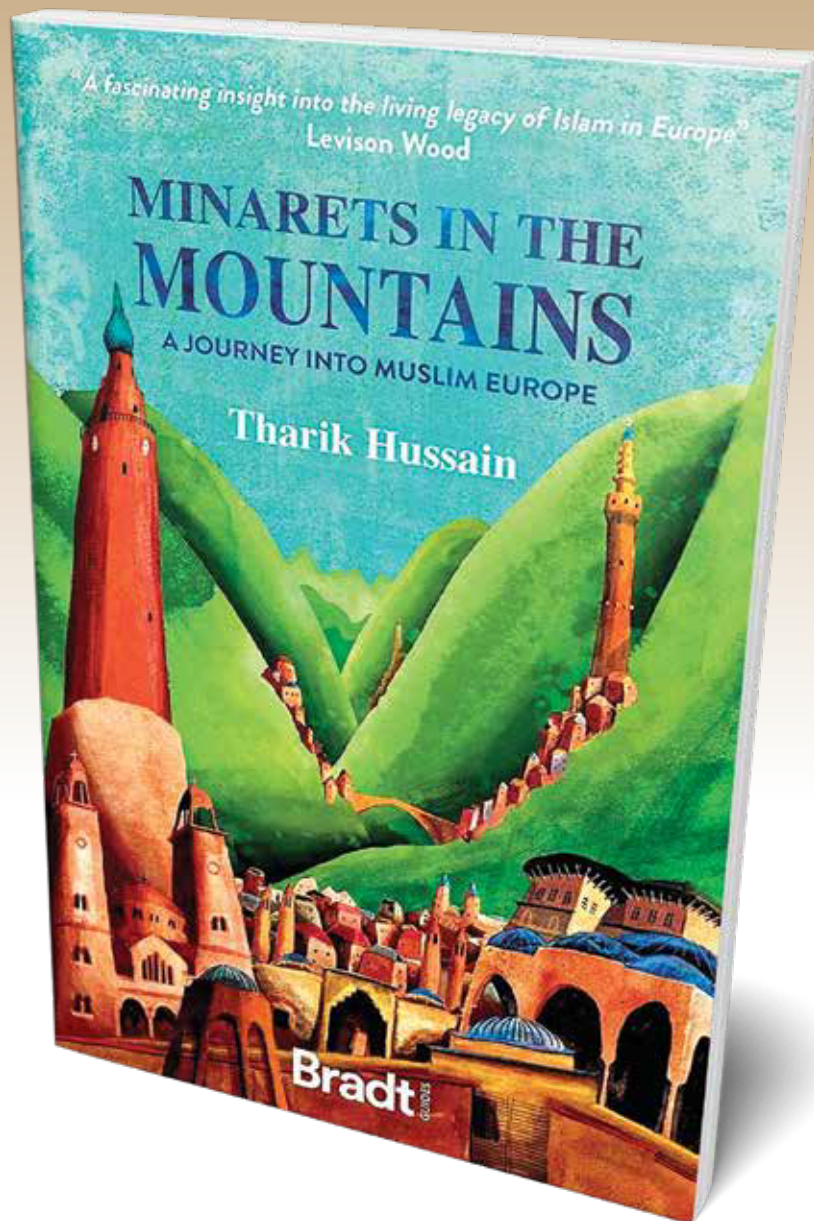
Gledati Đeku Hodžića znači vidjeti kako se istina, razum i pravičnost pretvaraju u trodimenzionalni crtež. Njegove slike su mjesta memorije, „poetski pripovjedači“ rata i otpora, ali i oaze obnove. Čak i kad su rađene na spaljenom papiru, one nisu samo o prošlosti, to su podignute vertikale, signalne lancete koje nas vraćaju u sadašnjost i pitaju – moć ili razum? Njegov je opus, kako se jasno vidi i u svim osvrtima na njegovo djelo, istovremeno zasebna poetika prostora i arhiv vremena, ali i jedna velika, još uvijek otvorena priča. ●

A portrait of a man with dark, wavy hair and a beard, smiling. He is wearing a dark blue button-down shirt and brown trousers. His hands are clasped in his lap. The background is black.

Intrigantan naslov Tharika Hussaina,
putopisca i novinara iz Londona

**KNJIGA O EUROPI
KOJA PRESTAJE**
zaboravljati vlastite
minarete po planinama

Uočen najprije u londonskim knjižarama, pa sve traženiji širom Ujedinjenog Kraljevstva i izvan njega, ovaj putopis postao je neobično uspješan vodič kroz prostore koje Europa često drži na rubu vlastitog pamćenja. Hussain piše o Bugarskoj, Grčkoj, Albaniji, Sandžaku, Sjevernoj Makedoniji i Bosni; o krajolicima, ljudima, džamijama i pričama koje je obilazio i bilježio putujući s porodicom. Povodom izlaska „Minareta u planinama“ i njezina putovanja do bosanske publike, Tharik Hussain dao je izjavu za časopis „Bosna“

PIŠE: Amir Telibećirović

Kad je ljubljanska „Mladina“ prije nekoliko desetljeća objavila tekst pod naslovom „Minaret u Alpama“, naslov je zazvučao kao mali potres u javnosti. Zbunjivao je one koji su Alpama pridavali samo siluete zvonika, iritirao dio čitateljstva u jeku rasprave „za i protiv“ prve džamije u Ljubljani, a mnoge je ipak zaintrigirao da promijene perspektivu. Podsjetnik u tom članku, da je na tlu Slovenije postojala munara još u Prvom svjetskom ratu, podignuta u Logu pod Mangartom za bošnjačke vojnike austro-ugarske vojske – bio je elegantan odgovor na tvrdnje da se „minaret

nikad nije dizao u ovim krajevima“ i da se „ne uklapa“ u alpski krajolik.

Sličan pomak percepcije posljednjih je godina izazvala knjiga „Minarets in the Mountains“ („Minareti u planinama“) Britanca Tharika Hussaina. Uočen najprije u londonskim knjižarama, pa sve traženiji širom Ujedinjenog Kraljevstva i izvan njega, ovaj putopis postao je neobično uspješan vodič kroz prostore koje Europa često drži na rubu vlastitog pamćenja. Hussain piše o Bugarskoj, Grčkoj, Albaniji, Sandžaku, Sjevernoj Makedoniji i Bosni; o krajolicima, ljudima, džamijama i pričama koje je obilazio i bilježio putujući s porodicom.

Porijeklom iz Bangladeša, odrastao u Britaniji, godinama je istraživao historiju i kulturu muslimanskih zajednica u UK-u, od političkih i socioloških do kulturnih i, dijelom, teoloških tema, pa je, prirodno, svoju znatizeljnu proširio na domicilne europske muslimane, uključujući i Bošnjake.

Knjigu je objavio Bradt Guides Ltd. i, premda zasad nije prevedena na bosanski, englesko izdanje već cirkulira u BiH. Dio primjeraka autor je sam donio i prodao na neformalnoj sarajevskoj promociji prije nekoliko mjeseci, drugi su ušli u zemlju u ruksacima britanskih turista koji su, krećući se između Sarajeva, Mostara, Višegrada,

Srebrenice, Zvornika, Jajca i Banjaluke, nerijetko pratili tragove i toponime iz knjige. Sam naslov došao je iz autorova osjećaja za prostor: Bosna i Balkan su planinski svijet, a minareti, doslovno, izrastu iz zelenih brda. U tom prizoru, na kojem se kompatibilnost i kontrast susreću u istoj slici, mnogi čitatelji po prvi put prepoznaju ono što su predrasude gurale izvan okvira „europskog“.

Povodom izlaska „Minareta u planinama“ i njezina putovanja do bosanske publike, Tharik Hussain dao je izjavu za časopis „Bosna“ i objašnjava kako je knjiga doživljena, što ju je motiviralo i šta nam govori o europskoj povijesti.

Na pitanje kako se knjiga prodaje u Ujedinjenom Kraljevstvu u usporedbi s inozemstvom, Hussain ističe da se to teško jednoznačno mjeri: „Sve ovisi o temi i profilu autora u Ujedinjenom Kraljevstvu. Naslovi koji su vezani uz sam UK obično se bolje prodaju kod kuće, ali autor s izgrađenim profilom može prodavati knjige o bilo kojoj temi.“ Drugim riječima, uspjeh „Minareta“ nije tek trend, nego rezultat susreta teme i autora koji je godinama otvarao srodna pitanja.

Zašto 'planine', a ne 'Alpe'? Igrali smo se hipotetskim naslovom „Minaret u Alpama“. Hussain kaže da bi to kod mnogih izazvalo šok-efekt: alpske nacije rijetko se povezuju s islamom, a u slučaju Švicarske postoji i zabrana minareta, što bi dodatno raspirilo interes. U sadašnjem naslovu planine su šire i poštenije polazište, one su balkanski pejzaž, a munare su ovdje domaći vertikalni znakovi.

U poglavljima koja se tiču Bosne, autor prolazi i kroz Višegrad i njegov most, pa time i kroz sjenu Ive Andrića. Hussain je jasan: „Svi pisci nose vlastite kulturne pristranosti, to se vidi i kod Andrića u načinu na koji prikazuje muslimansku/osmansku kulturu. Istodobno, on nastoji pokazati i užas devširme, ma koliko različite zajednice o tome imale različita sjećanja.“ Dodaje da popularna knjiga, bila fikcija ili faktografija, „ostavlja trajan dojam o temi kojom se bavi“, pa tako i Andrićeva zamišljena verzija života Mehmed-paše Sokolovića „postaje sidro ili ogledalo za bol i patnju koje njegova zajednica veže uz devširme“. U tom smislu, Andrićev utjecaj na

Reakcije čitatelja kreću od otpora do olakšanja. Najnegativnije reakcije, kaže, dolazile su „od određenih balkanskih naroda koji ne žele da se njihova zajednica ili kultura identificira kao ‘muslimanska’“. S druge strane, najpozitivnije povratne informacije stizale su od čitatelja koji su rekli da im je knjiga „pokazala Europu koju nisu poznavali ili je nisu željeli vidjeti – pomogla im je da shvate da Europa ima autohtonu muslimansku prisutnost, kulturu i povijest.“

dio srpske publike širi se od bivše Jugoslavije do današnjih recepcija.

Ko je „najorganiziraniji“? Iako knjiga nije rađena kao komparativna analiza politika, identiteta ili ekonomija, Hussain navodi dojam iz perspektive islamske baštine: „Divio sam se koliko mi se organiziranim i centraliziranim činio muftijski sustav u Bosni, od načina obrazovanja imama i učenjaka do činjenice da se klasično islamsko obrazovanje odvija u priznatim visokoškolskim ustanovama.“ To je, kaže, rijedak kontinuitet u regiji koja je navikla na prekide.

Jedno poglavlje knjige dotiče španjolski mit o Svetom Jakovu i njegovu političku upotrebu. U balkanskom susjedstvu, podsjetimo, kruže slične naracije – od Kosovskog mita i Miloša Obilića do Skender-bega. Hussain to zaokružuje ovako: „Sve te legende ujedinjuje antimuslimanski ton, one su dio europskog folkloru koji je sukreirao popularni europski identitet, često u srži antimuslimanski.“ Zato je knjiga, kaže, pokušaj da se zabilježi i druga tradicija, ona koja je postojala i opstajala, bez obzira na narative koji je potiskuju.

Reakcije čitatelja kreću od otpora do olakšanja. Najnegativnije reakcije, kaže, dolazile su „od određenih balkanskih naroda koji ne žele da se njihova zajednica ili kultura identificira kao ‘muslimanska’“. S druge strane, najpozitivnije povratne informacije stizale su od čitatelja koji su rekli da im je knjiga „pokazala Europu koju nisu

poznavali ili je nisu željeli vidjeti – pomogla im je da shvate da Europa ima autohtonu muslimansku prisutnost, kulturu i povijest.“

Na analitičke prognoze da bi sudbina balkanskih muslimana, napose bosanskih, mogla nalikovati andaluzijskom scenariju stare Španjolske (ekonomski, politički, kulturno, demografski, pa i fizički), Hussain je kratak i oprezan: „S obzirom na ono što vidimo diljem svijeta, ne vjerujem da je to nemoguće.“ U jednoj rečenici - upozorenje, ne proročanstvo.

Može li „Minaret u planinama“ jednog dana ući u školski kurikulum Ujedinjenog Kraljevstva? „Za to bi najprije trebalo da obrazovne institucije priznaju da Europa ima muslimansku povijest i prisutnost vrijednu proučavanja. Još nismo ni blizu, ne vidim da će se to dogoditi za mog života“, kaže Hussain.

„Minareti u planinama“ nisu polemički tekst, to je putopis koji, stranicu po stranicu, vraća karti ono što je iz nje izbrisano. Počinje na lokalnim stanicama, jezicima, mostovima, grobljima, rukopisima i završava geopolitičkim pitanjima koja je Europa godinama sužavala na kliše: što je „naše“, a što „tuđe“. Hussainov je odgovor da postoji i treće, ono zajedničko, zapisano u kamenim mostovima i drvenim česnama pod planinama, u minaretima što izviru iz brda jednako prirodno kao i borovi.

U Sarajevu, Mostaru ili Višegradu taj odgovor zvuči poznato, možda je zato knjiga tako lahko našla put do bosanskih čitatelja, pa čak i do turista koji traže koordinate iz teksta. Dok bosanski prijevod još čeka svoj trenutak, autorova „izjava za Bosnu“ može se sažeti u jednoj rečenici: „Ovo je priča o Europi koja prestaje zaboravljati vlastite muslimanske adrese“.

I zato se, godinama nakon „Minareta u Alpama“, Hussainovi „Minareti u planinama“ čitaju kao nastavak iste rasprave, samo šire i nije pitanje uklapa li se munara u pejzaž, nego koliko se Europa uklapa u vlastitu povijest. U toj slici, minareti nisu tuđi stupovi, oni su markeri sjećanja. ●

Može li „Minaret u planinama“ jednog dana ući u školski kurikulum Ujedinjenog Kraljevstva? „Za to bi najprije trebalo da obrazovne institucije priznaju da Europa ima muslimansku povijest i prisutnost vrijednu proučavanja. Još nismo ni blizu, ne vidim da će se to dogoditi za mog života“, kaže Hussain.

17. april postaje
nacionalni praznik

ZAŠTO "DAN BOŠNJAČKOG JEDINSTVA"?

Nacionalna koordinacija Bošnjaka je, povodom nacionalnog praznika Dana Bošnjaka (28. septembra), proglasila 17. april Danom bošnjačkog jedinstva u Republici Hrvatskoj – danom na koji se simbolički i programski okupljaju udruge, jača kultura i obrazovanje te grade institucije koje predstavljaju Bošnjake u RH. "Bošnjaci zajedno" nije samo ime Koordinacije nego i standard djelovanja: više suradnje, više sadržaja, više rezultata. U nastavku donosimo Proglas povodom proglašenja Dana bošnjačkog jedinstva

Povodom nacionalnog praznika Dana Bošnjaka 28. septembra, mi, Bošnjaci u Republici Hrvatskoj, ujedinjeni imenom i odgovornošću, proglašavamo 17. april Danom bošnjačkog jedinstva te se obavezujemo da ćemo ga ubuduće obilježavati manifestirajući vlastitu kulturnu posebnost i građanski doprinos.

Ovaj dan označava odluku da djelujemo zajedno, da povezujemo udruge, jačamo kulturu i obrazovanje te gradimo institucije koje nas predstavljaju. "Bošnjaci zajedno" ime je Nacionalne koordinacije Bošnjaka u Republici Hrvatskoj, ali i slogan koji predstavlja naš način rada, standard koji podiže našu vidljivost i štiti naša prava u okviru Republike Hrvatske.

Dan bošnjačkog jedinstva potvrđuje zajedništvo kao temelj političke vidljivosti i kulturnog razvoja, a proizlazi iz naše političke pobjede kada smo nakon devet godina bez zastupnika, 17. aprila 2024. vratili bošnjački glas u Hrvatski sabor. Ovim danom potvrđujemo kontinuitet imena Bošnjak u Republici Hrvatskoj i posvećenost umrežavanju udruga, provedbi Operativnog programa i razvoju kulturnih centara.

Naš cilj je jedinstvan: više suradnje, više sadržaja, više rezultata.

Oblikovali smo se stoljećima na rubovima carstava, u pjesmama, u školama i bibliotekama, na ratištima i u učionicama. Nekad razdvojeni, nikad rastavljeni. U Hrvatskoj nismo došli, mi smo veza između Bosne i Hercegovine i Hrvatske, između tradicije i suvremenosti, između onoga što jesmo i onoga što tek gradimo.

Naše ime je Bošnjak. Ime koje vraća mjeru i dostojanstvo, ime pod kojim živimo svoja prava i obaveze. Ime koje jednako pripada i umjetniku, i radniku, i studentu, i branitelju veteranu. Ime koje nas poziva da budemo zajedno.

Devet godina trajali su padovi, pukotine, poniženja, posrnula kulturna djelatnost, izgubljeni kadrovi. Odlučili smo biti zajedno i od tada kreće preokret: povratak glasa u Hrvatski sabor, Operativni program Vlade Republike Hrvatske, osnivanje Povjerenstva koje uklanja staru anomaliju i potvrđuje naše ime u institucijama, umrežavanje udruga, povratak izdavaštva, pokretanje izrade udžbenika po Modelu C, gradnja i osnivanje kulturnih centara i jačanje obrazovanja.

Ne zaboravljamo ono što nas obavezuje. U odbrani Republike Hrvatske stvovalo je više od 25.000 Bošnjaka, a više od 1.100 ih je položilo živote. Ta žrtva dio je temelja ove države i naš trajni amanet.

Slavimo ideju "Bošnjaci zajedno". Kada smo zajedno, ime dobija instituciju, kultura prostor, djeca udžbenik, a zajednica glas. Nacionalna koordinacija za nas nije hijerarhija, nego mreža koja povezuje, usmjerava, koordinira. Ne dijeli plijen, ona množi smisao. Naše ime Bošnjak čuvamo bez ostatka. Na svakom popisu i registru: Bošnjak! To znači prava, predstavnike, sredstva i vidljivost.

Uvodimo bosanski jezik i bošnjačku kulturu ondje gdje su naša djeca. Kultura je naš kisik. Časopisi, knjige, festivali, promocije, kulturni centri, galerije... temelj su identiteta, a ne trošak. Gradimo i otvaramo kulturne centre koji dišu našim plućima. Zgrade pretvaramo u živa mjesta za predavanja, radionice, scenu, dječiji program.

Promičemo zajedništvo, a ne jednoulmlje. Razlike su dobrodošle, ali razdori nisu.

Most uzajamanosti je otvoren jer poštuemo hrvatsku većinu i druge manjine, dodajemo vrijednost državi i pouzdano smo vezivo prema Bosni i Hercegovini.

BOŠNJACI ZAJEDNO!

Vaša Nacionalna koordinacija Bošnjaka u Republici Hrvatskoj!

Zagreb, 27/28. septembar 2025. godine ●

Od londonskih marševa do zagrebačkih plakata

KAKO SE NORMALIZIRA KSENOFOBIA i što to znači za nacionalne manjine u Hrvatskoj

Za Bošnjake muslimane retorika “islamski fundamentalizam je glavno zlo” prelijeva se na svakodnevni život te se rađa sram prema ispoljavanju vlastitih vjerskih simbola, a zatim se pojavljuje i samocenzura u javnosti. Kad politički mainstream govori etiketirajuće o „islamizmu“, linija između ideologije i identiteta postaje opasno tanka.

PIŠE: Zlatan Damjan

U Londonu je ovoga rujna ulice ispunilo more engleskih i union jack zastava. Na pozornici je Tommy Robinson, simbol antiimigrantskog pokreta; u masi su skandiranja protiv migranata i „kulturne revolucije“ koja navodno “vraća Britaniju Britancima”. Procjene Metropolitanske policije da je bilo riječ o 110–150 hiljada ljudi. Uz Robinsona, desničarski novinar Éric Zemmour je pričao o “velikoj zamjeni”, a preko video-linka i Elon Musk s tezom o “uništavanju Britanije masovnom migracijom”. Prosvjedi su većim dijelom bili mirni, ali s nizom incidenata i uhićenja. Ovo više nije politička margina, ovo predstavlja glavni tok nove evropske politike.

U isto vrijeme u Bruxellesu isti imaginarij ulazio je u institucije kroz HDZ-ov eurozastupnika Tomislava Sokola, koji je u raspravi o Gazi poručio: “Islamski fundamentalizam je najveće zlo današnjice”, “genocidna ideologija” i “glavna prijetnja Europi”, a za stanje u Gazi “isključivo je kriv Hamas”. Poruka je kristalno jasna: Islamizam je egzistencijalna prijetnja, Europa je utvrda. U takvom rječniku čest je klizni prijelaz od osude Islamizma (ideologije) prema sumnjičavosti prema muslimanima (ljudima). U hrvatskim prilikama to se već godinama pretače u praksu, od sabornice (jurišnici Mosta) do medijskih naslovnica.

OD „PLAKATA NA HINDSKOM“ DO „ZLOČINA IZ MRŽNJE“

Kada je zagrebački Kaufland ljetos na billboardu stavio pozdrav na hindskom (“Dom je bliže nego što misliš”), Domovinski pokret je potrcio inspekciju tvrdeći da navodno “guraju hrvatski jezik i kulturu u drugi plan”. Potpuno paradigmatički slučaj, jezik se koristi kao politički alarm na uzbunu, i to ne zato što društvo previše uključuje, nego zato što je spremno isključivati.

U isto vrijeme strani radnici, uglavnom iz Nepala, Indije, Bangladeša i Filipina, bilježe porast napada. Pučka pravobraniteljica u Izvješću za 2024. navodi da je od 1. siječnja do 31. srpnja 2024. evidentirano je 326 kaznenih djela na štetu stranaca, s 527 žrtava, pri čemu su mnogi napadi vjerovatno rasno motivirani, ali se vode kao „imovinski delikti“. Ista godina svjedoči da su stranci činili 12,3% svih ozlijeđenih na radu i 20% svih

poginulih (šest smrtnih slučajeva). Nema apstrakcije u ovim slučajevima, to su ljudi, novi susjedi, kolege.

Hrvatska, usput, rekordno uvozi radnike (2024. doselilo 70.391, od toga 81,1% stranih državljana). Najveći udjeli su Nepal 14,2%, BiH 11,3%. Otišlo je 38.997 ljudi, najviše u Njemačku. Ukupan saldo je pozitivan, ali odnos prema pridošlima je sve gori.

A dok država u građevini priprema „zelene vještine“ i tečajeve hrvatskog (uče „daj mi valjak“, „drži ljestve“, „zovi 112“), isti ti radnici postaju metom na ulici i predmetom kulturnih ratova. Integracija je na papiru, a na terenu hoće da vlada jezična policija i šutnja o izrabljivanju.

MEHANIKA KSENOFOBije I OPASNOST ZA MANJINE

London nam jesenas vrlo plastično pokazuje fazu u kojoj se ksenofobija normalizira na ulici (marševi, „odbrana domovine“ od „nevidljivih“ neprijatelja), u SAD se mehanika ksenofobije pokreće kroz dramatičan događaj (zločin ubojstva Trumpovog političko-vjerskog influencera). Hrvatska već živi faze retoričke generalizacije („oni“ su opasnost, „islamizam“ kao etiketa za svakog muslimana), politike iznimke (posebni nadzori, zabrane jezika/oznake, „odbrana“ identiteta) te napade na radnike i diskriminaciju pri stanovanju, poslu i obrazovanju. U izvješću ombudsmana jasno stoji da su počinitelji često mladi, žrtve bira ju jer su „određene boje kože“. A sustav ih ne vidi, jer slučajeve tretira kao obične krađe, a ne kao zločine iz mržnje.

Za Bošnjake muslimane retorika „islamski fundamentalizam je glavno zlo“ prelijeva se na svakodnevni život te se rađa sram prema ispoljavanju vlastitih vjerskih simbola, a zatim se pojavljuje i samocenzura u javnosti. Kad politički mainstream govori etiketirajuće o „islamizmu“, linija između ideologije i identiteta postaje opasno tanka.

Za Rome svaka kriza sigurnosti i „reda“ redovno se pretače u etnički profilirane mjere. Jačanje ulične radikalne desnice u pravilu prvo udara po Romima, najslabije zaštićenoj manjini. Ovo potvrđuju višegodišnji izvještaji o zločinima iz mržnje i motivima jer nacionalno podrijetlo, rasa/boja kože su među vodećim motivima. Za Srbe u Hrvatskoj otvara se novo poglavlje „Za dom spremni“ pokliča u kojem se legitimiziraju nacistički pozdravi i pokliči koji su nekada deportirali u koncologe. Jednom kada se otvori ta kvislinška panadorina kutija mržnje, teško je se može zaustaviti.

Novi radnici iz Azije/Afrike su gurnuti na rub, a suočeni su sa teškim poslovima, slabim stanovanjem, jezičnim barijerama, često bez ikoga tko bi ih branio. Kad ih netko napadne, pravna kvalifikacija određuje vidi li ih država kao žrtve rasizma ili samo kao žrtve pljačke. Danas je to prečesto, ovo drugo. Tomislav Sokol, dakle, izvodi grozomorno licemjerni salto mortale. Strani radnici su pozvani od Hrvatske da popune radna mjesta, a zatim im „sviće sokolovi“ i etiketira ih se kao terorističku prijetnju.

DRŽAVU TREBA ŠTITITI, DA, ALI OD ČEGA?

Naravno da država štiti službeni jezik i javnu sigurnost. Ali valjda ne tako da progoni plakate na hindskom, a ignorira nasilje nad hindu govornim radnicima, valjda ne tako da zaziva „obranu od islamizma“ kao opću sumnju prema muslimanima koji ovdje žive desetljećima, valjda ne tako da migraciju svodi na „zlouporabu sustava“, a istodobno o njoj ovisi u ekonomiji.

MUP RH, stoga, mora sustavno provjeravati motiv mržnje u napadima na strane radnike, a ne po defaultu sve voditi kao „imovinske delikte“. Potrebno je uspostaviti specijalizirane istražitelje/tužitelje za zločine iz mržnje i javni dashboard podataka (preporuke Vijeća Europe i ombudsmana već postoje).

Saborski i lokalni dužnosnici morali bi prihvatiti kodeks protiv govora mržnje, s javnim isprikama i sankcijama. Nije isto kritizirati ideologiju i kolektivno stigmatizirati vjersku/etničku skupinu kao što to radi Sokol.

Nadalje, potrebno je uvesti obavezne i poslodavcem plaćene tečajeve hrvatskog za radnike u kontaktu s mušterijama, nezavisnu kontrolu smještaja, zabranu oduzimanja putovnica, brzu pravnu pomoć (država već ima programe, neka ih provede). To nije dovoljno, potrebne su proaktivne patrole u zonama napada, povjerljive točke prijave na više jezika, savez s vjerskim i manjinskim organizacijama. To nije tek „multikulti dekór“, to je istinska prevencija nasilja.

Na koncu u obrazovanju i javnim medijima potrebne su činjenične kampanje o demografiji (Hrvatska je stara i bez migracije nema ekonomije), radu stranaca i pozitivnim praksama susjedstva.

GRANICA JE PREĐENA

Kad 150 tisuća ljudi maršira Londonom protiv migranata, to više nije marginalni incident. Kad istodobno u Zagrebu „čujemo jezik“ od plakata, a ne znamo zaštititi ljude od šaka, to označava politiku bez jasnog kompasa. Kad u Europskom parlamentu slušamo kako je „islamski fundamentalizam najveće zlo današnjice“, ne zaboravimo da se takve fraze prečesto lijepe za svakodnevne muslimane ovdje i sada, u školama, na poslu, na ulici.

Ksenofobija se ne rađa na nogometnim tribinama, ona se normalizira u medijima i u političkim kabinetima. A cijenu prvi plaćaju manjine – Bošnjaci, Srbi, Romi, novi radnici i svi ostali koji nisu „naši“.

Ljepota različitosti

DAN KAD JE ZRINJEVAC progovorio na šesnaest jezika

Na manifestaciji je sudjelovalo 16 nacionalnih manjina Grada Zagreba: albanska, bošnjačka, bugarska, crnogorska, češka, mađarska, makedonska, poljska, romska, rusinska, slovačka, slovenska, srpska, talijanska, turska i ukrajinska. Revija nošnji i glazbe pokazala je zašto je etno kostim jednako izložbeni artefakt koliko i ukras. Kroj, tkanje, perlica i način vezivanja marama pamte geografske putanje, zanate i obiteljske priče.

FOTOGRAFIJE: Stipe Majić

Budnicom limene glazbe ZET-a probuđen je Glazbeni paviljon i aleje platana. U nedeljnom priepodnevu (28. rujna) najljepši zagrebački park se pretvorio u polukružnu pozornicu na kojoj se, kao u listanju albuma, smjenjuju boje, vezovi i ritmovi. Dani nacionalnih manjina Grada Zagreba otvoreni su uz stotine posjetitelja, predstavnike manjina i poznata lica zagrebačke manjinske scene. Domaćin manifestacije je bila Koordinacija vijeća i predstavnika nacionalnih

manjina Grada Zagreba, pod pokroviteljstvom gradonačelnika Tomislava Tomaševića. Petnaestu godinu zaredom događaj se potvrđuje kao jedna od najnježnijih, a najglasnijih zagrebačkih tradicija: festival multikulturalnosti, zajedništva i očuvanja identiteta.

Na pozornici su dobrodošlicu poželjeli Armin Hodžić (saborski zastupnik i predsjednik Koordinacije) i Marta Kiss kao izaslanica gradonačelnika. U ime Savjeta za nacionalne manjine Vlade RH obratio se Darko Šonc, izaslanik predsjednika Savjeta Tibora Varge, ujedno predsjednik Slovenskog doma Zagreb i Vijeća slovenske nacionalne manjine Grada Zagreba. Govori su bili kratki i jasni iicali su različitosti koja je gradotvorna, čuva se kroz jezik, pjesmu, knjigu, kulinarske delicije i kroz susrete poput ovoga.

REVIJA NOŠNJI I PROGRAM U POKRETU

Nakon pozdrava uslijedilo je ono zbog čega fotografije uz tekst ustvari vode kolo kroz ovu priču. Albansko kulturno društvo "Shkëndija" (predsjednica Gentiana Lleshdedaj) izvelo je juniorsku plesnu koreografiju *Šari, Šota, Rugova i Has* — kolorit Kosova i Albanije prema prof. Dilaveru Kryeziuu.

BKUD "Sevdah" Zagreb u koreografiji Muhidina Aličehajića donosio je Bosansko posijelo, a svojim budnim okom sve je pratila predsjednica Džana Kahteran Hodžić.

Pjevački zbor "Montenegro" Društva Crnogoraca i prijatelja Crne Gore "Montenegro" Zagreb (vodi ga harmonikaš Edin

Džaferagić) otpjevao je izbor crnogorskih narodnih pjesama.

Češku zajednicu predstavljao je mješoviti zbor Dalibor iz Svitavyja (četiri CD-a, monografija fotografija iz 2022., te niz nagrada, među njima i glavna nagrada stručnog žirija u Meissenu).

Mađarsko kulturno društvo "Ady Endre" (92 godine neprekinutog rada) donio je ples iz opere Hari Janoš, folklornu skupinu vodi Eva Grah, a na citrama prate Zoltan Balaž-Piri i svirači.

Vokalna grupa "Wisla" Poljske kulturne udruge "Mikolaj Kopernik" (vodi Janina Wojtyna Welle, glazbeni voditelj Jan Naglić) izveli su poljske narodne pjesme. Iza njih su dva CD-a i gostovanja širom regije i Europe.

Rome je predstavljala ekstatična glazbena skupina "Sakupljači perja". Rusinsku manjinu KUD "Joakim Hardi" iz Petrovaca pod vodstvom prof. Zvonka Kostelnika. Muška pjevačka sekcija SKD Prosvjeta Zagreb izvodila je *a cappella* pjesme iz Slavonije, Like, Bosne i Dalmacije.

"Ščedryk", ansambl Ukrajinske zajednice Grada Zagreba pod vodstvom Olene Konovalove, spojio je ukrajinsku suvremenu, tradicijsku i narodnu glazbu.

ŽIVI HISTORIJA

Finale manifestacije je pripada svima te se niz rukoveta iz publike uhvatilo u polonezu, poljskom narodnom plesu koji je pouzdano povezao sve generacije posjetitelja. Program je vodila Karmela Vukov Colić. Oko paviljona su bili štandovi s izdavaštvom, a ističe se ono Nacionalne koordinacije Bošnjaka sa glavnim urednikom Filipom Murselom Begovićem, BKUD Sevdah je nudio autohtona bošnjačka jela, a gosti su pristizali i iz nekoliko hrvatskih županija te iz Mađarske, Češke i Poljske.

Zagreb svoj manjinski mozaik gradi dugo, kroz trgovinu i obrt, studentske migracije i poslijeratne selidbe. Današnja Koordinacija vijeća i predstavnika nacionalnih manjina Grada Zagreba rezultat je sistemskog okvira. Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina predviđa osnivanje koordinacija više vijeća radi usklađivanja zajedničkih interesa. Zagrebačka je Koordinacija nastala u prosincu 2003., kad su vijeća albanske, bošnjačke, crnogorske, češke, mađarske, makedonske, slovenske i srpske manjine potpisala Sporazum o osnivanju. Od tada Koordinacija, kao neprofitna pravna osoba, usvaja statut i programe, planira financije i, možda najvažnije, kreira prostore susreta kakav je i ovaj na Zrinjevcu.

Uoči svečanosti, u subotu od 10 do 12 sati, uz paviljon je održano predstavljanje nastave na jezicima nacionalnih manjina u Gradu Zagrebu — diskretna, ali važna veza škole i pozornice.

Manifestacija Dani nacionalnih manjina je postala svojevrsna navika grada gdje se u istom koraku sreću plesovi s Balkana, Karpata i Panonije, a svatko prepozna nešto svoje u tuđem.

DANI NACIONALNIH MANJINA GRADA ZAGREBA

MJESTO/VRIJEME

Park Zrinjevac, Glazbeni paviljon, nedjelja, 28. rujna 2025., od 10:00

ORGANIZATOR

Koordinacija vijeća i predstavnika nacionalnih manjina Grada Zagreba

PROGRAMSKE CJELINE

Budnica, govori, revija nošnji, glazbeno-folklorni program, zajednička poloneza, druženje uz izdavaštvo i autohtona jela i pića.

SUDJELUJUĆE MANJINE

Albanska, bošnjačka, bugarska, crnogorska, češka, mađarska, makedonska, poljska, romska, rusinska, slovačka, slovenska, srpska, talijanska, turska, ukrajinska.

POSEBNI GOSTI

Iz nekoliko hrvatskih županija te iz Mađarske, Češke i Poljske.

Dokumentarac „Čuvari mostova“

PREMIJERA FILMA O DOPRINOSU Bošnjaka Hrvatskoj

Film nastao povodom proglašenja Dana bošnjačkog jedinstva, režija potpisuje dr. sc. Edib Ahmetašević, scenarij Filip Mursel Begović, pod pokroviteljstvom saborskog zastupnika Armina Hodžića.

„Čuvari mostova“ je dokumentarni film koji u sažetoj, dinamičnoj formi mapira prisutnost i doprinos Bošnjaka hrvatskom društvu, od prvih mezarja i preporodnih imena koja su hodala Ilicom do suvremenih kulturnih i obrazovnih uporišta te zajedničkog sjećanja na Domovinski rat. Redatelj dr. sc. Edib Ahmetašević tu nit svodi u jasnu ideju. Prilikom premijere u kinu zagrebačkog Branimir centra (27. septembar) rekao je da “historiju pretvaramo u živu kulturu”.

Autorski tandem čine redatelj dr. sc. Edib Ahmetašević i scenarist književnik Filip Mursel Begović, dok produkciju potpisuje Bošnjački medijski centar Nacionalne koordinacije Bošnjaka u Republici Hrvatskoj. Film je ostvaren pod pokroviteljstvom saborskog zastupnika Armina Hodžića, a projekt je financiran sredstvima Ureda za ljudska prava i prava nacionalnih manjina.

Struktura filma vodi gledatelja kroz koncentriranu povijesnicu: od osmanske i austrougarske epizode, preko preporoditelja u Zagrebu, do modernih velikana i suvremenih institucija te kulturnih politika. Ključni motiv “čuvari mostova” otvara temu Bošnjaka kao trajne veze između Bosne i Hercegovine i Hrvatske, ali i kao mostograditelja unutar većinskog društva kroz knjige, škole, kulturne centre i javni rad.

Ulogu svjedoka vremena i prenositelja iskustva nose istaknute ličnosti iz kulture i javnog života: Tarik Filipović, muftija Ševko Omerbašić, Antun Vujić, Fadila Bahović, te glasovi institucionalnog razvoja bošnjačke zajednice, Armin Hodžić, Bermin Meškić, dr. sc. Ermina Ramadanović, uz sudjelovanje saborskog zastupnika Furia Radina i drugih aktera. Time film gradi polifoni portret zajednice koji se ne iscrpljuje u sjećanju, nego se pretvara u plan djelovanja.

Režijski pristup naglašava ideju u kojoj se sažima iskustvo manjinske zajednice koja svoj identitet razvija kroz kulturu, znanje i zajedništvo, bez patetike, ali s mjerljivim rezultatima vidljivim u institucijama, programima i ljudima koji ih nose.

Uzged, film je nastao povodom proglašenja Dana bošnjačkog jedinstva (17. april), čime se simbolički naglašava odluka da se udruge povezuju, kultura i obrazovanje jačaju, a institucije grade — ukratko: “Bošnjaci zajedno”.

Kao kratka, precizna lekcija iz identiteta, „Čuvari mostova“ ostavljaju dojam zrelog, afirmativnog dokumentarca koji mostove ne prikazuje samo kao metaforu, nego kao konkretne putanje znanja, odgovornosti i saradnje te putanje koje vode naprijed. ●

Oživljavanje parlamentarne saradnje

ARMIN HODŽIĆ U ANKARI,

Turski parlamentarci u Zagrebu: Susret s muftijom, sastanci u Saboru i MVEP-u te svečana večera

U Ankari dogovorene razmjene i saradnja s YTB-om, TIKA-om, TRT-om i turskim MVP-om te susreti u GNAT-u, u Zagrebu razgovori u Islamskoj zajednici, Saboru i MVEP-u, a program je zaokružen svečanom večerom u Westinu. Bošnjačka nacionalna manjina potvrđena kao prirodan most između dvije države.

Saborski zastupnik i predsjednik Međuparlamentarne skupine prijateljstva Hrvatska–Turska Armin Hodžić započeo je 18. septembra dvodnevni program u Ankari sastankom u Predsjedništvu za Turke u inostranstvu i srodne zajednice (YTB), instituciji koja vodi programe saradnje sa srodnim zajednicama i globalnom dijasporom te upravlja programom Türkiye Scholarships. U nastavku dana najavljeni su susreti u Velikoj narodnoj skupštini Turske (GNAT), radni ručak s parlamentarcima, te razgovori u TIKA-i i Ministarstvu vanjskih poslova, s planom da se posjeta zaokruži obilaskom Predsjedništva i Nacionalne biblioteke.

Radni fokus u Ankari bio je širok: od međukulturnih razmjena i prvih zajedničkih promocija/izložbi u Hrvatskoj do jačanja gospodarskih, kulturnih i medijskih veza. U GNAT-u je održan susret s više parlamentaraca, uz akcenat i na položaj bošnjačke nacionalne manjine u Hrvatskoj. U sjedištu TIKA-e dogovoren je nastavak i širenje postojećih projekata; na TRT-u i u Direkciji za komunikacije Predsjedništva otvorene su teme saradnje u medijima i javnoj komunikaciji. U Ministarstvu vanjskih poslova održan je sastanak s zamjenikom ministra i predsjednikom za EU, ambasadorom Mehmetom Kemalom Bozayem.

Drugi dan posjete obilježio je obilazak Nacionalne biblioteke u okviru Predsjedničke palače (više od 5 miliona

knjiga, oko 7 miliona posjetilaca godišnje, snažni programi rada za studente), potom džuma-namaz u džamiji unutar kompleksa i završni susret u Ambasadi Republike Hrvatske s veleposlanikom Hrvojem Cvitanovićem. U razgovoru je istaknuto da je „ponovno aktiviranje“ parlamentarne suradnje Hrvatske i Turske od velike važnosti nakon dugog zastoja, kako je primijetio veleposlanik, posljednjih 11 godina gotovo da nije bilo ozbiljnije povezanosti.

UZVRATNA POSJETA I SUSRET S MUFTIJOM

Uzratna posjeta turskih parlamentaraca počela je 6. oktobra u Islamskoj zajednici u Hrvatskoj, gdje su delegaciju GNAT-a predvođenu Hasanom Čilezom primili muftija dr. Aziz ef. Hasanović i saborski zastupnik Armin Hodžić. Razgovaralo se o jačanju parlamentarne saradnje, kulturnim i obrazovnim razmjenama, uključivanju mladih i projektima koji donose mjerljive koristi građanima.

Učestvovala je i veleposlanica Republike Turske u RH H.E. Hayriye Nurdan Erpulat Altuntaş sa saradnicima, dok su sa strane Hrvatskog sabora domaćini bili Hodžić i tajnica skupine Ana Perić.

Program je potom uključio prijam u Veleposlanstvu Republike Turske, posjete Institutu Yunus Emre i TİKA-i te večeru u rezidenciji veleposlanice.

RADNI SASTANCI U SABORU I SVEČANA VEČERA

U Hrvatskom saboru održan je radni sastanak Međuparlamentarne skupine prijateljstva Hrvatska–Türkiye s izaslanstvom GNAT-a, kao i susreti u Ministarstvu vanjskih i evropskih poslova te s

potpredsjednikom Sabora Željkom Reinerom. U programu su bili i razgovori s poslovnom zajednicom pri Institutu Yunus Emre. Cijeli tok posjete vođen je u radnoj i partnerskoj atmosferi, s ciljem učvršćivanja parlamentarnih veza i produbljivanja praktične saradnje u kulturi, obrazovanju i gospodarstvu.

U hotelu Westin potom je održana svečana večera u čast turskog izaslanstva, na kojoj su se obratili Armin Hodžić i Hasan Çilez. Hodžić je naglasio da odnosi dviju država nadilaze protokol i počivaju na uzajamnom poštovanju i zajedničkim vrijednostima, izdvojivši dosadašnju saradnju s TİKA-om i Institutom Yunus Emre te podršku Veleposlanstva Turske. Çilez je poručio da se

parlamentarna diplomacija „ponovno pokreće nakon dužeg zastoja“, napomenuvši da „petnaest godina nije bilo uzvratnih posjeta skupina prijateljstva“ i najavljujući da će dojmove prenijeti predsjedniku GNAT-a Numanu Kurtulmuşu, ministru vanjskih poslova Hakanu Fidanu i predsjedniku Recep Tayyipu Erdoğanu. U opuštenijem dijelu večeri, nakon razmjene prigodnih darova, Armin Hodžić je, znajući da Çilez navija za Galatasaray, poklonio dres Dinama s brojem 05. Program posjete turskih parlamentara završio je posjetom Islamskom kulturnom centru u Sisku koji nosi ime po turskom predsjedniku Recep Tayyipu Erdoğanu, a domaćin je bio glavni imam Medžlisa IZ Sisak Alem ef. Crnkić. ●

Lične karte bošnjačkih predstavnika u vlasti

BOŠNJACI ISTRE – nova energija lokalne politike

U rubrici Lične karte vijećnika donosimo novi ciklus portreta bošnjačkih predstavnika iz Istre – Elme Karić i Fajde Begovića iz Labina te Emire Mahmutović iz Kršana. Njihov rad i motivacija predstavljeni su kao dio šireg procesa povezivanja lokalne i nacionalne razine, koji je pokrenut na radnom sastanku u Hrvatskom saboru 29. septembra pod vodstvom saborskog zastupnika Armina Hodžića. Na sastanku s vijećnicima iz cijele Hrvatske definirane su tri prioritetne teme: koordinacija i prioriteti, ujednačavanje financiranja te identitetska i pravna pitanja vezana uz izjašnjavanje Bošnjaka.

EMIRA MAHMUTOVIĆ, Općina Kršan

Ime i prezime: Emira Mahmutović

Mjesto djelovanja: Općina Kršan, Istarska županija

Politički angažman: Vijećnica Općine Kršan iz reda bošnjačke nacionalne manjine

EMIRA MAHMUTOVIĆ nova je vijećnica u Općini Kršan i jedna od rijetkih Bošnjakinja koja se aktivno uključila u lokalnu politiku Istre. Iako dolazi iz male sredine, jasno artikulira potrebe zajednice od oko dvjestotinjak Bošnjaka koji žive u Kršanu.

Uz rad djeluje kao wellness terapeut i sportski maser, a ujedno je i predsjednica ženskog boćarskog kluba u Labinu. Njen angažman u sportu i civilnom društvu pokazuje da je navikla preuzeti odgovornost, organizirati ljude i stvarati sadržaje koji okupljaju zajednicu. Upravo taj mentalitet prenosi i u svoj politički rad.

Na sastancima bošnjačke zajednice u Kršanu često se postavlja pitanje prostora. Mahmutović se zalaže da Bošnjaci dobiju adekvatan prostor za okupljanje, ali pritom naglašava da prostor sam po sebi nije rješenje ako iza njega ne stoji stvaran i organiziran kulturno-društveni život.

„Možemo imati najbolje zgrade, ali ako u njima nema sadržaja, ako nema okupljanja, kulturnih događaja i međusobne solidarnosti, taj prostor neće značiti ništa. Naš je zadatak je stvoriti život u zajednici, a onda će i prostor dobiti smisao.“

No, Emira već sada radi na oživljavanju manifestacija koje su zaštitni znak bošnjačke zajednice u Kršanu. U trenutku našeg razgovora bila je angažirana oko smotre folkloru te se požalila da se prostor opet pokazuje kao vrlo bitan i da jedino što im se nudi je jedan lokalni restoran. Mahmutović vjeruje da će kroz bolje umrežavanje Bošnjaka u Hrvatskoj i Kršan te Bošnjaci Labinštine prosperirati te svoj identitet čuvati na jednoj novoj kvalitativnoj razini.

U nenoj viziji, dakle, politika nije stvar funkcije, nego organizirane aktivnosti i angažmana. Kao vijećnica, ali i kroz civilno društvo, želi učiniti da Bošnjaci Kršana ne budu samo statistika, već prepoznat i cijenjen dio zajednice.

FAJDO BEGOVIĆ, GRAD LABIN

Ime i prezime: Fajdo Begović

Mjesto djelovanja: Grad Labin, Istarska županija

Politički angažman: Gradski vijećnik

FAJDO BEGOVIĆ rođen je u Sanskom Mostu, a već više od dvadeset godina živi u Labinu, gdje je izgradio uspješan poslovni i društveni život. Privatni je poduzetnik s vlastitom firmom koja djeluje više od 25 godina, te dugogodišnji sportski radnik i trener. U Gradsko vijeće Labina izabran je na prošlim izborima.

Iako je u politiku ušao po prvi put, njegov pristup obilježava osjećaj odgovornosti i solidarnosti. „Mi smo se kao vijećnici odrekli svih primanja i odlučili ih donirati udrugama. Vjerujem da tako treba izgledati služenje zajednici, djelom, a ne riječima“, kaže Begović.

Kao samosvjesni Bošnjak u Gradskom vijeću Labina nastoji zastupati interese svoje zajednice, ali i doprinosti općem dobru grada. Posebno naglašava potrebu za jačanjem bošnjačkog zajedništva. „Često zaboravljamo pomagati jedni drugima. Trebamo više sloge i više mladih ljudi u udruge i inicijative, jer stariji način razmišljanja polako treba ustupiti mjesto novim energijama“, ističe.

Begović je i osnivač te dugogodišnji voditelj sportskog kluba koji okuplja više od 240 članova, od čega čak 180 djece različitih nacionalnosti. Sport vidi kao ključni most povezivanja i zajedništva: „Kod nas nema podjela. U sportu su svi jednaki i to je najbolja lekcija za društvo.“

S ponosom spominje i nedavnu kupovinu kuće koja bi trebala postati središnje mjesto okupljanja Bošnjaka Labina. „Ta kuća mora živjeti. Tamo trebaju biti radionice, druženja, kulturne i sportske aktivnosti koje će privući mlade i dati im osjećaj pripadnosti.“

Begović vjeruje da je dolaskom saborskog zastupnika Armina Hodžića i jačanjem Nacionalne koordinacije Bošnjaka došlo do velikog pomaka. „Osjeti se novi zamah i povezanost. Prije smo bili prepušteni sami sebi, ali sada se vidi napredak. To treba čuvati i graditi dalje“, zaključuje Begović.

ELMA KARIĆ, GRAD LABIN

Ime i prezime: Elma Karić

Mjesto djelovanja: Grad Labin, Istarska županija

Politički angažman: Gradska vijećnica

ELMA KARIĆ najmlađa je bošnjačka vijećnica u Istri i jedna od rijetkih predstavnica svoje generacije koja je odlučila aktivno ući u politiku. Dolazi iz Labina, ima 25 godina, a u Gradsko vijeće izabrana je u lipnju ove godine.

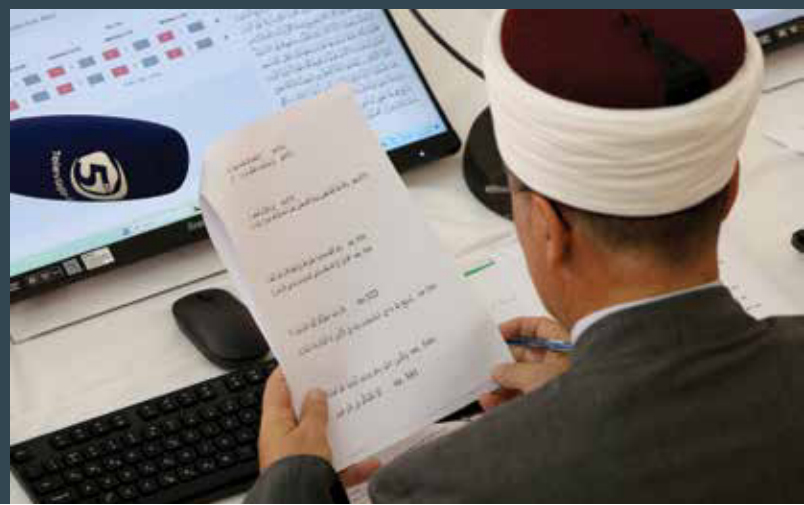
„Uključila sam se prvenstveno kako bih potaknula druge mlade osobe da se angažiraju. Smatram da je to važno, jer ako se mi mladi ne uključimo, teško da će se išta mijenjati“, kaže Elma, koja pripada novoj generaciji obrazovanih Bošnjakinja odlučnih da preuzmu odgovornost u zajednici.

Ova magistrica je po struci inženjerka radiološke tehnologije i zaposlena je u Domu zdravlja Labin kao rentgenska tehničarka. Profesionalna ozbiljnost i osjećaj za zajedničko dobro prepoznati su i u lokalnoj zajednici, što joj je donijelo povjerenje birača.

Iako tek započinje svoj politički put, Elma je svjesna koliko simbolično značenje ima činjenica da mlada Bošnjakinja zastupa svoju zajednicu u gradskom vijeću. „Želim biti glas svih Bošnjakinja i Bošnjaka Labina, i mladih i starijih. Želim da nas se vidi i čuje, da doprinosimo našem gradu kao ravnopravan i aktivan dio zajednice“, ističe.

Još se privikava na rad vijeća i sudjelovanje u sjednicama, ali naglašava da želi učiti, pratiti projekte i aktivno se uključivati u teme koje su važne za Bošnjake Labina, od kulturnih sadržaja do mogućnosti uvođenja bosanskog jezika u škole.

Za Elmu Karić, politika je prostor učenja, povezivanja i stvaranja mostova između generacija. Svojim angažmanom želi pokazati da pripadnost manjini može biti prednost, ako se gradi kroz znanje, dijalog i zajedništvo.

31. međunarodno natjecanje učača Kur'ana

ZAGREBAČKA DŽAMIJA

ostaje centar širenja dobra

Hafiz Alili je ocjenio da je ove godine bilo izuzetno teško izabrati pobjednike jer je sve više izvrsnih učača, osobito u kategoriji hifza, no ipak je odluka morala biti donesena. U kategoriji hifza cijelog Kur'ana prvo mjesto je osvojio Ibrahim Qasem iz Jemena, drugi je bio Abdullah Alhemeid iz Saudijske Arabije, a treći je bio Mohammed Kousha iz Sirije.

TEKST I FOTOGRAFIJE: Sarah Malić

Od 25. do 27. rujna u zagrebačkoj džamiji tradicionalno je održano 31. međunarodno natjecanje učača Kur'ana. Na ovogodišnjem natjecanju sudjelovali su predstavnici iz 37 zemalja, koji su se natjecali u četiri kategorije, ukupno 60 natjecatelja.

Završna svečanost održana je u subotu, 27. rujna 2025., nakon akšam-namaza u zagrebačkoj džamiji. Program je započeo učenjem posljednjih ajeta sure Hašr, koje je proučio Jumarlin, učač iz Indonezije i osvajač drugog mjesta u kategoriji tilaveta, a nastavio se ilahijama u izvedbi muškog hora imama Medžlisa Islamske zajednice Kakanj te natjecatelja.

Prisutnima se uvodnim govorom obratio Mersad ef. Krešić, zamjenik glavnog imama MIZ-a Zagreb. Zahvalio je svima na dolasku, kao i onima koji su pomogli u realizaciji natjecanja – od donatora i pokrovitelja, preko volontera, pa sve do organizacijskog odbora i Vijeća za kur'ansko natjecanje Islamske zajednice u Hrvatskoj. Posebnu zahvalnost izrazio je natjecateljima koji su proteklih dana svojim sudjelovanjem uljepšali džamiju, kao i članovima ocjenjivačke komisije: Kurra Hafizu šejhu Yousefu Alhamadiju iz Katara, Kurra Hafizu dr. Sherzadu Taheru iz Iraka, Kurra Hafizu dr. Osmanu Sahinu iz Turske, Hafizu šejhu Bilalu Barudiju iz Libanona te Kurra Hafizu Azizu Aliliju, glavnom imamu Medžlisa Islamske zajednice Zagreb i predsjedniku ocjenjivačke komisije.

Nakon njega, na arapskom jeziku obratio se i generalni tajnik Međunarodnog natjecanja učača Kur'ana, Khalid Jassin, koji je istaknuo da je hrvatska zajednica privilegirana što služi Kur'anu putem ovog natjecanja te da je ponosan na Islamsku zajednicu u Hrvatskoj, koja je u jednoj maloj zemlji postala prepoznatljiva na globalnoj razini upravo po organizaciji ovakvih događaja. Čestitao je svim sudionicima, naglasivši da su svi pobjednici jer se druže s Kur'anom.

Muftija dr. Aziz ef. Hasanović ponosno je govorio o natjecanju, ali je izrazio i veliko nezadovoljstvo te razočaranje zbog nedavne odluke Hrvatskoga sabora o (ne)priznanju Palestine. Postavio je brojna pitanja o ljudskosti, empatiji i obziru onih koji svakodnevno prate događanja, a ipak i dalje preispituju. Ibadete ovogodišnjeg natjecanja posvetio je našoj braći i sestrama u Gazi i Palestini.

„Moramo znati tko smo, što nam je oslonac, što je temelj našega posla i što je glavni orijentir u mom i tvome životu. Glavni orijentir u našim životima jest Kur'an, koji nas povezuje s ummetom Muhammeda, s.a.v.s., i koji nas uči da je ovo najveći ibadet. On nas motivira i potiče da podučavamo svoju djecu i sebe Kur'anu“, rekao je muftija, istaknuvši važnost Kur'ana i njegov utjecaj u životu svakog iskrenog muslimana.

„Evo, iz godine u godinu ovaj naš centar opravdava svoje postojanje, a najviše, čini mi se, zbog toga što je uvijek davao primat Kur'anu i daje ga i dalje – kroz mekteb, kroz školski vjeronauk, kroz školu Kur'ana“, rekao je Aziz Alili, koji se prisjetio starih dana i 1989. godine te prve komisije, i zaključio: „Ovaj centar treba ostati centar u širenju dobra i u širenju Kur'ana.“

Također, dodao je kako je ove godine bilo izuzetno teško izabrati pobjednike jer je sve više izvrsnih učača, osobito u kategoriji hifza, no ipak je odluka morala biti donesena.

U kategoriji hifza cijelog Kur'ana prvo mjesto je osvojio Ibrahim Qasem iz Jemena, drugi je bio Abdullah Alhemeid iz Saudijske Arabije, a treći je bio Mohammed Kousha iz Sirije.

U kategoriji hifz 15 džuzeva prvo mjesto osvojio je Mahmoud Ahmed Hussein iz Egipta, a pobjednik u kategoriji pet džuzeva je Isam Dalipi iz Sjeverne Makedonije. U kategoriji tilaveta pobjednik je Suleyman Talha Cuhadar iz Turske, drugo mjesto Jumarlin, učač iz Indonezije, a treće mjesto zauzeo je Monjur Ahmed iz Indije.

“Ovo je bilo jedno od najtežih natjecanja na kojima sam ikada sudjelovao – u najboljem smislu te riječi. Razlike među hafizima bile su minimalne, mjerene u desetinama bodova. Pobjednik je osvojio 99,5 bodova, što jasno pokazuje da je ovo natjecanje na izuzetno visokoj razini“, na kraju je poručio kurra hafiz Sherzad Taher i proučio dovu, čime je završeno 31. natjecanje učača Kur'ana u Zagrebu. ●

IX. Kulturno stvaralaštvo Bošnjaka Grada Zagreba i Bošnjački sajam knjiga

MANJINSKA ZAJEDNICA RASTE

kada se ples, drama i knjiga nađu zajedno

U subotu, 27. septembra 2025., u Centru za kulturu Histrionski dom održano je deveto izdanje manifestacije „Kulturno stvaralaštvo Bošnjaka Grada Zagreba“, u organizaciji BKUD-a „Sevdah“ Zagreb.

Program je donio prepoznatljiv spoj folklor, pjesme i teatra, uz izložbu i reviju narodnih nošnji. Na sceni su nastupili folklorni ansambl i dječiji pjevački zbor BKUD-a „Sevdah“, a kao gosti predstavili su se Abdulah Bećirević uz flautisticu Sonju Kušec Bećirević, Dino Radosavac (DinoR), pjesnikinja Ljiljana Lipovac, Kulturno udruženje Bošnjaka i prijatelja BiH „Bulbuli“, pjevački mješoviti zbor „Bosana“ pri BNZ ZG i ZGŽ, KUD „Novotravničko Biserje“, KUD „Mahala“ Sanski Most te Vernesa Manov s monodramom. Posebnu pažnju izazvala je pažljivo priređena prezentacija nošnji, „živa knjiga“ autentičnih krojeva i veza, što je dio pedagoškog rada društva koje njeguje scenski identitet jednako brižno kao i koreografiju.

U sklopu manifestacije održan je i Bošnjački sajam knjiga Nacionalne koordinacije Bošnjaka u Republici Hrvatskoj, koji je vodio Bošnjački medijski centar. Sajam je naglasio novi izdavački zamah s trima novopokrenutim bibliotekama – „Behar“, „Biser“ i „Ljiljan“ – te planom niza naslova u 2025., uz predstavljanje časopisa „Bosna“. Poruka organizatora bila je jasna: manjinska zajednica raste kada se ples, drama i knjiga nađu „u istom redu“, a kultura postane svakodnevni, zajednički prostor.

Kako je istaknula predsjednica „Sevdaha“ Džana Kahteran Hodžić, sevdah je „jezik ljubavi“ i most prema široj publici, a ovogodišnji program to je i potvrdio pokazujući kontinuitet rada, otvorenost prema djeci i mladima te saradnju s partnerskim udrugama i izdavačima. Publika je kroz muziku, scenske prizore i knjige dobila cjelinu koja čuva pamćenje, ali i stvara novo zajedništvo. ●

Briljantni BKUD „Sevdah“

PREMIJERA angažirane predstave Dine Halvadžića

Bošnjačko kulturno-umjetničko društvo „Sevdah“ Zagreb izvelo je 19. oktobra u Histrionskom domu premijerno novu dječju dramsku predstavu „Zar još nije odzvonilo?“ u režiji mladog autora i redatelja Dine Halvadžića.

“Večeras imamo premijeru predstave ‘Zar još nije odzvonilo’ koju smo pripremali nekoliko mjeseci. Tema predstave je vršnjačko nasilje, radnja je smještena unutar škole koja je mjesto nute tolerancije na nasilje. Poanta predstave je da smo svi isti u različitosti”, kazao je uoči predstave autor i redatelj Dino Halvadžić, koji već nekoliko godina djeluje u dramskoj sekciji BKUD-a “Sevdah”.

Džana Kahteran Hodžić, predsjednica BKUD-a Sevdah, u čijoj je dramskoj sekciji aktivno 7 do 10 glumaca, istaknula je kako je tema ove predstave integracija stranih radnika i migranata koji dolaze u Hrvatsku, pri čemu se nastojalo pronaći poveznicu s brojnim doseljenicima iz BiH koji su ranije prošli sličan scenarij. Hodžić je naglasila kako je predstava napisana s pozicije učenika koji se susreću s doseljenicima u svom okruženju i kako se kroz radnju razrješava način na koji se djeca nose u takvim situacijama.

Predstava na emotivan i angažiran način otvara temu vršnjačkog nasilja u školama, kroz priču o djevojci iz Bosne i

Hercegovine i mladiću iz Sirije koji pokušavaju pronaći svoje mjesto u novoj sredini.

Kahteran Hodžić je najavila, također u Histrionskom domu, izvedbu predstave „Tobija“ koja je namijenjena mlađem dječjem uzrastu, od vrtićke dobi pa sve do 4. razreda za 6. decembra ove godine, povodom godišnjeg koncerta BKUD-a Sevdah.

Cilj je u budućnosti obje predstave igrati pred osnovnoškolskom djecom u zagrebačkim osnovnim školama, poručila je Hodžić.

Riječ je o drugoj autorskom uratku mladog Dina Halvadžića koji je prošle godine napisao i režirao predstavu „Ljeto 95“.

Na sceni su igrali: Dino Halvadžić, Irnes Bešić, Anel Imranović, Ilhana Imranović, Alma Malićević, Sanela Halilović i Hajrudinka Mehmedović.

Predstava je izvedena u okviru manifestacije „Kazališne večeri nacionalnih“ manjina, pri čemu je izvedeno ukupno trinaest predstava: na albanskom, bosanskom, češkom, hrvatskom, makedonskom, poljskom, talijanskom, romskom, ruskom, slovenskom i srpskom jeziku. ●

ŽANROVSKI ZAVEŽLJAJ S PRAGA

zavičaja Ajke Tiro Srebreniković

Ajka Tiro Srebreniković, „Neću fukare u kuću“, Bošnjačka nacionalna zajednica za Grad Zagreb i Zagrebačku županiju, Biblioteka Bosana, Zagreb, 2025.

Već sami naslov i oprema knjige potvrđuju dojam da je riječ o ispitu savjesti. Koga puštamo u kuću, i u jezik, i u sjećanje? Prag na ulazu u kuću dijeli privatni i zajednički prostor, granicu između onoga unutra i onoga vani, između govora i šutnje. Stoga, nije slučajno što nova knjiga Ajke Tiro Srebreniković izlazi u Biblioteci Bosana – Bošnjački pisci u Hrvatskoj, kao dio manjinske serije u kojoj se kuća jezika čita kao kuća opstanka.

Riječ je o zbirci kraćih proza, pripovijetki, vinjeta, autofikcionalnih zapisa, koja se u završnom dijelu prelijeva u refleksivno-esejistički i publicistički registar. Sadržaj to jasno pokazuje, jer uz stožerne priče poput „Neću fukare u kuću“, „Halis hanuma“, „Dugi“, „Alamani“, „Ključevi avlijskih vrata“, knjiga završava poglavljima „Moji svjetovi“, „Razgovor (ne)ugodni naroda bošnjačkog“, „Kamo dalje?“, „Čovjek je mjerilo svega“, „Apsolutno ništa“ koja po tonu i postupku prelaze iz naracije u komentar/kolumnu i mini-esej. Drugim riječima, Ajka Tiro Srebreniković donosi žanrovski hibrid u kojemu prepoznajemo književnu prozu s esejističkim repom.

Srebrenikoviću nose tri stalne brige. Prva je zavičaj kao trajanje u jeziku (Duvanjsko polje/Hercegovina, ikavica, turcizmi), druga je žensko iskustvo u patrijarhalnom okolišu (moć i nemoć u kući i „mutvaku“), te dislokacija i rat (odlazak „na sve četiri strane svijeta“, preorijentacije života i morala).

Prva, naslovna priča otvara svijet s orijentalnim „šmekom“, ali glas pripovjedačice ostaje čvrsto utemeljen u lokalni čaršijski ambijent, te je ironičan: „...moj duvegija pametan za trojicu, skonta da se u vrijeme buna može dobro ušćariti...“ Dakle, cilja se na oportunitizam kao društveni refleks i kućni problem.

„Ključevi avlijskih vrata“ hvataju mušku kafansku politiku iščekivanja i straha od mobilizacije, bilježe papirologiju i „teftere“ vlasti, ali i nenapisano pravilo prema ženama: „Nije u taj vakat bilo uobičajeno da se onog drugog podcijeni, samo su žensku čeljad znali zareziliti...“ Time se formira temeljna napetost knjige, žene su, naime, nositeljice memorije, ali im je javna riječ sužena.

U „Alamanima“ autorica secira laž i moralno posrtanje u obitelji, Rasma je „rospija“ čiji glas „poskoku“ nalik razara kuću, a tragedija djeteta razotkriva cijenu tih ubleha. To je žanrovski gledano pripovijetka sa socijalnom dijagnostikom.

„Bidanova kafana“ prelazi u autofikciju s meditacijom o pamćenju („sličice života“ koje se lelujaju između jave i sna) i zavičajnoj topografiji muške socijalnosti („Idemo u kahvu, među ljude“). U njenoj optici, privatna uspomena i kolektivna historija stalno se presijecaju.

Na planu manjinskog rakursa, knjiga je (i po seriji u kojoj izlazi) svjesna da bošnjačko iskustvo u Hrvatskoj nije jednoslojno, ono je jezično, socijalno i migracijski uvjetovano. Zato su odabir jezičnog registra i dodatak „Manje poznate riječi“ ujedno i težnja maloj leksikografskoj gesti kulturne samoodbrane (fukara, musafir, haber, hanuma, jazuk...).

Srebrenikovićina proza je prozno-lirska, ritam kazivanja nosi se na frazi, razgovornosti i ikavskim oblicima, s često ironično-mudroslovnim završetkom (mali „krajcajt“ u rečenici). Dugi odlomci dijaloga i kolektivnog glasa (ahbabi u kahvi) hvataju socijalnu akustiku, kako zajednica prozbori prije nego što odluči, a prisutna je i monološka maska žene koja brani (i razotkriva) muževu „snalažljivost“.

U drugom dijelu knjige naracija popušta pred refleksijom, poglavlja tipa „Razgovor (ne)ugodni...“,

„Kamo dalje?“ ili „Čovjek je mjerilo svega“ djeluju kao fejtunistički mini-eseji/kolumne, ponekad s didaktičnim akcentom. Ta mješavina je svjesna pa priče „uhvate“ scenu i lik, a završni tekstovi „izgovore“ vrijednosni stav. Sadržaj i raspored poglavlja potvrđuju tu dramaturgiju.

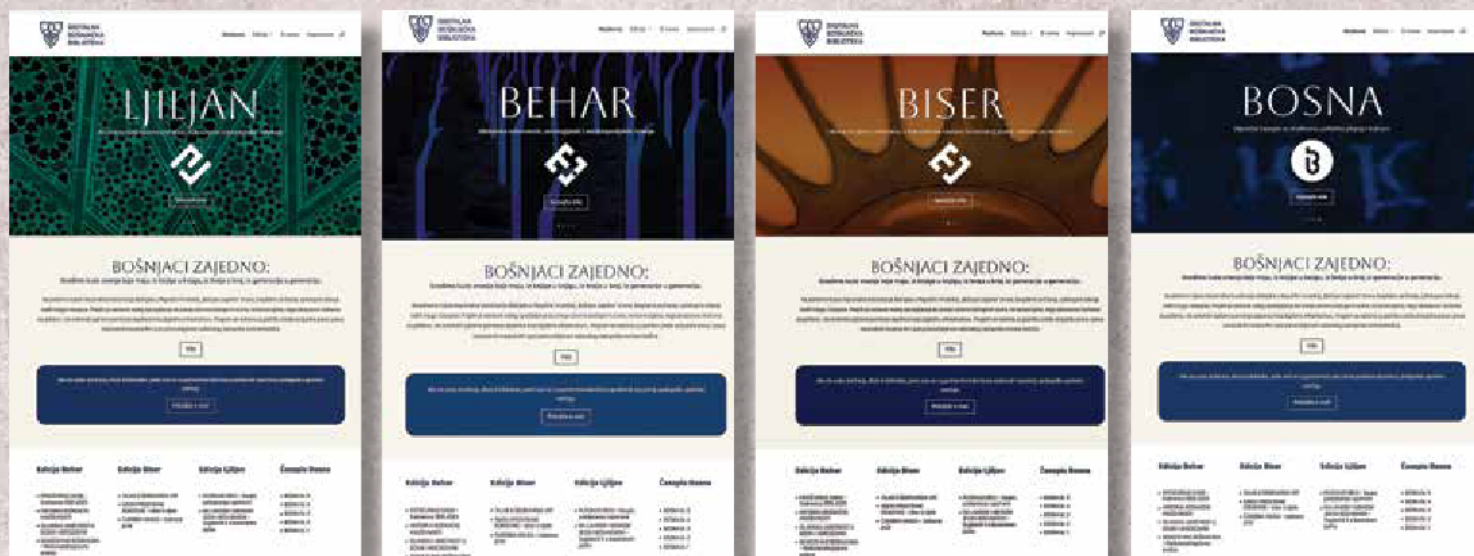
Međutim, riječ je autorici koja se okušala u poeziji (knjiga „Davna svitanja“), dakle, njen pjesnički svijet traži oslonac u pojmovno-slikovnom, a kroz „nevakat zadnjega rata“ i zavičajne toponime gradi memoriju bez gorčine. I u stihu i u prozi, autorica njeguje ženski subjekt koji stoji između intimnog i javnog, i koji se ne libi ironije (urbanih glazura), u prozi se ta ironija pretače u čaršijsku repliku i motiv „snalažljivosti“.

„Neću fukare u kuću“ predstavlja knjigu o moralu opstanka, o tome kako se zajednica i pojedinac ogledaju u jeziku, i kako ženski glas pamti i filtrira „nevakat“. Najbolja je kad stavi lik u konkretnu situaciju i pusti da progovori živi govor (npr. „Ključevi avlijskih vrata“, „Alamani“), a napetost teksta slabi kada se autorica zanese u općenite pouke. No, vrijednost je nesumljiva u arhivi glasova koje vraća u upotrebu, u kuću jezika u koju, s razlogom, „fukare“ ne ulaze.

(F. M. B.)

DIGITALNA BOŠNJAČKA BIBLIOTEKA

biblioteka.bosna.hr

GRADIMO KUĆE ZNANJA

Na jednome mjestu Nacionalna koordinacija Bošnjaka u Republici Hrvatskoj „Bošnjaci zajedno“ otvara, besplatno za čitanje, cjelokupna PDF izdanja naših knjiga i časopisa. Projekt je nastavak našeg opredjeljenja da znanje učinimo dostupnim svima, ne komercijalno, nego obrazovno i kulturno osvješteno, i da sistemski ojačamo pamćenje zajednice kroz digitalnu infrastrukturu. Program se realizira uz podršku Ureda za ljudska prava i prava nacionalnih manjina RH i pod pokroviteljstvom saborskog zastupnika Armina Hodžića.

NAŠE IZDAVAŠTVO

Nacionalna koordinacija „pokrenula je trodijelno izdavaštvo kroz tri edicije: „Behar“, „Biser“ i „Ljiljan“. Riječ je o strateškom kulturnom iskoraku koji sistemski promiče bošnjačku pisanu riječ u Hrvatskoj. Prva kapitalna izdanja postavljena su kao temelj za 2025. godinu. Glavni urednik je Filip Mursel Begović, ujedno voditelj Bošnjačkog medijskog centra i glavni urednik časopisa „Bosna“, a izvršni urednik izdavaštva je književnik Mahir Sokolija.

Edicija „Behar“ donosi referentna, antologijska i enciklopedijska izdanja, stub znanja i orijentir u nastavi i kulturi.

Edicija „Biser“ predstavlja lektiru za djecu i omladinu, s fokusom na nastavu bosanskog jezika i kulture po Modelu C.

Edicija „Ljiljan“ fokusira se na recentna djela savremene misli, duhovnosti i identitetske refleksije, knjige koje razgovaraju s ovovremenošću.

Ovim izdavaštvom „utvrđujemo i revitaliziramo zamlje oblike institucionalne infrastrukture pamćenja“ bošnjačke manjine u Hrvatskoj, ne samo za prestiž, nego uočavamo stvarnu potrebu jednog naroda da o sebi govori znanjem i vlastitim glasom.

ČASOPIS „BOSNA“

„Bosna“ je mjesečni časopis za društveno-politička pitanja i kulturu, pokrenut krajem 2023. kako bi popunio prazninu nastalu gašenjem nekadašnjih bošnjačkih časopisa u Hrvatskoj („Behar“ i „Preporodov Journal“). Urednička koncepcija je dvostruka: informativno-obrazovna podrška bošnjačkoj manjini i dijaloški most prema hrvatskoj većini i drugim manjinama.

Časopis nosi historijsko ime po prvom bosanskohercegovačkom listu „Bosna“ (1866–1878), koji je uređivao Mehmed Šakir Kurtćehajić, prvi bošnjački novinar i simbol modernizacije i susreta „evropejstva“ s orijentalnom tradicijom. „Bosna“ uključuje i podlistak „Bosna info“, koji reportažno, a ne samo vijestima, prati rad udruga i vijeća Bošnjaka u Republici Hrvatskoj.

Časopis ima i svoju web inačicu bosna.hr koja svakodnevno donosi pregršt sadržaja.

ŠTA DAJEMO NA UVID NA STRANICI biblioteka.bosna.hr?

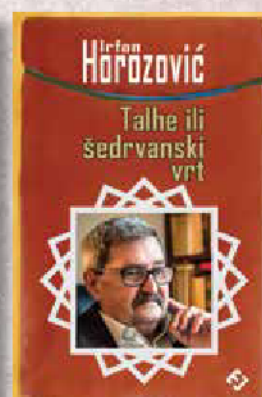
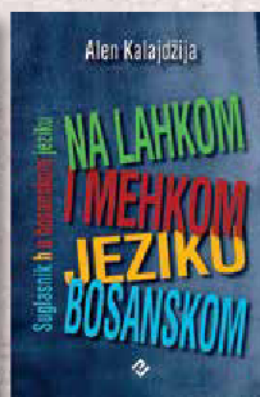
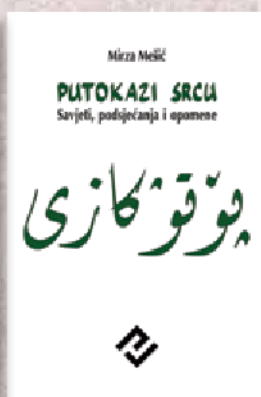
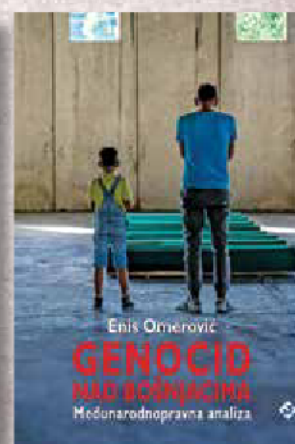
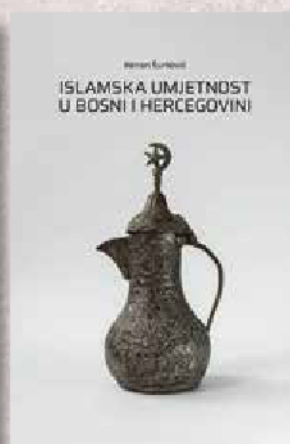
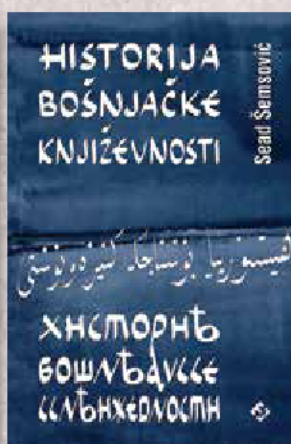
PDF izdanja iz edicija „Behar“, „Biser“ i „Ljiljan“ – referentne, školske i savremene naslove.

PDF izdanja časopisa „Bosna“, uključujući tematske brojeve i podlistak „Bosna info“.

No u planu je širenje repozitorija kroz partnerstva, cilj je umrežiti i druge relevantne kulturne aktere i edicije kako bi se gradila dugoročna digitalna biblioteka bošnjačke kulture, što vidimo kao naš programski okvir i institucionalni model. Platforma je namijenjena online čitanju, fokus je na dostupnosti i obrazovnoj funkciji.

DIGITALNA BOŠNJAČKA BIBLIOTEKA

biblioteka.bosna.hr

Josip Sever

(Blinjski Kut, 1938 – Zagreb, 1989)

SVJEŽA DAMA DAMASK TRESE

I na tom hrastu Hrastovo Brusje
sijedo od straha novi narod čeka.

I tako sever, možda, negdje Rus je.

A taj je narod stidljiv i nevidljiv
i gdje da mu se iznađu pluća.

I kisik je u dimu bridljiv ko britva il ko teški slučaj.

Jača se ona, postojbina pravih

I opet, svježa dama Damask trese.

Sreće je pokoljenje zdravih
iz medrese a možda to je treset.

Pa ognje palimo mi naše.